

13-16
1925

LUCEAFĂRUL
ANUL V Nrii 13-16

№ 13-16 - 1906

P. 10. 72

S

22 OCT 2019

IN MUNȚI.

Voî munților mindrii, moșnegi cununafi
Cu stelele bolții albastre,
In leagănul vostru de codrii și stinci
Dorm toate poveștile noastre.
Alături de șoimii cu ochii aprinși,
Din tainica voastră dumbravă,
Se 'nalță 'ndrăsnețe 'n lumina din cer
Și visele noastre de slavă.

Din culmea pleșuvă cu creștelul alb
Privirea mea zboară departe
Și 'n mintea supusă tresare aprins
Fiorul măririlor moarte.
Un vaer amarnic se zbate 'n amurg
Și moare in zvonuri de ape,
Al munților vaier mă zbuциamă 'n piept
Și-mi tremură plinsu 'n pleoape.

In voi își deșteaptă plinsorile ei
Frumoasa mea țară săracă
Cu brațe lipsite de-al luptei fior
Și buze ursite să tacă.
La voi vine jalea-i, cind vifor păgin
Purcede strigarea să-i fringă.
In cîntec o schimbă pădurea de brazii
Și 'n lume-o trimite să plîngă.

O vitregă soarte cu patima ei
Pe 'ntinsele culmi și poiene,
In vremuri pitice, iubirii de frați
Ziditu-i-a graniți viclene. . .
A pus miezuine și stavil'a pus
Rupindu-vă creștelu 'n două,
Cind Domnul stăpin pe pămînt și pe cer
Pe voi v'a dat munților nouă!

La voi mă indrumă 'n cărările ei
Și biata mea soartă pribeagă,
Pădurea cea vecinic lipsită de somn
Mi-e sfîntă și-alita de dragă.
Cîntarea măiastră din codrii cărunți
Dă strunelor mele povață.
Și-o mindră poveste strivită de vremi
Truditul meu suflet invață.

Vă arde rușinea din creștel, — ades'
Voî aspră porniți vijelie —
Și sufletu-mi lacom vă soarbe atunci
Năpraznica voastră minie!
Din urletul vostru sub ceriul aprins,
Din ploaia de trăznete grele
S'a naște odată, plutind peste vremi,
Cîntarea cîntărilor mele!

Octavian Goga.

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

P 2304

SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA VIEȚII NEAMULUI NOSTRU.

Viața poporului nostru, ca și a orî cărui altuia, e hotărîită în rîndul întîi de aceste două puteri mari, de acești factori hotărîitori: țara și rasa, care de altminterea și ei, dela o vreme, se hotărîesc între sine.

Țara e străbătută de un șir de munți și de un curs de apă: Carpații și Dunărea.

Dunărea are o mai veche și mai mare însemnătate pentru noi decît Carpații. Ea a fost mai mult decît dinșii a începătorilor neamului nostru. Tracii nu s'au oprit la malul ei, ci, trecînd în sus peste apa cea largă, mai ales după ce i-a îngrămădit spre Miază-noapte încheierea, întărirea și întinderea regatului macedonean său, mai bine, macedo-elin, a ajuns să fie domnia amînduror țermurilor. În valurile Dunării s'au oglindit atîta vreme munca, vitejia, meșteșugurile tracice. Dacă este al cuiva rîul frunțas printre rîuri, este, dela vărsarea Tisei încoace, al nostru.

Chiar de pe atunci, în cetățuia muntelui, unde s'a răspîndit peste multe șafe de aîn numele de Ardeal, trebuie să fi fost un neam care ne-a înfiruit puternic numai în vremuri mai firzii: Slavii din legătura sarmatică locuiau acolo. Și ei ni-au fost strămoși, într'o măsură mai mica însă.

Prin firea însăși a lucrurilor, Tracul era un lucrător de ogoare, iar Slavul, Sarmatul trebuia să trăiască mai mult din creșterea vitelor, din laptele și carnea turmelor. Păstorul slav se va fi coborît în satele tracice adeseori, precum astăzi se vede adeseori păstorul mocan venind în așezările muncelilor său ale șesului și bălții, unde însă, spre deosebire de înaintașul său în ciobănie, află tot pe ai săi.

O parte din pămîntul Terii-Românești, citeva ținuturi de lîngă Prut și jumătatea de jos a Basarabiei sînt o prelungire a marelui stepe rusești străbătută de vinătorii și războinicii cuprinși odată, cu toată deosebirea lor de obîrșie, sub numele de Sciți, — nume nesigur și întîns precum a fost mai firzii acela de Tatar, precum este astăzi acela de Rus. Sciți de aceștia aveau decî bucăți din Basarabia, Moldova, Muntenia de astăzi, tot luciul de șes peste care pot zbura caii hordelor nebune.

Deci în trecutul nostru sînt trei feluri de pămînt, cu trei feluri de oameni, de trei rase și cu trei feluri de indeletnicire neted desfăcute:

De o parte, Tracul ajuns plugar, ține laturile Dunării, mai ales spre apus, decî prin Oltenia, rîzimîndu-se pe Ilir, fratele său, a cărui stăpînire merge pînă la Marea Adriatică.

De altă parte, în munte, paște oile Slavul.

Iar prin șesul deschis vînturilor și năvălirilor zboară și zburătăcește Scitul ce trăește din săgeată.

II.

Din aceste trei rase trebuia să biruiască rasa Tracilor.

Întîi, pentru că aceștia erau cei mai bine înzestrați. Aveau o vitejie fără păreche, o mare vioiciune, avînt cătră cele cerești, căldură, încredere, idealism. Pe lîngă dinșii Slavul părea greoi și cu mintea umilă, iar Scitul încremenit în vechile lui datine de sălbătăcie trufașă, de neastîmpăr fără altă îndreptățire decî foamea și poftele, fără altă țintă decî prada muncii altora și stoarcerea neamurilor străine, nu era în stare să schimbe statornic fața țărilor pe unde rătăcea vremelnic.

În al doilea rînd, Tracii erau cei mai mulți. Din Slavi se rupsesse numai o ramură pentru a se perde în acești munți ai noștri. Sciții creștea numărul lor prin ușurința cu care străbăteau locurile, înfățișîndu-se unde nu erau așteptați. Tracii și Ilirii erau însă temeiul locuitorilor dintre cele trei mări: Euxinul cel Negru, Adriatică albastră și luminoasa Mediterană.

În sfîrșit, Tracii erau singurii cruțători ai roadelor muncii lor, singurii cari nu trăiau cu ziua. Răzbătuseră și în Ardeal, prin ramura lor, Agatirșii, dăduseră de aur acolo și acumă îl scotociau, îmbogățîndu-se.

Astfel, fără strălucirea unui singur stăpînitor războinic, se întemeie în părțile Dunării străbune o mare lume tracică, din care venim noi.

III.

Doi dușmani i se iviră, pentru a o împiedeca să înainteze și să stăpîniască: Romanii din Miazăzi, urcînd dela Adriatică, și Germanii din Nord, coborîndu-se dela Baltică.

Bastarnii luară locul Sciților din stepă. Po-

porul cel nou al șesului înfrinse și împrăștié pe cel de lângă apă. Vitejia proaspătă birui prin lungi silințe vrednicia veche. Geții tracici se dădură în lături față de primejdia răsăriteană a Germanilor.

Învinșii se dădură însă spre Apus și întăriă aici ramura cealaltă a Tracilor de peste Dunăre, Daci. O mișcare spre Tisa, peste această apă chiar, se impuse; vechiul neam tragic al

IV.

Puterea romană scăzu însă în frământările din urmă ale Republicei. Daci încercară o învoire a vechii lumi tracice. Burebista-i duse pînă foarte departe, — un fel de Mihai Viteazul, mare și trecător, al acelor vremi bătrîne. Apoi însă cărările li se tăiară.

Ba, mai mult, în chip firesc, Dunărenii, cari aveaū să-și apere cultura și averea, munca orin-

Regina Elisaveta.

Regele Carol I.

cîmpilor de grîu, intră în strîmtoarea muntelui; el cuceri, fără multă greutate, Carpații.

Peste Dunăre, calea-i era închisă. Romanii, cari erau de mult pe țărmul Adriaticei, unde supuseseră și desnaționalizaseră în bună parte pe Iliiri, înaintaseră asupra regatului macedonean, care ajunsese o provincie a lor. Ei merșeră apoi în urmele regilor de odinioară și atinșeră, priintr-o înceată luptă sigură, Dunărea.

Acuma, starea de lucruri era schimbată: erau Bastarni în stepă, Romanii la Dunăre, pe malul drept, gata însă de asalt asupra celui stîng; Daci tracici în munte.

duită, împotriva Muntenilor, se luară după dinșii. Romanii se bătură cu Daci. Decebal dădu în zadar războiul său cel mare, pentru lege și pentru limbă; el se duse tînăr în rîndurile strămoșilor pentru cinstea căroră luptase. Malul drept al Dunării cuceri pe cel stîng, cuceri Carpații, încă odată. O *Romanie*, o lume romană se întindea acum între cele trei Mări, așa cum se întinșese odată o *Tracie*, o lume tracă, a celor mai depărtați și mai adevărați strămoși ai noștri.

Țara nu era destul de locuită ca pentru Romanii. Se aduseră deci coloniști de aiurea, așa cum Austriacii, luînd Bucovina, au adus colo-

niști într'însa. Traian cuceritorul chemă pe orî cine pentru a face drumuri, pentru a întemeia orașe, pentru a lucra la lucrurile cele nouă în provincia Daciei. Mulți din cei ce alergară erau Romani tot atîta cît sînt Germani de sînge Polonii, Armenii, Rutenii, Evreii din Bucovina Austriei de limbă germană.

Să fi fost mai mare cultura Dacilor, să fi fost între dînsa și cultura romană numai atîta deosebire cîtă este între cea austriacă de astăzi și felul de a trăi al țărănilor români din Bucovina, ei ar fi dăinuși și mai departe cu limba lor. Dar acei străini cu înfățișarea peștrită cari se ziceau Romani erau cu mult mai presus de Daci. Ei i-au silit deci repede prin mijloacele lor multe de înrîurire să ia limba „romană“. Ei pățiră ceiace pățiseră, înaintea lor, Ilirii tot dela Romani, sau Pelasgii dela Greci, ceiace au pățit pe urmă, în parte, Anglo-Saxonii din Insulele Britanice dela Normanzii francezi. Să fi fost un popor cu viața închisă în anume cadre, cum sînt Țiganii de laie, ei ar mai fi putut pășfa cunoștința limbii părintești: așa însă, amestecîndu-se la același lucru cu mulțimea de neamuri ce vorbia latinește, s'au trezit vorbind ei înșiși această singură limbă.

Însă datinele, portul, tradițiile de meșteșug, felul de cugetare și de simțire — întru cît n'a fost schimbat de limba cea nouă — rămaseră cele vechi tracice. Dacă ele se asemănă astăzi dela un popor carpatic și balcanic la altul, aceasta se datorește temeliei tracice care e aceeași la toate aceste popoare. Iar, cînd veni ceasul prigonirii, al sărăciei, al peirii orașelor, atunci aceia dintre străini cari nu fugiră spre plaiuri mai fericite, se dădură la același fel de viață, ei se țărăniră, ca mazilii de mai tîrziu, foști boieri, ca Englezul din „depărtatul Vest“, american, care e silit să ia felul de traiu al Pieilor Roșii. Ei dădură înapoi foarte repede și se putură pierde în mijlocul țărănimii aceleia care unia sîngele și datinele tracice cu limba „romană“, zicîndu-și „Romani“, *Români*, tot așa precum Grecii din răsăritul mai depărtat își ziceau, cu toate că se întorseseră la limba grecească Rhomaioi, tot Romani.

V.

Iarăși stepa începu o luptă cu acei stăpîni ai Dunării cari aveau acum și muntele. „Romani“

n'aveau numărul și nu mai aveau vitejia. Năvălitorii cei noi, Goții germanici, urmași ai Bastarnilor, învinseseră la Răsărit, și alte ramuri ale lor pătruseră și pe la Apus, întocmai ca Ungurii de mai tîrziu, cînd, printr'o repede învîtură, ei trecură din Bugeac în Panoña.

Împărăția trebui să le lase lor pămîntul de de-asupra Dunării. Ei îl stăpîniră însă în același chip ca și înaintășii lor veniți din stepă, culegînd numai dijna, birul fiecărui băștinaș. Neatîrnati de dînsii trăiau Slavii, cari intraseră în munte și-l aveau mai mult decît ori și ciad.

Apoi, pe rînd, stepa trimese alți fii ai ei, mai tineri, pe cari-i iubia mai mult și-i lăsă să înlătore pe înaintășii lor. Hunii goniră pe Goți. Ei merseră pînă departe dincolo de Tisa și stăpîniră, stoarseră, întrebuintară de o potrivă pe „Roman“, pe „Got“, pe „Sarmatul“ slav. În temei a lor înfrățirea de neamuri mersă iute înainte.

După un veac de zguduiri nouă în care Hunii fură înghîții, alte rînduri de războinici veniră din Răsărit. Avarii, în veacul al VI-lea, făcură la loc împărăția hunică a unui Attila. Apoi prădători, tot mai slabi veniră, preschimbindu-se la cite o sută, două de ani, pînă ce rîndul robilor pustului răsăritean se încheie la jumătatea veacului al XIII-lea cu Tatarii.

VI.

Deschizîndu-se după anul 500 cataractele ce ținea în loc marele popor adormit al Slavilor, ei se revărsară așa de mult peste Dunăre, căuțind comorile Constantinopolei, încît coplesiră cu limba lor vechea limbă „romană“, fără să poată schimba însă datinile, veșmîntul și firea poporului de obîrșie ilirico-tracică, desnaționalisat odată de Romani. Abia unele cete de Iliri vorbind încă „roman“ se putură ascunde în muntele de acolo, Pindul.

Ei rătăciră, anî îndelungați, ca păstori în văile Tesaliei. În anumite timpuri din an, ei mergeau cu turmele în prelungirea spre Răsărit a Piudului, în Balcanul ce merge paralel cu Dunărea. Cine nu știa prin aceste părți pe păstorul „roman“, pe *Vlahul* negustor de brînză, călăuz în văi și în trecători și haiduc vestit? Nu odată s'au răsculat ei împotriva cîrmuirii Romanilor din Răsărit, de limbă grecească, pentrucă le cerea o dijnă prea mare sau nu cinstia după cuviință pe *celnicii* lor. Cu neamul slavizat de pe malul

drept al Dunării, cari-și luaseră numele de Bulgari, după o ceată de barbari dela Volga, ce-i cucerise (și noi ne-am numit prin vremuri Tatarii după Tătărirea din spinarea noastră), cu aceștia trăiau bine Vlahii, făcând cu dinșii negoț prin târgurile Bulgariei. De două ori, ei îi ajutară să-și facă din nou țară bulgărească. A doua oară, puțin înainte de anul 1100, frații Petru, Asan, Ioniță, celnici de Români din aceste părți, de păstori *arumâni*, începură ei lupta în mijlocul Bulgariei supusă Bizanțului „romaic”; și lungi ani de zile ei prădară, mincară, băură, petrecură, muntărită cit vrură, cu toți ai lor dimpreună. Ei își ziseră împărații ai Bulgarilor și Grecilor, ca Țarii bulgărești de de mult, și în ciuda Grecilor bizanțini. Dar la urmă, având mai mult Bulgari supt dinșii, se contopiră, se făcură o apă cu dinșii. Munca păstorului „romănesc” fusese deci pentru altul.

El rămase „Vlahul dela munte”, făcând caș pentru târguri, ducând în siguranță negustorii pe drumuri, desbrăcând pe călătorii ce nu se dăduse în sama lui, ca și vărul său Arnăutul, care nu știe însă de bita păstorului, ci trăiește numai din flintă. Într'un târziu, se deprinsă unii a veni și prin orașe, unde se dovediră buni meșteșugari și mai ales negustori, hangii foarte pricepuți. Dar niciodată n'au însemnat ceva ca Arumâni în orașele unde erau. Niciodată ei n'au întemeiat o cultură înfrățitoare și mintuitoare în graiul lor arumănesc. Cartea lor a fost cea grecească. Aceasta pînă în timpul din urmă.

VII.

Cu totul alta a fost viața Romănului de dincoace de Dunăre.

El a rămas totdeauna plugar, cînd nevoia nu l-a silit să rătăcească cu turma. N'a avut numai sălașul de iarnă și cel de vară, pustii pe rînd, ci un singur și adevărat sat, în care se făcea înaintea gospodărie după vechea datină tragică. În sat unde toți erau rude, trăind pe moșia „moșului întemeietor”; judecata se făcea la *jude*, la *czez* sau *chinez*; judecata mergea la oaste sub călăuzul războinic peste cîte un *Ținut* întreg care era *Voevodul*.

Ungurii au pătruns din Panonia curînd și în părțile de dincoace de Tisa; pe la anul 1000 ei au intrat și în Ardeal. Pe atunci Pecenegii, Cumanii domniau cu săgeata și arcanul dincolo

de munte. Nici unii, nici alții nu puteau primejdui însă nici felul de a trăi, nici acela de a vorbi al miilor de țărani cari se ziceau *Români*, numiau *Țară Românească* pămîntul locuit de dinșii și *lege românească* legea creștină a Răsăritului care de multă vreme-i deosebia de barbari, îi ferea de dinșii și-i înălța în fața lor.

VIII.

Această țară s'ar fi întemeiat de sigur *pentru poporul ei* dacă Ungurii n'ar fi trecut la legea catolică din care li-a venit cultură mai multă și un sprijin mai puternic. Astfel, ei nu s'au risipit ca Pecenegii și Cumanii, iar, ajungînd în Panonia, ei nu se puteau întoarce în stepă ca Tatarii, ei trebuiau să învingă sau să moară.

Ei au păstrat deci Ardealul. De aici au încercat ei în veacul al XIII-lea să ia și părțile de peste munte, *Transalpina* (în care se cuprindea și Moldova de mai târziu) dela Cumanii în risipă. Stepa li-a trimis însă pe Tatarii, cari i-au aruncat în aceeași stare de nenorocire ca și pe „Romăniul” țărani; ca și Voevozii și juzii acestora, a plătit bir Craiul din Buda. Dar, pe urmă, Tatarii se întoarseră în vechile lor așezări și stăpînitorii unguri căutară să ia locul Hunilor în țara dintre Carpați și Dunăre.

Însă Voevozii romăni se întăriseră. Cel din Gorj și Vilcea se uni cu cel din Argeș, și acesta din urmă se simți așa de tare, încît se întitulă pe la 1300 „Domn și de sine stăpînitor al Țării-Românești întregi.” Tihomir și fiul său Basarab începură o întindere românească ce nu se opri decît la Dunăre. Craiul vecin păstra numai cetatea Severinului, în jurul căreia făcuse un Banat, un Ținut cîrmuit de Bani unguri; dar în curînd o pierdu și pe aceia.

Atunci silințele unguerești se îndreptară spre valea Siretiului, unde de pe la 1200 se coboriseră străjerii unguri din partea răsăriteană a Ardealului, „pădurea Craiului”, Săcuii, așezîndu-se în satele lor făcute după rîstul romănesc în jurul ocnelor de sare din Ținutul Bacăului și al episcopiei catolice dela cetatea Milcovului. Un Voevod sub ațîrnarea Ungurilor stăpîni între Siretiu și munte, dela Milcovul Vlădicăi pînă la vechea cetate a Sașilor, Baia. Peste apă erau *vătămăni* de sate românești trăind fără ascultare față de nimeni, erau rămășițe de stăpînire rusească galițiană, erau cete rătăcitoare de Tatarii,

Pe atunci, Românii erau foarte tari și mindri în Maramurăș și în toate comitatele vecine, unde aveau în fruntea lor Voevozi ce știa să vorbască înaintea Craiului. Unul din ei, Bogdan, se luă la harță cu dregătorii unguri și cu însuși neamul său românesc. Într-o zi își luă lumea în cap, dar cu tovarăși de luptă și cu gânduri de mărire. Ajunse în colțul dela Baia, lângă apa Moldovei; învinse pe Voevodul românesc atîrnător de Unguri și, după exemplul lui Basarab și al urmașilor săi, se făcu acum neatîrnat. Peste puțină vreme, înainte de 1400, un urmaș al său stăpînia pînă la țarmurile Mării-Negre o mare și bogată țară a Moldovei.

Nici pe aceștia niciodată nu-i putură supune vecinii de peste munte, și nici acei regi ai Poloniei cari luaseră moștenirea cnejilor rusești din Țara Haliciului, Galiția.

IX.

Lucrurile mergeau spre unirea într-o singură Țară-Românească a Românilor de peste munte, scăpați de străini. Înțelege orișicine ce ar fi putut face apoi Voevozii „Transalpinei“ întregi. Atunci iarăși malul drept al Dunării se ridică asupra celui stîng și, cu toate că urmarea firească fu o alipire pentru lupta creștină, a Dunărenilor cu Muntenii — ceea ce s'a făcut și sub Craii unguri, și sub Împăratul-regé Sigismund, și sub Voevodul lăncu din Inidoara, zis latinește Corvinus și ungurește Hunyadi, — încă odată malul drept ieși învingător.

Luptele cele vechi ale Voevozilor de naintea întemeierii celor două Domnii s'au pierdut. Pe atunci țările erau mici, oamenii puțini și oștile slabe. Cu totul altfel a fost în acele două veacuri în care s'a dat lupta cea mare pentru viața de sine stătătoare, pentru datine, pentru lege. Apărînd hotarul Dunării, stăpînitorii țărănilor români din acele timpuri apărau și marginea Creștinătății, marginea culturii apusene, apărau Europa, în pacea, în bogăția și în credința ei.

Astfel au răzbătut în toate colțurile lumii numele unui Vlad, care daca avea pentru cei răi din mijlocul boierimii sale țapa, ținea față de dușmanul străin sabia netedă a apărătorului de țară, sau numele celui mai împărătesc din Domnii noștri, acel viteaz și cuminte strămoș Ștefan, dela moartea căruia au trecut patru

sute de ani încheiați, timp ca pentru opt Domnii lungi ca a lui, dar în care zeci de oameni nevrednici au terfelit hlamida vechilor ostași încoronați și au lăsat să putrezească pe încetul, ca pe niște zdrențe, vechile steaguri de luptă.

Din atîtea „războaie biruite“ a ieșit glorie multă, aceia din care, ca din sîntul vin al unei împărtașenii, se hrănesc pînă astăzi sufletele noastre, dar n'a ieșit măcar, cu toate luptele lui Ștefan peste Milcov, înlăturarea acestei granițe, tăiate în mijlocul Românilor de sine stătători.

Dela 1550 înainte, am fost, înainte de toate birnicii Turcilor, hrănitorii Capitalei lor, supușii mai totdeauna credincioși ai Domnilor trimiși de dinșii.

X.

De greu stăpînirii turcești, de sila cetelor de străini cari veniau adeseori cu Domnii, de umilință și de trufie, legate la un loc în rostul cel adevărat și în rostul cel scos la iveală al Domnilor pe cîte doi-trei ani de zile — fire de praf jucînd în raza puternică a soarelui osmanliu, țărănimea noastră a căzut tot mai jos în țările „slobode“ dela Dunăre. Orașele, îngrădite odinioară cu drepturi, s'au tot păcătoșit, pînă ce Domnii, neavînd ce încălca și dăru, li-au luat și moștile, ba chiar pămîntul pe care erau clădite casele și prăvăliile. Boierimea, care mai luptă încă fățiș în veacul al XVII, se deprinde să asculte sau să acopere cu o mască de supunere lingușitoare o veșnică viclenie a gîndului, o necontenită sărăcie a inimii. În lungi haine de modă turcească, vulturii de cetate ajung greoi papagalii de iatac. Cel mai îndrăzneț abia cutează să rivniască o nouă stăpînire străină: prin creștini.

Acești creștini vin iarăși, sau din Apusul cuceririlor organizate, de unde veniseră pajurile Romei și fascele stăpînitoare — Austria —, sau din stepa sălbatecă a Răsăritului ce se pierde în pustiul Asiei, din țara fără margini a Hunului, a Tatarului — Rusia muscălească. Întocmai ca în alte vremuri, oștile au venit și au trecut. Ținuturile smulse au fost date înapoi, ca Oltenia; numai fruntea Moldovei a rămas străinilor, Bucovina, repede nemțită și rusită.

O mîndrie tot o aveam încă și atuncea. Toate țările creștine de peste Dunăre, grecești și slave,

periseră înaintea Turcului, care le împărăția de-a dreptul, sub steagul verde al proorocului s'au. Românii dela Dunăre căzuseră însă la invoială; ei nu fuseseră răpuși și ingenunchiați spre necidare; ei nu erau niște iertați dela moarte. Ori cît am fi suferit în avutul și în mîndria noastră, ori cît ni s'ar fi încetinit desvoltarea, noi am rămas cu numele nostru, cu hotarele noastre, oricît de încolțite nedrept, noi am rămas pînă tirziu cu neamurile noastre stăpînitoare și am rămas pînă la capăt cu steagurile noastre, cu Scaunele de Domnie și Voevozii noștri, cari de orice neam ar fi fost, erau creștini, și nu vorbeau decît românește cu neamul românesc.

Și, ca o urmare, spre noi s'a îndreptat toată suferința, toată încrederea și toată nădejdea creștinilor Dunării și Balcanilor robiți. Cînd Mihai Viteazul a făcut să-i fluture sabia în văzduh, cînd în toate părțile brațul lui a tăiat în carnea vie a dușmanului, Creștinătatea toată a tresăltat; i s'a părut că Dumnezeu trimite în sfîrșit îngerul răsburărilor sale, împlinitorul intrupat al desrobirilor hotărîte cu dreptate de dînsul, cînd zvonul tănuita dus profunzimea vestei, că Voevodul de sine stătător al Românilor a răpus pe Vizirul cel Mare, că frumoșii lui călăreți aleargă pe drumul Țarigradului împărătesc, că el, biruitorul, e Domn în Iași și stă Crai în Bălgradul Murășului ardelenesc. Lui Matei-Vodă din Brîncoveni, Basarabului celui bătrîn, i s'au închinat Bulgarii răsvrățiți; Vodă Vasile din Moldova a strălucit prin bogăția și puterea lui preste tot Răsăritul. Tiparnițele de cărți ale lui Constantin Brîncoveanu au dat ce trebuie pentru citirea cuvîntului dumnezeesc și facerea slujbei, nu numai Slavilor, Grecilor, dar și depărtaților Arabi ai Asiei. Școlile noastre din București și Iași au fost mult timp cele mai înalte ale neamului grecesc. Dacă avurăm în veacul al XVIII-lea Domni greci de sînge, ei își făcură o cinste a se încuscri cu vechile noastre neamuri boerești, ei cîrmuiră cu limba, cu dătinile înaintașilor lor născuți și crescuți în țară; dar într'un timp cînd nu se putea măcar prevedea, că satul Atenei se va ridica din ruine pentru a fi o capitală, că va sta un prinț în Sofia pustie și un Crai în locul Pașei din Belgrad, spre cele două reședințe ale noastre au privit, fără contenire, toți vecinii aceia cari azi

cred, că se pot lua la întrecere cu noi. Și cînd ei au vrut să-și facă din nou țările, de aici, de pe pămîntul Românilor dunăreni a pornit cel dintîi îndemn și cele dintîi ajutoare: și pentru Sirbi, cei dintîi luptători pentru neatîrnare, și pentru Greci, la 1821, și pentru Bulgari, pînă dăunazi.

XI

Această glorie e însă dintre acelea care nu asigură viitorul unui popor, ci-l fac numai să se istovească luminos pentru alții.

Cultura românească pregătia însă în aceleași timpuri un viitor cu totul deosebit.

Din învățătura școlilor polone, boerii moldoveni pribegi, Grigore Ureche și Miron Costin, aflară coborîrea noastră din Romani, și inima li se lumină de o curată și mare bucurie. Ei scriseră faptele neamului, începînd dela acest leagăn umbrat de vulturii Cesarilor. Încet, încet scrisul lor se răspîndi, întîi crescînd amarul zîfelor rele, apoi alinîndu-l, în sfîrșit trezindu-l la simințe și la lupte.

Din toate școlile mari ale lumii cîți dintre ai noștri pătrundeau pînă la ele culegeau aceeași învățătura întăritoare. Prin anii 1670, Constantin Stolnicul Cantacuzino o culese dela școala cea înaltă a Padovei, și iarăși și lui degetele i se desmorțiră spre scris. După ce o parte din țărînimea românească din Ardeal și țara Ungurească, cu preoții în frunte, se uniră cu Biserica Romei, care era și biserica de care se ținea Împăratul cel nou, inlocuitor al Craiilor ungurești și al Craiilor ardeleni dintre Unguri, — școlile Vienei și ale Romei-mame vorbiră iarăși despre cei mai mari printre strămoșii noștri. Alt rînd de mărturisitori ai mîndriei românești, Clain, Șincai, Maior, începură a propovădui, nu în dulama sa în caftanul boierului, ci în veșmîntul preotului de sate și în rasa călugărului. Pînă ce, mișcarea întinzîndu-se peste un cîmp mai larg, clericul Gheorghe Lazăr veni peste munte, aducînd din Ardeal o evanghelie nouă. Ea fu în curînd aceea a tuturor Românilor luminați și iubitori de țara și de neamul lor. Același suflet ne înviora acuma pe toți.

XII.

De o parte și de alta a munților, începurăm atunci organizarea, întruchiparea noastră materială, căutarea formelor vieții noastre viitoare,

care trebuia să fie închinată de acuma înainte numai rosturilor noastre.

Prin propovedania scriitorilor, în mijlocul căroră apar poeții, dela Alexandri și Murășanu la Eminescu, prin lucrul cîrmuitorilor gospodari, prin frămîntarea revoluționarilor anului 1848, se ajung a se căpăta formele rivnite.

Ele sînt toate în ființă pe la anul 1870: la Dunăre, unirea Moldovei cu Țara Românească și întemeierea unei dinastii; în munte, orînduirea Românilor în două mitropolii recunoscute și onorate. Anul 1877 dă o dovadă strălucită a vitejiei românești, și pe temeiul ei, neatîrnarea de fapt ajunge și neatîrnarea de drept. Viteazul domn Carol se încunună rege la 1881.

XIII.

Astăzi Români! din România serbează patruzeci de ani dela suirea pe tron a celui ce este întiul lor rege. E o dată de amintire cucernică și recunoscătoare pentru toți cei ce au muncit cu vrednicie și cu cinste, dar e și un punct de plecare, un prilej de proclamare a *noului ideal*.

Avem formele și ne trebuie un suflet, un alt suflet decît al înaintașilor noștri, un suflet de înțelegere, de muncă, de învoire și înaintare.

Formele singure îngăduiau viața răsleață a Românilor din deosebitele ținuturi. Ei n'aveau o necontenită atingere prin scris, prin grai, prin călătorii. Nu se cunoșteau de ajuns și de aceluia nu se iubiau; ba erau Români cari desprețuiau

și urau chiar pe frații lor din alte părți ale României.

Astăzi este în sfîrșit aceeași literatură tinăra pentru toți Români; cunoscătorii întregului cuprins al pămîntului locuit de neamul nostru se înmulțesc zilnic; puțini ar mai mărturisii astăzi simțirile invrăjbitoare de odinioară.

Pe de altă parte, formele lăsaū ca tot folosul Statului românesc să fie al unei clase stăpînitoare alcătuite din vechii boieri, din vînătorii de locuri și de bogăție, din străini de pripas, din lepra evreiască. O parte din stăpînitorii neamului sînt străini de suflet și limbă. Țăranul este încă un rob fără pămînt și fără lumină. Moldova se înfățișează ca un nou Canaan al urmașilor lui Avram patriarhul. Astăzi însă, o generație nouă înțelege că nimic serios și cin tit nu se poate întemeia pe robia și înjosirea a cinci milioane de sătenii abia vrednici de a fi socotiți între oameni. Ea înțelege că prin muncă străină și stoarcere străină nu se înalță neamurile. Ea voiește să se facă o Românie nouă prin lucrul mulțumit al tuturor, deopotrivă împărțită de dreptate.

La 10 Maiu Regele bătrîn a spus-o în sala Tronului: Totul prin noi înșine. Cutezăm a adăugi: prin noi toți și prin cei cari în adevăr fac parte dintre noi.

Acesta ne este crezul. L-am scris sus pe steag și pînă la moarte îl vom apăra.

N. Iorga.

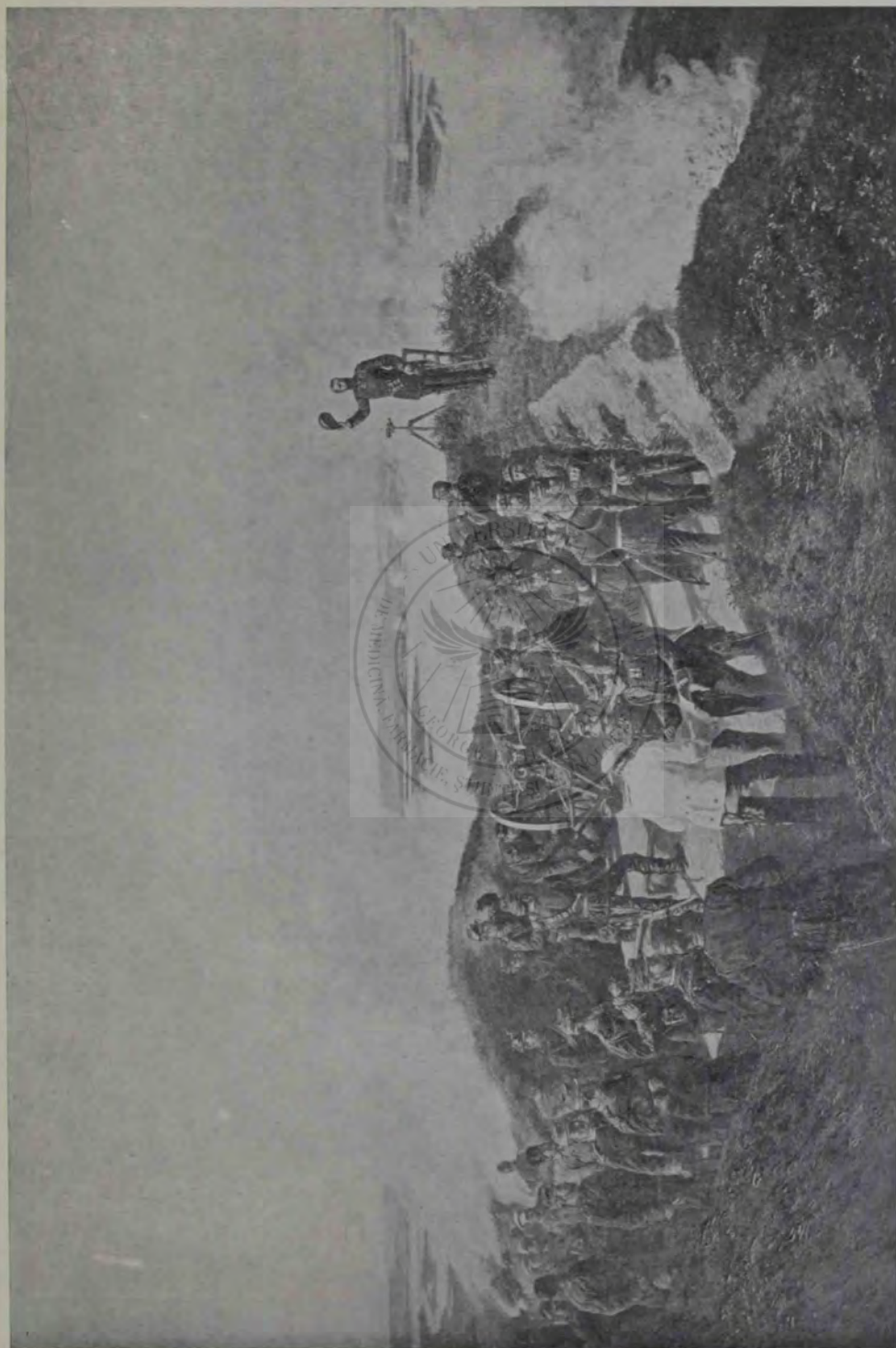
DE DEMULT.

O țară mîndră mi-e liman,
Mă chiamă să-î fiu tată...
Dar, vezi, mi-e greu să plec orfan
Și vorba-mî este dată!

Vino și tu cu mine, — vii?
Ne ducem împreună;
Acolo-î lume de copii,
Să le fiî mamă bună.

Ea 'ntinde mîna. De acum
Mă 'ncred în ce-o să vină!...
Și veselî ei pornesc la drum:
Un rege și-o regină!

Maria Cunțan.

Regele Carol la Calafat.

INEPUTURILE POPORULUI ROMÂNESC.

Poporul nostru își trage obirșia dela două neamuri mari : al Romanilor și al Tracilor. Aceștia din urmă s'aă întins odinioară prin diferitele lor ramuri peste tot Răsăritul peninsulei Balcanice, peste întreaga *Dacie* de mai târziu și peste întinse ținuturi din Asia mică.

Diferitele regate trace, ce se alcătuiră în curgerea vremilor în Balcani, cu toată strălucirea unora din ele, nu lăsară urme adinci în istorie. Când întreaga lume „civilizată“ din jurul Mediteranei trebui să se unească sub stăpânirea romană, Tracii balcanici cu toată vitejia lor, fură și ei supuși. În primul veac după Hs. numai trupele auxiliare cu numele neamului biruit, răspândite pe întreaga întindere a imperiului, mai atestă de existența poporul trac.

Nu tot așa fu cu Tracii din Nordul Dunării. Aceștia, numiți în lumea greacă *Geti*, iar în cea romană *Daci*, după două din triburile lor, cu care cele două lumi venise mai întâi în atingere, alcătuiă un popor mult mai unit și chiar mai viteaz decât ceilalți Traci. Prin ramura lui *getă*, poporul *nord-tracic*, se întinse multă vreme și în dreapta Dunării. Acolo îl găsim în putere deja în veacul al VI-lea înainte de Hs., atunci când în Ardeal trăia *clanul* trac al Agatirșilor „bogați în aur“. Cu vremea, din pricina expedițiilor de cucerire greco-macedonene și apoi romane, puterea *clanului* get se mută în stînga Dunării. Timp de două veacuri — cel dintîi înainte și cel dintîi după Hs. — când ridicîndu-se în puternice împărări pînă dincolo de Tisa și Nistru, cînd căzînd în lupte interne dintre șefii de *clanuri*, ambițioși după coroana

regală, Tracii nordici scriseră în istorie pagini mult mai glorioase decît frații lor de dincolo de Dunăre. Dintre regiî lor mari, mai ales de dopomenesc cu admirație scriitorii antici : Boirebista contimporanul lui Iulius Caesar și Decebal contimporanul și potrivnicul împăratului Traian.

Cucerirea „*Daciei*“, — precum a fost numit de romani regatul trac din Nordul Dunării, — și colonizarea ei e începutul istoriei *Românilor*. Dar la formarea poporului nostru a contribuit încă un neam antic afară de Traci și Romani, poporul *Ilirilor* — de aproape înrudit cu al Tracilor. — și care a trăit la Estul și Nordul mării Adriatice, prin toată partea de Apus a peninsulei Balcanice și în Nord pînă la Dunăre. Ilirii sînt începătorii Romanismului ost-european, nu numai pentru că ei s'aă romanizat întii și aă ajutat și la romanizarea Tracilor, dar pentru că fără ajutorul romanismului iliric, romanismul tracic — propriu zis : *dacic* — n'ar fi reușit, —

mai ales pe vremile de grea cumpănă ale năvălirilor barbare, — să alcătuiască poporul de 12 milioane al Românilor de azi.

*

Stăpînirea romană în Răsăritul Adriaticeî fu definitiv asigurată abia după ce în anul 9 după Hs. ultima răscoală pentru neatîrnare a Ilirilor fu sfărmată. Romanizarea acestora — încă de veacuri înainte începută — se îndeplini apoi în scurtă vreme, așa fel, încît, ei la rîndul lor, deveniră elemente active de romanizare. — Cucerirea întregului ținut iliro-trac pînă la Dunăre, în toată lungimea fluviului, aduce după ea pe-

lingă stabilirea de puternice și numeroase căi de comunicație pe apă și pe uscat și așezarea de posturi militare pentru paza barbarilor abia supuși și a granițelor, — ca o urmare firească, și o extraordinară activitate economică în aceste regiuni.

În locul Grecilor de mai înainte vreme, cînd Romanii puseră stăpînire pe țările dela Dunăre, negustorii cuceritorilor înaintară și ei treptat-treptat sub scutul legionarilor. — Ei alungară cu totul, mai ales din părțile apusene — iliro-panonice — pe Greci, cari totdeauna fuseseră aici mai slabi. Încurînd dealungul Savei se întemeie o șosea dublă, iar riul care e navigabil pînă aproape de izvor alcătuie o fericită prelungire a drumului roman de apă al Dunării. Sub Flavii înflorirea economică a provinciilor dunărene și repede propășire a civilizației romane aduce după ea o reorganizare a acestor ținuturi prin mutarea lagărelor legionare — încă nemutate — la Dunăre, prin înmulțirea trupelor de ocupație și prin împărțirea provinciilor mari în altele mai mici spre o mai bună administrare. Astfel nenumărate așezări civile romane se întîlnesc de-alungul căilor de comunicație; cele vechi se dezvoltă sub ocrotirea împăraților, cari le acordă drepturi cetățenești și orașele dela mare, precum *Salonae*, capătă prin înflorirea comerțului o însemnătate hotărîtoare în întreaga lume romană.

Doritori de cît mai mare cîștig, negustorii și aventurierii romani nu mai pregetă de a trece chiar pe pămîntul barbar, dincolo de graniță și, dacă e chip de făcut bune afaceri, de a se așeza chiar acolo.

Astfel se întîmplă în cea mai bogată și mai civilizată dintre toate țările „barbare“ de dincolo de granițele romane ale Rinului și Dunării, în regatul Dacilor. Încă de pe vremea cînd pe înaltul platoș ardelean era mai puternic tribul Agatirșilor, Grecii povestiau minuni despre bogăția în aur a Țării. Dar *Dacii* lui Boirebista și cei — din această vreme a Flaviilor —, ai lui Decebal, erau și un popor de agricultori. Și pămîntul roditor al Daciei cu holdele sale și nenumăratele turme care alcătuiau și aici principala bogăție a țării, — vor fi atras chiar și fără aurul munților și riurilor ei, pe Romanii doritori de averi cît mai din ușor cîștigate. — Destul că în

această epocă de înflorire, a Flaviilor, dincolo de Dunăre, în țară Dacă, se înființează centrul roman *Drobetae* și că marele rege dac, Decebal, începe reorganizarea țării sale cu ajutorul aventurierilor romani și după model roman, — ridicînd cetăți de piatră, disciplinîndu-și și instruiindu-și soldații și îmbunătățindu-și armătura și în genere toate mijloacele de luptă.

*

Pe această vreme Dacii ajunseseră la un grad destul de înaintat de civilizație. Pe lingă creșterea vitelor și agricultură, ei exploatau și minele de aur din munții Apuseni, și aveau o industrie casnică dezvoltată, știind să țese pînză de in și de cîneapă. Știau de asemenea să lucreze metalele, în special aurul. Cultivau via și albinele. Locuiau în case de lemn și în afară de satele ne-apărate ei aveau și cetăți bine întărite pe înălțimi. Orașe în felul roman nu existau în Dacia. Drumurile lor erau foarte grele de umblat, fiind mai mult drumuri de păștori decît căi așezate ca în imperiul roman. Ca și frații lor traci de dincolo de Dunăre, Dacii credeau în nemurirea sufletului și preoții erau în mare cinste la ei, ba chiar aveau multă înrîurire și asupra afacerilor statului, stînd de ajutor regelor prin sfaturile lor. Poporul era împărțit în două clase sociale: nobilii și țărani. Cei din urmă — printre care erau cuprinși și șefii de clanuri și preoții —, aveau dreptul să poarte un fel de căciulă țuguită, pe cînd poporul de rînd umbla cu capul gol. Încolo, ei se îmbrăcau întocmai ca țărani noștri de azi și purtau plete și barbă.

Cîtă vreme la Roma fu împărat nedestoinicul Domițian, lui Decebal îi merse bine cu expedițiile sale de pradă ori de cucerire. Doi generali romani fură bătuiți și uciși în luptă unul după altul. Și cu toate că al treilea, Iulianus, reuși să înfrîngă pe Decebal, Domițian strimtorat de barbarii Germani, „acordă“ regelui dac o pace, după care acesta avea a primi dela Romani pe lingă un fel de tribut anual, cu care se răscumpărau năvălirile sale în imperiu, încă și maeștri romani pentru reorganizarea și întărirea țării.

Cît de bine s'a folosit Decebal de aceste *daturi* ale potrivnicilor săi, s'a văzut atunci, cînd

suindu-se pe tron un împărat priceput și viteaz, acesta a trebuit să poarte două războaie grele, pentru a asigura viitorul civilizației romane la Răsăritul Adriaticei. Traian anume, pentru a-și aduce la îndeplinire idealul său de romanizare a țărilor dela Dunăre, *trebui* să cuceriască Dacia.

*

Întiul război dacic începu în primăvara anului 101: Traian pornind din *Viminacium* (Costolatz în Serbia) trecu Dunărea în Banatul de azi. După luni întregi de hărțuiri prin păduri și locuri neumblate, Împăratul ajunsese în apropierea Porții-de-fier, dincolo de care era Sarmizegetusa, capitala Daciei. La *Tapae* Decebal ieși, în sfârșit, în câmp deschis într-o împințirea Romanilor. După o luptă cumplită, în care pină și din hainele Împăratului se făcură legături pentru răniți, Dacii fură biruiți. Dar cu venirea iernii Traian se retrase peste Dunăre. În primăvara anului următor Romanii se îndreptară din nou spre Sarmizegetusa. Însă înainte de a o cuprinde ei avură de dat încă multe lupte sângeroase cu Dacii (anul 102).

Decebal fu nevoit să se supună legându-se a da înapoi prinșii, a dărma cetățile ridicale, a primi garnizoane romane în capitala sa și în principalele puncte strategice ale Țării, a intra în *clientela* statului roman și în sfârșit a ceda partea din țara sa dintre munți și Dunăre. Traian puse să se desăvârșiască șoselele începute încă din vremea războiului în partea cucerită a Daciei și, pentru o mai sigură legătură cu imperiul, vestitul arhitect Apollodor din Damasc, fu însărcinat să zidiască în dreptul vechii *Drobetae* un pod de piatră peste Dunăre.

Dar regele dac nu îndeplini condițiile tratatului cu Traian, ci dîmpotrivă ridică iară grabnic întărituri pretutindenî, trimise soli pentru ajutor la vecinii Sarmăși și Germani și-și pregăti țara de război.

Împăratul porni dară din nou, în 105, împotriva Dacilor. De astădată Decebal opuse o rezistență și mai desnădăjduită. Așteptîndu-se, după primul război, la întărirea și astuparea de către Daci a drumului prin Banat, Traian luase calea prin Oltenia de azi, pe la Turnul-Roș, înaintînd numai cu mare băgare de seamă, din pricina atacurilor pe neașteptate ale cetelelor de Daci trimese de Decebal într-o împințirea,

la locurile primejdioase, a armatei dușmane. De abia în 105 intră Traian în Ardealul de azi. Cumplitele lupte din primul război se repetară cu din ce în ce mai multă înverșunare. Totuși după minuni de eroism, Sarmizegetusa fu pentru a doua oară cuprinsă de Romani și Dacii hofărîți s'o apere pină la moarte, se otrăviră cu toții înainte de intrarea înăuntru a biruitorilor. Decebal se retrase în adîncul munților continuînd la adăpostul lor lupta pentru neafirmarea țării sale. Dar Traian îl urmări de aproape prin cete de cavaleri auxiliari imprăștiate pretutindenî spre supunerea Dacilor încă sub arme. Istovit și fără nădejde, Decebal se ucise singur. Capul său fu dus la Roma.

*

Dacia fu prefăcută în provincie romană (a. 107 d. Chr.). Pe vremea ultimului ei rege național ea se întinse pină la Tisa și Nistru; mîma țării era în Ardealul sud-vestic, Banatul estic și partea muntoasă a Olteniei de azi; înecolo populația era mult mai rară și stăpînirea Dacă mai puțin veche. Provincia romană a lui Traian ogîndia și ea aceste stări de lucruri: *Dacia* cuprîndea numai Ardealul, Banatul de Est și Țara Românească în timp ce ținutul la Răsărit de *Stret*, pină la Nistru era alipit la Moesia inferioară, iar Banatul în aproape toată întinderea sa era alipit, pină la Tisa și Murăș de Moesia superioară.

Cît privește pe Daci, acei ce nu se supuseră învingătorului încă din timpul războiului, se retraseră tot mai la Nord, în Munți, în fața cuceririi străine. Treptat-treptat mulți se întoarseră iară pe la căminurile lor în țara romană, mulți fură aduși înapoi cu sila din pricina prădăciunilor ce făceau în noua provincie, dar o mare parte a poporului dac trăi încă multă vreme în libertate la Nordul Daciei traiane, făcînd mereu incursiuni împreună cu neamurile germano-sarmate, pe teritoriul roman. Acești Daci ajutară fraților lor romanizați, ca să reia, după părăsirea oficială a Daciei, viața nomadă păstorească, iar ei înșiși luară limba romană, pentru mulți încă de mai înainte cunoscută.

În bogata țară a lui Decebal, așa de pustiuă prin războaiele de neafirmare și emigrările dace, Traian aduse ori favoriză venirea a nenumărate cete de *coloniști* din toate părțile imperiului

roman. Majoritatea elementelor romane venea din provinciile „Illyricului”: Dalmația, Moesia superioară, Pannonia, Noricum și chiar Retia; din Dalmația erau de pildă și toți lucrătorii de mine din ținuturile aurifere și salifere ale Apusului Ardealului. Apoi Italianii și chiar cetățeni ai „orașului etern”, *Romani* din Galia și nu puțini greco-romani din ținuturile Astei mici.

Pe ruinele satelor și „cetăților” dace se ridicară acum orașe în înțelesul roman, împrejurul cărora continuau însă a trăi în *sate* Dacii împăcați cu noua lor soartă. Șoselele, începute încă din timpul războaielor, fură isprăvite și prelungite pînă departe în Munți pe văile riuurilor. Pe cele două artere principale de comunicație ale Daciei (— anume drumul dublu prin Bănat, dela Costolatz în Serbia, sau mai de jos dela Mehadia, prin munți, la Poarta-de-fier, — prin ținutul Hațegului, spre Murăș — prin Alba Iulia — Turda — Cluj, către Moigrad, — și drumul dela Alba Iulia prin pasul Turnu-Ros, pe valea Oltului în jos, care drum se întindea dela *Romula* (Reșca) cu artera secundară ce venia dela *Drobetae* (Turnu-Severin) — creșeaură cep-
 (Orșova), *Admediam* (Mehadia), *Tibiscum* (Caransebeș), *Sarmizegetusa* (Grădiște), *Apulum* (Alba-Iulia), *Potaissa* (Turda), *Napoca* (Cluj), *Porolissum* (Moigrad); și în Sudul Munților *Drobetae*, *Romula* și *Malvae* (Celei?).

Prin numeroasele puncte de legătură ce aveau cu sistemul drumurilor dinlăuntrul Imperiului, căile Daciei ușurau și activați relațiile ei economice cu restul lumii romane. Și îndreptarea tuturor drumurilor de frunte ale provinciei către partea Imperiului unde civilizația romană era predominantă scutia Dacia de înriurirea dăunătoare Romanismului, a culturii grecești.

Pentru apărarea provinciei fu la început numai legiunea a XIII *Gemina* cu lagărul în *Apulum*. Dela Marcu Aureliu însă fu adusă și legiunea *V Macedonica*, la *Potaissa*. Cași aiurea, elementul militar ajută foarte mult la romanizarea provinciei, căci împrejurul castror legionare, în așa zisele *canabae* (cantine), și împrejurul castror se formați centre civile cu caracter roman: din negustorii și cetățenii romani ai canabelor, din veteranii deveniți gospodari, cu familii de mulțori dace, sau, în sfârșit, din vechi

locuitori trecuți sub înriurirea elementului roman la noua cultură.

Fiind o provincie de graniță, Dacia primi ca guvernator un *legat* imperial; la porunca acestuia stăteau toate celelalte organe administrative și de pază, civile și militare. Reședința lui era în vechea Sarmizegetusa, cu numele ei nou *Ulpia Traiana*; unde se aduna sub prezența legatului și *conciliul* provinciei; și unde era și altarul cultului oficial, *ara Romae et Augusti*, cu marele preot: *Sacerdos aerae*.¹ Încă dela Hadrian, Dacia fu împărțită în *superior*: *N.* și *V.* muntos, și *inferior* *S.* și *O.* șes; — iar dela Marcu Aureliu în trei „sub”-provincii: *Porolissensis* în Nordul Ardealului, *Apulensis*, Sudul, și *Malvenis*, cîmpia dela miază-zi de Carpați, — numite după orașele ce li se destinase ca reședințe: *Porolissum*, *Apulum* și *Malvae* (poate: Celei). În fiecare din aceste „departamente” se afla cîte un *procurator Augusti*, cu atribuții mai ales fiscale, — toți trei sub privigherea *Legatului*.

Colonizarea în masă, stabilirea unei întinse rețele de cai de comunicație, bogăția țării și liniștea destul de prelungită, contribuiri la înfrîparea în cîteva decenii a unei așa de înfloritoare vieți orașenești romane, precum rar se mai văzuse în Imperiu. Diferitele centre urbane ridicate pe umerii vechilor așezări dace, ori din nou create din elemente romane imigrate, fură organizate după felul obicinuit în celelalte provincii, ca *municipii*, *ori*, *colonii*. Și de asemenea diferitele *sate* aproape exclusiv dace, imediat ce începură a se romaniza se împărțiră și ele de organizarea comunală romană cu consiliul *decurionilor* cu *quattuorviri* ori *duumviri*, *aediles* și *quaestores*. (cam cum ar fi a azi la noi consiliul comunal, primării — nu numai unul — și perceptorii).

Exploatarea pe socoteala Statului a minelor de aur dela *Alburnus* și *Ampelum* în Munții Apusenii și a celor de sare la *Salinae* (la miazăzi de Turda) — supraveghetorii generali se numiau:

¹ În afară de zeii romani, mai erau adorați de coloniști o mulțime de zei străini mai ales orientali. Printre aceștia mai ales zeii solari *Mithras* și *Sol invictus*. Cît privește creștinismul, el n'a lăsat alte urme decît cuvintele creștine de origine latină din limba noastră, astfel că nu putem hotărî dacă, și cît de răspîdit era el în Dacia romană.

procurator aurariarum și *conductor salinarum*, — fu un izvor de bogăție de mîna întîi nu numai pentru Imperiū, dar și pentru provincie, ajutînd la dezvoltarea unei vieți întinse industriale și de schimb. Frumoașe clădiri de piatră, amfiteatre, băi, apeducte, temple, se ridicară în multe din orașele Daciei și viața economică activă a provinciei se manifesta în curînd și prin organizarea numeroșilor meseriași și lucrători în *corporatiuni* (*collegia*).

*

Pină către anul 170, afară de cîteva mici turburări din partea barbarilor Roxolani și a Dacilor liberi, provincia se bucură de o liniște aproape neîntreruptă: această pace a fost hotărîtoare pentru înrădăcinarea Romanismului în Dacia.

Dela Marcu Aureliū înainte încep însă asalturile Germanilor asupra Imperiului. Un moment, în cumplitul războiū „germano-sarmatic”, provincia fu în primejdia de a fi pustiită. Din fericire potopul barbar putu fi la vreme stăpînit, apoi oprit în loc și în sfîrșit biruit. Dar în veacul al III-lea, neconținutele lupte pentru tron, în cari chiar oameni vrednici ca Decius, cad prin trădare, grăbesc nenorocirea provinciei. Către 254—5, pe cînd Gallus și Aemilianus se luptau pentru Atotputernicie în Italia, la Dunăre barbarii ocupaū Dacia trecînd chiar și pe țărîmul drept și punînd stăpînire pe o mare parte a infloritoarei provincii Moesia superioară. De astădată ocupația barbară a Daciei — încercată de-atîteaori, dar neizbutită, — rămîne definitivă. Căci biruințele împăraților Claudius și Aurelianus asupra năvălitorilor nu-i mai putură totuși scoate din Dacia, și acesta din urmă, pentru a-și asigura granița Dunării, lăsă Dacia printr'un tratat în formă, Goșilor (c. 271).

Că, în cursul neîncetatei năvăliri, mai ales de după jumătatea veacului al III-lea, orașele Daciei fură aproape distruse — căci asupra lor se aruncaū de preferință barbarii lacomi de bogății, — și că diferitele lagăre și castele fură părăsite, nu e nici-o îndoială. Dar populația Daciei în marea ei majoritate nu era în această vreme formată din orașeni, ci din țărani: agricultori ori păstori. Aceștia n'aveau nevoie să fugă în Imperiū — peste Dunăre — înaintea năvălitorilor, deoarece ei nu prea aveau de

ce fi prădați: cel mult cei mai sălbateci dintre barbari le dădeau foc satelor și holdelor. Turmele aveau și barbarii, așa că de astfel de bogății erau mai puțin poftitori. Pentru orice primejdie Daco-Romani se suiau numai la venirea oaspeților nepoștiți, cu turmele lor în munți și așteptau vremi mai bune. Dar față cu năvălitorii mai omenoși, ori cu cei care erau chiar deadreptul rude și buni cunoscuți ai lor, ei nu aveau nevoie să facă nici asta, ci-și trăiau mai departe viața lor de țărani, tot așa de săraci cași năbădăioșii ce-i turburaū cu năvălirile lor furtunoase ori ca barbarii mai liniștiți cari nu cereau decît să trăiască și ei în pace pe o bucată de pămînt a lor proprie.

Aurelian, cedînd oficial Dacia Goșilor, consfinția numai un fapt împlinit. Dar dacă el înființă *Dacia Aureliană* pentru acei Daco-Romani care doriaū să treacă dincolo de Dunăre, asta fu mai mult un fel de șiretenie politică pentru a acoperi rușinea părăsirii unei părți din imperiū. „Legiunile fură retrase”: tot nu mai făceau nici o ispravă în Dacia. „Locuitorii fură mutați”: mai exact, se mutaseră singurii cei mai mulți dintre orașenii Daciei încă dinainte, fără ca să-i poftiască în special Aurelian.

Învățați, mai ales Unguri și Sași, cari susțin că în Dacia n'a mai rămas după 271 nici urmă de *Romani* și că deci la venirea compatrioților lor acolo Ardealul era pustiū, uită de lucrul foarte elementar că Românii de azi nu pot fi urmașii orașenilor, fie ei din Dacia, fie de peste Dunăre, ci ai țărănilor „barbari” trecuți la Romanism, atît prin orînduirile romane din Dacia traiană, cît, nu mai puțin, prin curentul de populație și cultură romană, care-a circulat fără întrerupere timp de veacuri întregi între ținuturile iliro-rmane și cele traco-romane, dealungul căilor de comunicație mari și mici ce legaū Apusul cu Răsăritul și malul drept cu cel stîng al Dunării.

În acest senz s'a alcătuit poporul nostru de mai firziū pe ambele maluri ale marelui fluviū.

Năvălirile barbare de după „părăsirea Daciei” nu fură nici mai bune nici mai rele pentru soarta păstorilor Daco-romani din Nordul Dunării. Ba dinpotrivă ei avură, în viața lor simplă și lipsită, mai puțin de suferit ca Romanii

de dincolo de Fluviu, în provinciile Iliricului ori ale „Traciei“, unde barbarii continuară a arde și a prăda orașele și a pustii satele și holdele în speranța, îndreptățită, de a găsi mai mult de furat și distrus.

Năvălirile diferitelor feluri de Goți, în veacul al III-lea și al IV-lea; ale Hunilor, în veacul al IV-lea și al V-lea; ale Gepizilor, în veacul al V-lea și ale Avarilor, în veacul al VI-lea, nu ne putură face mai mult rău decât ne făcuseră încă dela începutul începutului Goții, silindu-ne să rămînem, veacuri întregi, în întunerecul orb al inculturii și sărăciei. De abia cu venirea *Slavilor* se întimplă o schimbare în destinele noastre. Și acestei schimbări avem a-i mulțumi, pe lângă multe rele, și destule foloase neprețuite.

V. P.

Românii din stînga Dunării până la întemeierea Principatelor.

Spre deosebire de ceilalți barbari, Slavii nu veneau ca o furtună pustiitoare, ci strecurîndu-se încet-încet pe urma celorlalți năvălitori, ei ajunseră în părțile Daciei încă de pe la sfîrșitul secolului al IV-lea d. Hr. și în scurtă vreme apoi deveniră conlocuitorii păcînici și prietenoși ai Românilor, — mai exact ai Daco-Romanilor: căci prin această vreme poporul nostru încă nu se alcătuisese ca *popor romanic* deosebit. Dar Slavii fiind un popor foarte mare nu se întinseră numai în Dacia ci trecură și Dunărea în Imperiul bizantin și deoarece acolo erau primiți dușmănește, năvălirile lor luau întotdeauna înfățișarea unor adevărate pustiiri ale provinciilor care aveau nenorocirea să-i aibă de oaspeți.

În aceste invazii Slavii fură susținuți încă de două popoare, ambele de neam turanic, înrudite cu Hunii, anume Avarii și Bulgarii. Tovărășia cu ele făcu năvălirile Slave din ce în ce mai grele pentru prăvinciile Imperiului, în părțile dela Dunăre. Cu toate luptele purtate aici de Bizantinii, Slavii nu încetară de a se așeza mereu și în dreapta Dunării, astfel că în secolul al VII-lea vechia provincie romană, Moesia-Inferioară, Bulgaria cu Dobrogea și Basarabia de azi —, era țară slavă, ruptă de Imperiū. Bulgarii luară anume — către sfîrșitul secolului — în stăpînire toată această parte și întemeiară

aici un stat neatîrnat cu populație slavă și conducători turani. — Bulgarii fură curînd desnaționalizați de masa compactă slavă în mijlocul căreia veniseră în prea mic număr și ei lăsară numai numele lor ca amintire în istorie, numindu-se *Bulgari* toată populația slavă supusă de ei în părțile dela Dunărea de jos.

Precum în Miază-zi năvălirea slavă fu îndreptată și cu ajutorul Bulgarilor și Avarilor peste Dunăre, tot așa ea fu îndreptată în Apus și Sud-Vest, tot în spre provinciile imperiului, mai ales cu ajutorul și prin năvălirile Avarilor.

Precum ei ocupase Bulgaria de azi, tot așa pe dincolo — cam în aceeași vreme — ei ocupău Croația, Bosnia, Serbia și o bună parte din Macedonia de azi. Ocuparea aceasta de către Slavii a peninsulei Balcanice are ca urmare o simțitoare scădere a populației slave din Dacia și o creștere a populației romanice din aceeași parte. Anume Slavii din stînga Dunării, cînd făceau năvăliri în dreapta, aduceau totdeauna la întoarcere și lucrători ai ogoarelor — brațe de muncă — din populația romanizată a Moesiei. La asta se adăoga viața grea din provincia bizantină totdeauna pustiită de barbari și stoarsă de dări, care silia pe „Românii“ de acolo să treacă în stînga Dunării, unde era de trăit mai în voie și chiar mai fără primejdie. Iar în aceeași vreme pe cînd populația romanică se strîngea în Nordul Dunării, cea slavă trecea mereu în Sud fie de bunăvoie, fie silită de Bizantinii — vechea tactică de a așeza în Imperiū pe toți barbarii cari năvăleau la granițe cerînd pămînt, — și astfel elementul romanic din stînga Dunării se întăria veac de veac mai mult, scăpînd în acelaș timp de o prea mare înfriure slavă.

Lunga ședere împreună cu Slavii nu se putea însă să nu lase urme în așezămintele, limba și obiceiurile Daco-Romanilor. Astfel pe lângă multele cuvinte slave primite în limba noastră un mare număr de localități, ape și munți rămăseră cu nume slave pînă în ziua de azi. În schimb însă toți Slavii ce mai rămăseseră pe teritoriul vechei Dacii fură cu vremea romanizați întărînd și îmulțind poporul nostru și dîndu-i astfel noi forțe pentru luptele grele ce-l așteptau.

Imperiul întemeiat de Bulgari în Sudul Dunării către sfârșitul veacului al VII-lea ținu pînă la începutul veacului al XI-lea, cînd Bizantinii reușiră în sfîrșit să-l stărnească și să-l supue stăpînirii lor. În toată vremea de înflorire a imperiului bulgăresc, Daco-Românii încercară o înfrîngere directă din partea acestei creațiuni politice slave prin aceea că Bulgarii își întinseră stăpînirea și în Nordul-Dunării. — Aceasta avu două urmări de cea mai mare însemnătate: micile formațiuni de state românești se făcură sub influența slavo-bulgară în forme înrudite cu cele ale populațiilor slave dimprejur și dela creștinarea oficială a Bulgarilor (jumatatea veacului al IX-lea) se introduse liturghia slavă și în biserica românească, și această biserică deveni independentă de cea bulgară.

Daco-Românii cunoscuseră creștinismul încă dinainte de venirea Slavilor, și-anume ei îl cunoscuseră nu în forma greacă, ci în cea latină, păstrînd pînă astăzi în limbă terminologia de frunte a credinței creștine: *Dumnezeu, cruce, Duminecă, creștin, botez, biserică, etc.* — Cu cît însă puterea Avarilor — stăpînitorii Daciei — scăzu (la sfîrșitul secolului al VIII-lea ei fură zdrobiți și împrăștiți de Carol cel Mare) cu atît înfrîngerea și apoi stăpînirea bulgărească deveni mai puternică asupra Românilor și, cu prilejul creștinării stăpînitorilor, zelul lor creștin pentru supușii din Dacia deveni așa de mare încît ei provocară o reorganizare în forme slave a bisericii românești. Mai tîrziu această influență slavă se găsi așa de bine la noi, încît cu toate că bulgarii de mult nu mai stăpîniau pe aici, ea totuși creștu mereu întinzîndu-se asupra tuturor manifestărilor noastre culturale și avînd locul onorabil de limbă oficială și în viața de stat a formațiilor politice românești dintre Carpați, Dunăre și Nistru.

*

Un alt neam de barbari, care a avut o mare înfrîngere asupra desvoltării poporului nostru a fost Ungurii, rude cu Hunii, Avarii și Bulgarii mai înainte veniți pela noi.

Goniți din urmă de *Pecenegi*, Ungurii se opriră aproape un veac în părțile Moldovei și Basarabiei sudice de azi. Către sfîrșitul secolului al IX-lea, nemaiputînd însă răbda hărțuiriile Bulgarilor și ai acelorași Pecenegi cari

i alungaseră din ținuturile Mării Caspice, Ungurii porniră spre Apus, înconjurînd masivul Carpaților Moldoveni pela Nord și intrînd apoi prin părțile Maramurășului în „Alföld”. De acolo făcură ei mereu năvăliri și 'n Apus și 'n Miazăzi și 'n Răsărit pînă ce împăratul Otto cel Mare, sfîrmîndu-i în bătălia dela Lech la 10 August 955, îi stîmpără pentru totdeauna, silindu-i astfel să-și întemeieze un stat al lor în cîmpia dintre și delingă Dunăre și Tisa. Curînd după aceasta Ungurii primiră creștinismul și șeful lor Ștefan primi dela Papa în anul 1000 coroana și titlul de rege apostolic. În primii ani ai noului veac Ștefan porni și cucerirea ținuturilor muntoase ale Banatului și Țării Crișului precum și a Ardealului. Micile *voievodate* și *chineziade* românești se supuseră cuceritorului și în curînd granița Ungariei se întinse pînă la Carpați. Această nouă stăpînire la început fu foarte blîndă, mulțumindu-se cu încasarea *quingagesimei ovium* și lăsînd pe Români să se bucure de toate libertățile, administrîndu-se și judecîndu-se după așezămintele lor din bătrîni.

Dar chiar din acest al XI-lea veac regii unguri simțiră nevoia de a aduce în Ardeal grăniceri împotriva barbarilor Pecenegi și apoi a Cumanilor, cari roiau în ținuturile dela Sudul și Estul Carpaților și nu rare ori se repeziau și peste Munți după pradă. — De aceea, cam de prin această vreme, fură așezați în răsăritul Ardealului Secuii și în diferite puncte ale țării fură ridicate cetăți pentru ocrotirea la primejdie a locuitorilor din prejur.

Bogăția noii țări cucerite atrase și de astădată, ca pe vremea Dacilor coloniști, mai ales Nemți din părțile Rinului, cari veniră sub ocrotirea Ungurilor să civilizeze „țara de dincolo de păduri”. Noii veniți întărîră cetățile deja aflătoare ori ridicară altele și se strînseră în jurul lor — șapte de toate — de unde rămase și numele țării: Siebenbürgen — trăind în destul de bună înțelegere cu locuitorii vechi ai țării: Români, și împlinind în adevăr opera de civilizare pentru care venise. Dar nu peste multă vreme ei începură, în unire cu Ungurii, a se întinde chiar în paguba populației rurale românești care-și pierdea din ce în ce mai mult conducătorii ei ce treceau la Unguri. catolicizîndu-se și maghiarizîndu-se, și astfel era mereu răpîtă de pă-

mînturi și drepturi fără putința de a se apăra.

Frumoasele ținuturi din Sudul Carpaților, locuite în părțile dela munte de Români, iar la vale, în special către Răsărit spre Moldova și Dobrogea de azi, mai întii de Pecenegi — cari se așezară pacinic chiar și în Ardeal, — și apoi de Cumani, fură încă din primele timpuri ale întinderii Ungurilor pînă la Carpați un motiv de ceartă între ei și între vechii stăpînitori de formă ale lor, Bulgarii. Ca urmare a acestor lupte fu înființarea Banatului de Severin și întemeierea de posturi înaintate în părțile Cumanilor cu luarea de titluri pompoase de regi ai Bulgariei și Cumaniei de către regii Unguri.

În special pe vremea imperiului al II-lea bulgăresc, a așa zisului imperiu romano-bulgar al Asăneștilor, regii Ungariei aduseră în prima jumătate a veacului al XIII-lea cavalerii apusei pentru cucerirea și civilizarea din Sudul și Estul Carpaților, pentru și în numele catolicismului. Astfel primesc mai întii această sarcină *Cavalerii teutoni*

cărora regele Andrei al II-lea le dăruiește țara Bârsei, iar după alungarea lor din pricina neînțelegerilor cu autoritatea centrală, vin *cavalerii Ioașiți*, cărora regele Bela IV-lea le dă în stăpînire mai multe teritorii românești în Sudul Carpaților; dar aceștia stau tot așa de puțin ca și ceilalți, deoarece acum Românii din aceste părți erau deja destul de puternici ca să întemeieze state pe socoteala lor. Intre așezarea celor două rînduri de cavaleri în părțile noastre cade cumplita năvălire tătară din anii 1241 și următorii, care pustii încă odată tot Răsăritul european, dar din fericire trecu tot așa de repede pe cit de năprăznic venise.

O clipă îngrozită, Românii prinseră iară repede nădejde și cu puteri, cum de-abia acum puteau dezvoltării, ei începură cucerirea, pas de pas, a Țării Românești și Moldovei de mai tîrziu, de-naționalizînd populațiile întîlnite în cale și întemeind liniștea și statornicia în acele ținuturi atît de oropsite pînă atunci.

ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ.

Romanizmul balcanic, rezultat din romanizarea popoarelor traco-îlirice, în vastul teritoriu dela Marea Adriatică pînă la Marea Neagră și dela Carpați pînă la Nordul Macedoniei și Traciei, după ce peste o jumătate de mileniu prefăcuseră țările Dunării răsăritene într-o a doua Italie, se mistui din zarea istoriei în mijlocul puhoiului de popoare slave, care, curgînd despre mează-noapte, a potopit în sec. al 5-lea și al 6-lea aproape toată Peninsula Balcanică și i-a schimbat fața pentru totdeauna.

Rupt astfel de imperiul roman din Răsărit și Apus de valurile barbare și apoi de cea din urmă hoardă de păgîni, de Bulgarii turanici (679), el trăiește de acum cîteva veacuri o viață unitară proprie, sub o puternică înrîurire slavă, care-i dă fizionomia deosebită, cu care apare mai tîrziu ca popor *român* sau *vlah*, după cum s'a recomandat istoriei prin Slavi (Vlah, dela germ. *Walh*, înseamnă la Slavi întii Roman, apoi Român). Deși limba lui a rămas în alcătuirea-i năuntrică tot romană, ea însă, suferind o mulțime de schimbări fonetice și însușindu-și

o parte însemnată din tezaurul limbei slave, a căpătat o înfățișare nouă, plină de originalitate și tărie înlăuntrul limbilor romanice. Ființa internă și externă a neamului românesc era deplin încheșată, cînd — înainte de veacul al 10-lea — împrejurări, nedeslușite încă bine de istorie, au despicat masele lui centrale în trei grupări mari deschilinite, și le-au făcut a-și căuta pe plaiurile cele mai înalte și tari adăpost și mîntuire. Pe lîngă cei din văile și podișurile Carpaților, găsim, din sec. al 10-lea încoace, o populație deasă de Români în munții Balcani și în Pind. În afară de aceștia mai erau și alte grupări mai mici sau mai mari și am putea zice, mai că nu erau munți și locuri de pășuni pentru vite în P. Balcanică, unde să nu fi fost cîtune de-ale Românilor; acei însă, cari au jucat un rol istoric și se impun astăzi studiului nostru, nu sînt decît cei ce făceau parte din cele trei grupări amintite. Cei dintîi, din punctul de vedere cronologic hotărîtor în schița istorică ce dăm aici, sînt așa numiții *Români din Pind* (Macedoromânii sau, cum își zic ei înșiși, *Arumânii* sau

Armânii prin adaosul unui *a* inițial, caracteristic în graiul lor).

Le zicem „din Pind“, căci muntele acesta, care a fost vestit ca locaș al muzelor în vechime (el pornește din inima Greciei, desparte Tesalia de Epir și taie adânc teritoriul Macedoniei), a fost și este cel mai statornic locuit de acești Români. Locuințele lor însă în evul mediu, după mărturiile sigure istorice, se întindeau mai peste toată Grecia de nord și ocupau o bună parte din Epir și din Macedonia. Dar mai concentrați erau în Tesalia — de unde aceasta își capătă numele de *Vlahia Mare* precum Etolia, de *Vlahia Mică*.

Gruparea a doua a Românilor balcanici o găsim așezată peste tot cuprinsul muntelui Emos (Balcani), părțile de despărțire al Bulgariei de Tracia; ramurile ei ajungeau pînă în Serbia și în nordul Albaniei și veniau, de bună seamă, în atingere cu populația românească din stînga Dunării, care la început nu putea să ocupe decît o parte anumită din Banat și Oltenia și din munții învecinați. Țara Românilor din Emos se numea *Vlahia* (albă?).

Că Românii din Pind și din Emos nu erau localnici, ci veniți despre nord — după toate probabilitățile din Serbia și din Bulgaria apuseană de astăzi, — nu poate fi nici o îndoială; despre aceasta ne încredințăm nu numai istoria, ci și mai ales documentele vii ale limbii noastre, a cărei unitate — adevărată coincidență aproape a tuturor fenomenelor lingvistice observate de toate dialectele românești — presupune cu necesitate unitatea teritorială a românismului primitiv. Limba românească poartă prea multe urme și amintiri balcanice, ca să ne închipuim că s'a format numai și numai pe teritoriul Daciei și că a stat acolo izolată în o mare parte a veacului de mijloc; știința filologică, ale cărei rezultate sînt astăzi tot așa de întemeiate cași ale oricărei științe pozitive, nu ne mai îngăduie să tragem o altă încheiere. Nevoia de-a desluși o mulțime de fenomene din graiul nostru național ne silește să restabilim pentru tot veacul de mijloc podul lui Traian spre a lega cele două părți alcătuitoare ale românimii. Legături neîntrerupte, legături intime au fost negreșit dela început între marile grupuri de Români și au urmat, oricît de slăbite, pînă în cele din

urmă veacuri ale evului mediu; ele și numai ele ne dau deslegarea identității lor etnice recunoscute aproape unanimitate din cele mai îndepărtate vremi pînă astăzi. Aceste legături nu erau grele de păstrat, căci o mare parte din Români erau îndemnați, prin însăși îndeletnicirea lor de frunte, păstoritul în cel mai larg înțeles al cuvintului, să cuture P. Balcanică de-a-lungul și de-a-latul, să se apropie și chiar să se amestece între dinșii. Că erau oarecari deosebiri între aceste grupări mari de Români ne-o arată cele două dialecte mai însemnate românești — dialectul macedo-român și cel daco-român. Graiul mijlocitor între aceste amîndouă dialecte a fost, dupăcum credem că vom dovedi altădată, cel vorbit odinioară de Românii din Emos și în genere în nordul P. Balcanice; acesta nu pare a se fi deosebit de cel daco-român decît prin elementele împrumutate în decursul vremii dela românismul din Pind. Reprezentantul lui e astăzi așa numitul dialect *meglenoromân*, adevărat a Românilor din Meglen, un ținut din apusul Rodopei, în Macedonia.

Românii din Pind.

Cea dintîi amintire a acestora datează dela sfîrșitul veacului al 10-lea. Vasile „Ucigătorul de Bulgari“ (976—1025), patru ani după urcarea sa pe tronul din Bizanț, „dăruiește domnia peste Vlahii din Elada (Tesalia cu ținuturile din sudul ei) lui Niculiță“, guvernatorul — probabil român — al acestei provincii. Știrea aceasta, împărțită de un scriitor anonim bizantin, ne luminează întru cîtva asupra stării politice, în care se găseau acești Români în cele dintîi veacuri dela așezarea lor în aceste părți. Ei nu erau confundați cu supușii Greci și Slavii, care alcătuiau restul populației din Elada, ci se bucurau de o cîrmuire proprie, de-o autonomie analoagă cu aceea a întîei alcătuirii a Românilor din Carpați. Această stare deosebită nu puteau s'o aibă decît mulțumită pozițiunii lor geografice, ca ocupînd munții și îndeosebi masivul Pindului. Procesul ce vedem în viața celorlalte grupări de Români se întîmplă și aici. Cu vremea înmulțindu-se, ei se coboară și se lătesc pe șesurile dela poalele munților ce i-au adăpostit în vremuri grele și, încetul cu încetul, ocupă și stăpinesc cîmpiile Tesaliei; singur faptul acesta explică de ce această țară, din veacul al 10-lea încoace,

își schimbă numele clasic cu cel de „Vlahie“, de „Românie“, întâia Tară a Românilor cunoscută de istorie. Întinderea lor, impusă de repede lor sporire, era înlesnită acum și de golul ce lăsaseră, parte prin emigrare, parte prin peirea lor în luptele cu Bizantinii numeroși Bulgaroslavii, care cu câteva veacuri înainte cotropiseră aceste ocouri și le dăduseră — dupăcum și toponimia arată — un caracter aproape cu totul slav. O mărturie nemijocită despre lățirea Românilor pe cîmpurile Tesaliei o găsim în scriitorul bizantin Kekavmenos (din jumătatea a 2-a a sec. al 11-lea). El, pe lângă prețioasele informații ce ne dă despre Români balcanici, ne descrie și cel dintii fapt mai însemnat, prin care Români se introduc în istorie: revoluția lor în potruva Bizantinilor în 1066 sub Constantin Duca (1059—1067). Acest împărat, foarte bun financiar, dar prea puțin priceput în politică, a supus popoarele sale la grele încercări despoindule n interesul vistieriei împărătești. Fruntași (*celnicii* cu atribuții analoge cu ale cnejilor sau voevozilor primitivi ai Daco-Românilor) poporului macedo-român, care a fost mai virtos apăsător prin birurile noi, s'au strins în capitala provinciei, în Larisa, și-au hotărît răscoala generală, în capul căreia ei au izbutit să pue pe Niculiță, guvernatorul local, nepotul celui pomenit mai sus. Mișcarea a luat repede avînt și în curînd s'a întins în toată Tesalia. Două din cetățile cele mai tari dela hotarele dintre Vlahia-Mare și Macedonia, anume Servia și Chitros, au căzut în minile revoluționarilor. Ei ar fi răscolat întreagă Macedonia și, întovărășindu-se cu Bulgarii, ar fi pus în primejdie împărăția, dar Duca, îngrozit de urmările nechibzuinței sale, a recurs la tactica bizantină: în loc de oștire el a trimis oameni cu icoane și cu tot felul de daruri și făgădueli către conducătorii revoluției ca să anunțe „cu jurămintă înfricoșate“ căința sa și retragerea tuturor dărilor, cu cari năpăstuiise poporul. Niculiță, reprezentantul ordinei și al legalității, trecînd în partea imperialilor și cîștigînd pe cei mai mulți capi ai Românilor (între dînșii au fost *Verivol* și *Slavota a lui Carmalac*, cei dintii numiți în istoria românilor), deși cu greu, dar a izbutit în sfîrșit să pue capăt unei mișcări, în care Români își vor fi pus multe nădejdi.

Dela 1066 trece peste un veac fără ca să știm

nimic despre Români din Pind. Faimosul călător evreu, rabinul Beniamin din Tudela, care călătorește după această vreme pe la hotarele dintre Grecia propriu zisă și „Vlahia“, ne vorbește despre *neatîrnarea* deplină a Vlahilor munteni, ca și despre deseale lor ciocniri sîngeroase cu Grecii dela cîmp, „pe cari îi despoaie și-i omoară, pe cînd pe Evrei îi cruță“. Cine cunoaște înverșunatele uri naționale ce au frămîntat pururea P. Balcanică și mai ales neomenoasa cîrmuire a celor din urmă veacuri de stăpînire bizantină, nu se va mira de înăsprirea moravurilor la Români ca și la celelalte neamuri supuse Bizanțului. Revoluția Românilor din Emos ce izbucnește peste puțin (1185) ne învederează de minune ceia ce simțiau ei față de elementul dominant al împărăției.

Care e rolul Românilor din Pind cu prilejul acestei revoluții? Că cete singuratece dela ei, ca și dela cei din Carpați, vor fi luat parte ajutînd pe frații lor din Balcani e cu puțință; o știre pozitivă însă despre aceasta nu avem. Cea ce știm sigur e, că după căderea Constantinopolului în mina cruciaților apusei Italiani și Francezi (1204), cînd imperiul e împărțit de prădalnicii domni feudali, Români din Pind apar neatîrnați sub domniul lor propriu. Din nenorocire nu cunoaștem decît numai faptul general și nu avem nici un amănunt despre noua stare a Românilor. Nu știm, nici cum se numește domniul lor amintit de scriitorul contemporan Nichita Acominatos (Honiatul), nici ce re erau hotarele „Marei Vlahii“; aflăm numai dela el, că ea cuprindea „partea muntoasă a Tesaliei“. Împrejurările, un moment prielnice, se schimbă însă în curînd. Marchizul Bonifacio de Montferrat, noul rege al Saloncului, străbate triumfal prin Macedonia și Grecia; partea despre răsărit a Vlahiei mari se inchină armelor lui și e împărțită în formă de feude cavalerilor săi Lombarzi. Decî Românilor nu le rămîne decît Tesalia apuseană, și ei nu au altă perspectivă, decît spre Epir, unde mai erau frați de-ai lor (ținuturile acestora se numiau „Vlahia de sus“). Aici însă, în această vreme s'a pus temelia unei noi domnii, așa numitului *despotat* al Epirului, sub energicul Michail I. Anghel, o odraslă a familiei Anghelilor, sub care a căzut Constantinopolul. Acesta, folosindu-se de turburările de atunci, a unit

O. SPAETHÉ: Statua Regelui Carol.

sub sceptrul său Epirul vechiu cu Albania, Etolia și Acarnania, și sprijinit de-o oștire împes-trițată de naționalități, a început lupta crâncenă pentru mîntuirea țării de „Latini”. Nevoia de a-și păstra rostul lor precum și ura și teama, ce poate împreună cu celelalte populații ortodoxe simțiau față de cavalerii îmbrăcați în zale de fier cei de altă credință, au făcut pe Români să incline mai mult spre legitimitul revendicator al domniei bizantine din Epir. În orice caz, ei trebuie să fi jucat un rol însemnat în lupta de neatîrnare purtată de Epiroți împotriva Apusenilor. Chiar ca supuși de scurtă vreme — presupunînd că au fost astfel — ai năvalnicului *Teodor Anghel*, fratele și moștenitorul lui Mihail I, care mai tirziu (1222) ajunsese împărat al Salonicului, Români trebuie să fi avut o pozițiune privilegiată între populația grecească, albaneză și slavă. Cel

puțin urmașul lui *Teodor, Mihail II. Anghel* e silit a recunoaște autonomia Românilor din Epir (1236).

Această stare puțin lămurită de istorie dăinuiește pînă la 1259, cînd aflăm că fiul natural a lui Mihail II, războinicul și neadormitul Ioan, ia de soție pe frumoasa fată alui *Tarona*, domnul cu drept de moștenire al „Vlahiei Mari” și primește ca zestre dela acesta, pe semne lipsit de moștenitori, întreagă această țară, pe care, unind-o cu ținuturile moștenite dela tatăl său la sudul Tesaliei, înființează statul neatîrnat al Vlahiei Mari. Scaunul Anghelilor tesalioți era deci în ochii Românilor de două-ori legitim; împăcarea aceasta cu Grecii orașeni era astfel pecetluită în mod definitiv și cu ea era hotărît și viitorul lor național, puțin deosebit de acel al românismului dintre Carpați și Tisa. Peste jumătate de veac se susține — în cea mai mare parte cu puteri românești — neatîrnarea „Vlahiei-Mari” în luptă grea și aproape necurmată cu Epiroții și cu Bizanțul Paleologilor. După moartea celui din urmă domn din familia Anghelilor, Vлахia cade în deplină anarhie, și în urmă, după ce suferă domnia parțială a Albanezilor și Catalanilor așezați în Grecia, e incorporată la imperiul bizantin (1333).

Mai tirziu (1342—1349) găsim ca „domn — împus de Bizanț — al cetăților și țării Vlahia” pe *Ioan Anghel*, rudă de aproape cu împăratul Ioan Cantacuzino. El pune orînduială în țară și-o curăță de dușmani. Dar acum se înalță marele țar al Sirbilor, Ștefan Dușan, care, folosindu-se de slăbiciunea și decăderea Bizantinilor, se coboară biruitor pînă în adîncul Greciei. După moartea lui Ioan Anghel el ocupă Tesalia și-și mai adaogă titlul de „conte al Vlahiei”. Dușan moare în 1355 și împărăția lui cade pradă feudalismului introdus de dînsul. Fratele lui Dușan însă, Simeon Uroș, încoronat ca rege al Vlahiei în Tricala, oraș așezat la poalele Pindului, întemeiază domnia sirbească care-și prelungește viața pînă la venirea Turcilor. Ce relații vor fi avut Români din munții Pindului cu stăpînitorii sirbi, nu știm. Că ei mai tirziu aveau libertate de acțiune și că ei singuri hotărau întru citva soarta lor ne-o dovedesc cele din urmă lupte ale lor cu Turcii, despre care ne vorbește istoricul bizantin Chalcondyles (sec. al 15-lea).

Din aceste lupte ei au eșit cu câștig; căci capitulățiunile ce-au încheiat cu noii stăpîni le-au chezășuit o stare, pe care le-o puteau pizmui cea mai mare parte a *raialelor* turcești. Cu toate aceste o descentralizare a maselor lor a fost cu neputință de împedecat. Tesalia, „grănarul imperiului”, a fost ocupată și bintuită pe rînd de aventurierii Catalani, de triburile sălbatice albaneze și în urmă de Turci, care au și colonizat cîmpiile ei roditoare cu „Coniarii” lor, înlăturînd astfel o bună parte a elementului românesc. Apoi groaza de păgîni și suferințele ce-au îndurat dela dîșșii n'a adus mai puțină pagubă Românilor din Tesalia, Epir și Macedonia. Emigrările lor din Turcia mai că n'au conținut niciodată; urmele lor le gășim, nu mult după venirea Turcilor, răzlațite pînă în Croația și Slavonia.

Mai ales veacul al 18-lea a fost pentru dîșșii fatal. O mulțime de centre mari românești — în fruntea lor vestita *Moscopole* — au fost prădate și prefăcute în cenușe în urma revoluțiilor interne ce sfișiau pe atunci imperiul Sultanilor. Domnia lui *Ali-Pașa* (1741—1822), faimosul tiran din lanina, înseamnă de așenienea o dată din cele mai triste în istoria românilor din Pînd sub dîșșul asfințesc cele din urmă zile de autonomie, de care s'au bucurat locuitorii munții din evul mediū aproape fără întrerupere. Veacul al 19-lea nu le aduse binele așteptat. Emigrările prilejuite de nenorocita stare economică, în care se află provinciile otomane din Europa, se tin lanț și vîrfuesc cu alipirea Tesaliei la Grecia, (1881), fapt de două ori de plîns, căci pe de o parte munții Tesaliei sînt în bună parte locuiți de Români, iar șesurile ei au fost întotdeauna ernatecul sutelor de turme românești.

Cu toate aceste, Macedoromânii au avut și momentele lor de fericire și glorie. Prin rolul lor important ce au jucat în comerț și industrie, în cultura și civilizația țărilor locuite de dîșșii, ei și-au asigurat pagini de cinste în trecutul P. Balcanice. Serviciul nemăsurate au adus mai ales elenismului și — prin coloniile lor înfloritoare din Austro-Ungaria — românismului de dincoace de munți; e destul să amintim numai pe un *Șaguna* și pe un *Gojdu*, a căruī fundațiune culturală e unică în întreg orientul european, ca să înțelegem misiunea înaltă ce au avut de înde-

plinit prinde frații lor din Ungaria și deci — indirect — din România. Dar ceea ce au început aici, deșteptați în atingere cu învățații neamului românesc, din nefericire n'au putut desăvirși în patria lor. Împrejurări din cele mai vitrege au zădărnicit încercările lor de-a scutura jugul școalei și bisericeii grecești, zidul de despărțire dintre ei și Români dela Dunăre. De vr'o cîteva zecimi de ani guvernul român, pătruns de însemnătatea politică și culturală a Macedoromânilor, i-a sprijinit și-i sprijine din răsputeri în lupta lor de emancipare națională dîndu-le mijloace din belșug pentru întreținerea de școli și bisericeii românești. Dar ceea ce n'a putut să le dea, este o organizare serioasă, care să împace vederile celor din București cu interesele poporului; din această pricină rezultatele practice n'au răspuns și nu vor răspunde pe deplin jertfelor făcute.

Românii din Emos.

Kekavmenos ne dă cea dintîi știre despre existența unei populații românești în Tracia, pe care — partea despre nord-vest — el, după geografia vremii, o numește Macedonia. Începînd cu veacul al 11-lea, acești Români cresc repede în număr și putere. Sub Alexie Comnen (1081—1118) aflăm că ei se înmulțiseră „ca roiul de albine”. Vr'o 300 de familii de păștori Vlahi trăiau chiar la Sf. Munte cu turmele lor; ei se coborau de bună seamă din Rodope și din Balcani. Scriitoarea bizantină Ana Comnena, fiica lui Alexie, ne spune că tatăl ei, în luptă fiind cu Peceneghii (1090), dă poruncă generalului său să înroleze pentru armata imperială soldați din rîndul Vlahilor din părțile riului Marita. Ca atari îi gășim numiți pe Români deja în răsboiul din 1027, purtat de Bizantini în po-triva Saracinilor din Sicilia. Mai pe urmă (1166), sub Manuil Comnen, vedem o mare mulțime de Vlahi din părțile Mării Negre luînd parte în oș-tirea bizantină, care a atacat pe Unguri prin țara românească. Elementul românesc din Balcani pare a fi luat un mare avînt sub acest împărat. Împrejurările politice îi erau din cele mai prielnice; Beniamin din Tudela, contemporanul lui Manuil, trecînd prin Constantinopol constată „dragostea deosebită” ce avea acest mare Comnen

pentru Români. Aceștia, ca buni soldați, se bucurau negreșit de privilegiu și drepturi deopotrivă cu poporul domnitor; dar se pare că aceasta n'a ținut decît numai pînă la stingerea dinastiei Comnenilor. Moștenitorul lor pe tronul constantinopolitan, nevrednicul *Isac Anghel* (1185—1195) are o ținută dușmănoasă față de Români; el nu restrînge numai drepturile lor, ci și cu tot dinadinsul îi apasă și-i prigonește. Cu prilejul căsătoriei sale cu Margareta, fiica regelui ungar Bela al III-lea, acest bizantin încoronat, lacom și mic de suflet, despoae pe suptuși săi pentruca, cu banii storși dela ei, să dea strălucirea și pompa cuvenită acestui eveniment fericit. Dările îngreună mai cu seamă populația românească din Balcani; oamenii circumirii au fost fără cruțare față de ea. Răpirea turmelor și relele ce-au făcut au produs o adîncă nemulțumire între Români. Doi frați, *Petru și Asan*, care făceau parte din căpeteniile lor, oameni ambițioși, energici și plini de iscusință, folosindu-se de fierberea obștii, s'au pus în fruntea nemulțumirilor și-au sămănat în popor gîndul răsvrătirii. Dar înainte de a-și mîna la o răscoală fățișă, ei au vrut să-și motiveze pașul cutezător printr'un act diplomatic. Se înfățișază dar la împăratul Isac și cer să le dea înapoi drepturile, de care se bucurau înainte sub Comneni; dar împăratul le-a respins cererea; ba chiar unchiul împăratului i-a alungat cu ocară. Scump au plătit Bizantinii refuzul acesta. În curînd (1186) întreg muntele Emos era în flacări. Cu tot ajutorul ce vor fi avut Români din partea vecinilor Bulgari, oștirea imperială a reușit dintîi să împrăștie pe revoluționari.

Petru și Asan, văzîndu-se slabi față de împărăție, trecură Dunărea și găsiră un puternic tovarăș de arme în Cumanii, care pe atunci stăpînia țăările românești de astăzi. Ajutați de mulțimea acestor barbari, ei cuceresc Bulgaria și-i întemeiază neatîrnarea; Tirnova, orașul dela poalele despre mează-noapte ale Balcanului, devine capitala noului „imperiu“, Petru și Asan împart domnia între dinșii. Îmbărbătați de izbînzile lor și văzînd starea anarhică a imperiului bizantin, îndrăzneții frați caută să-și întindă puterea armelor tot mai departe spre Tracia și Macedonia. Surparea domniei grecești și înlocuirea ei prin forțele lor tinere era ținta lor. Nenumărate au

tost năvăhrile făcute de dinșii în țările din sudul Balcanului. Ele au fost continuate cu o și mai mare furie de cătră *Ioanițiu*, fratele mai mic al lui Asan și Petru și moștenitorul lor pe tronul firnovit (1197—1207). Oștirile lui, deapururi sprijinite de un roi de cete cumane, prefac în pustiu și „bună de locuit numai de fiare“ una din cele mai înfloritoare și bogate provincii bizantine, Tracia locuită în cea mai mare parte de Greci. Moștenind toată ura de rasă împotriva dușmanilor seculari, el n'avea ca lozincă decît stîrpirea lor de pe pămînt. El voia să fie numit „ucigătorul de Greci“, precum Vasile al II-lea cu vre-o două veacuri înainte fusese numit „ucigătorul de Bulgari“. E cu puțință ca nepilduita-i cruzime, de care ne vorbește scriitorul contemporan Nichita Acominatos, să fie o exagerare firească față de un vrăjmaș neîmpăcat, dar ori cum, spusele lui trebuie să aibă și un temei de fapte. Că Ioanițiu însă nu era numai și numai bărbatul singuiriilor, ne dovedesc tratativele sale diplomatice cu papa Inocențiu al III-lea; corespondența-i păstrată pînă azi arată priceperea și istețimea unui adevărat bărbat politic. Ioanițiu era de fapt, precum era și recunoscut de contemporani, *împărat al Bulgarilor și Românilor*, dar titlul său nu era consfințit, ca de obicei, de biserică printr'un act oficial. Patriarhului grec nu putea să se adreseze, căci el era în luptă cu Grecii. S'a adresat prin urmare cătră Papa. Rezultatul tratativelor a fost că în 1204 el fu încoronat de cătră un nuntiu papal ca împărat al Bulgariei și Vlahiei. Un împărat însă, după concepția de atunci, nu putea exista fără ca să aibă alături de el un patriarhat, și deocamdată Vasile, capul bisericii bulgaro-române din Tirnova, capătă rangul de Primat. Astfel se înlătură din calea năzuințelor sale toate piedecile ce i-au pus „Latinii“ din Constantinopol, ca și regele Ungariei. Una din chestiile cele mai discutate cu privire la dinastia Asanizilor a fost și naționalitatea lor. Fost-au ei Români sau Slavi? Că au fost Români, nu încapă nici o îndoială, căci documentele și mărturiile vremii întăresc îndeobște obîrșia lor românească. O singură contradicere se vede numai în titlul purtat de dinșii. Pe cită vreme corespondența cu Papa și scriitorii contemporani ni-l arată pe Ioanițiu ca „împărat al Bulgarilor și Românilor“, în documentele slave

el ne apare ca „împărat al Bulgarilor și Grecilor”. S'a lepădat el oare de neamul său și voia să treacă numai de Bulgar? După noi, titulatura cea dintâi reprezintă starea reală a lucrurilor, așa cum era constatată de toți acei care cunoșteau mai de aproape pe supușii Asanizilor. Dar, dupăcum faptele învederează, aceștia pretindeau mai mult; ei voiau să fie continuatorii unei stări legale de lucruri care au fost odinioară; să fie „succesorii” împăraților bulgari din cea dintâi domnie bulgărească; ei știați că numai așa își vor putea legitima și asigura stăpînirea lor asupra slavilor balcanici, fără cari nu-și puteau vedea întrupat idealul lor politic. În acest scop ei au adoptat deadreptul din cărți titulatura foștilor țari, neșind seamă de actualitate. Că prin această jertfiau pe conașionali lor, le păsa puțin în lupta lor grea, în care ambiția personală și calculul politic erau totul. De aceea și vedem că nu mult după întemeierea imperiului, clădirea înălțată de mintea și brațele românești capătă firma tradiției, căci așa e voința întemeietorilor. În chipul acesta, partea întâi a titlaturii este realizată, rămînea acum ca Asanizii să îndreptățiască și domnia lor asupra Grecilor bizantini. Ca și țarul Simeon odinioară, Ioaninul luptă acum din răsuperi pentru a-și întemeia monarhia în P. Balcanică. Încercările lui însă s'au lovit de un zid puternic, de piepturile lecate ale cruciaților francezi, noii stăpînitori ai Bizanțului. Deși curînd după cucerirea acestuia floarea cetelor „latine” împreună cu împăratul lor Balduin de Flandra e secerată în bătălia de lîngă Adrianopol, împotrivirea Apusenilor spulberă totuș visul neobositului țar. Cînd mai pe urmă tronul din Tirnova fu ocupat de cel mai vrednic și înțelept dintre Asanizi, de Ioan Asan, împrejurările sînt și mai puțin prielnice pentru izbîndirea gîndului ce a frămîntat pe Asanizi. Două puteri nouă și pline de viață i se pun de-a curmezișul planurilor sale: una în Europa, domnia Epirofilor, și alta în Azia — împărăția bizantină din Nicea, care mereu crește și se înfiri-pează în paguba Latinilor din Constantinopol. În ciocnire cu aceste puteri nouă, Ioan Asan, ce e drept, biruitor, și-a întins domnia peste cea mai mare parte a P. Balcanice, dar a murit fără să-și vadă visul cu ochii: Constantinopolul cade iarăși (1261) în mina Bizantinilor, în a

căror stăpînire rămîne de acum pînă ce Mohamed al II-lea pune capăt agoniei sale în 1453. Pentru marea luptă de înfietate în P. Balcanică rolul celor ce succed Asanizilor e tot mai șters; Bulgarii nu sînt vrednici să poarte pe umerii lor moștenirea neașteptată ce le hărăzise soarta, ei nu-și prelungesc stăpînirea decît numai mulțumită slăbiciunii generale a puterilor balcanice — dovadă sigură, că nu tîria și energia poporului bulgar a creat imperiul lui Petru și Asan, ci vrednicia și inteligența dinastiei lor. Era numai și numai o operă românească, opera reprezentanților unui popor nou, care venia, cu o virtute primitivă, aproape elementară, să-și afirme dreptul de existență în mijlocul unor popoare deja istovite de bătrîneță sau în zbuciumul luptelor de mai înainte. Asanizii, preocupați numai să-și legitimizeze titlul lor de țari și orbiți de tradiție, n'au înțeles că neglijînd sau înlăturînd românismul din statul lor își întemeiau tronul pe nisip. E foarte cu puțință însă, ca ei să-și fi dat seamă deplin de însemnătatea factorilor ce aveau să-î ajute la întreprinderea lor. Românii, în mare parte oameni de munți, ocupați în genere cu păstoritul și cu industria ce decurge din el, erau încă prea puțin pregătiți pentru a duce la capăt ei prin ei o operă atît de uriașă. Pe lîngă aceasta nici numărul, nici poziția lor geografică nu i-ar fi favorizat. Concentrarea lor în Bulgaria — de s'ar fi conceput și pus la cale de dinșii — poate le-ar fi dat puțința de a răspunde menirii istorice ce aveau de îndeplinit prin Asanizi. Dar pășunile din Vlahia și Bulgaria abia puteau de acum să îndestuleze turmele Românilor locali — atît de mult se înmulțiseră aceștia. Decî o concentrare a lor în Bulgaria ar fi fost economiceste cu neputință, și aceasta cu atît mai mult, că fiind dușmăniți cu Bizantinii, Românii pierduseră mînoasele cîmpii ale Traciei, pe care ernaș sutele și miile de turme românești. Ei trebuiau decî să-și caute o nouă patrie, țara făgăduinții lor, și aceasta a fost Dacia Traiană, țara mai mul deșeartă de locuitori, unde era o parte din frații lor și unde interesele economice, politice și naționale le deschidea un cîmp întins de acțiune. Din acest moment Tracia și Bulgaria, încetul cu încetul, se goleşte de Români medievăli, din care mai tirziu nu se pomenesec decît

NICOLAE GRIGORESCU :

Defilarea prizonierilor din Plevna înaintea A. S. R. Carol I. 28 Noiembrie 1877.

cîteva insule în Tracia orientală și în părțile Rodopei. Emigrarea lor a fost deplină pînă la și după venirea Turcilor. Singurele lor urme sînt astăzi Megleno-românii. Istoria lor, începută în

Balcani, continuă apoi la poalele Carpaților, unde ei au adus lingă altele și formele de stat ale țării, în care au trăit odinioară.

George Murnu.

ISTORIA STATELOR ROMÂNEȘTI PÎNĂ LA 1526.

Cătră începutul secolului al XIII-lea harta „României” ni se înfățișează cam astfel. Intregul Ardeal de azi, Oltenia și Banatul-de-răsărit, *toate aproape* în întregime, sînt locuite în imensa majoritate de Români. Dincolo de Dunăre populația românească continuă în insule mai mici ori mai mari: masa olteano-bănățană în Serbia, Bosnia și Turcia-vestică de azi. Apoi oaze mici în pustiul slav arată drumul spre Sud-est și Sud, cătră grupul mai puțin numeros și compact al Românilor din Macedonia, Albania, Epirul și Tesalia de azi. În îndepărtatul Nord, prin munții Maramurășului și cătră izvoarele Nistrului se întind puternice ramuri ale trunchiului central din platoul transilvan.

Cătră Apus, pînă unde începe Pustia, cătră Răsărit, pînă departe în șesurile Ucrainei, și cătră Sud-Est pînă la mare se desfac iarăși raze izolate de populație românească. Căci aceste veacuri: XI, XII, XIII, sînt tocmai vremea expansiunii celei mai puternice a neamului românesc de pe ambele maluri ale Dunării. În aceste timpuri, treptat-treptat, ținuturile muntoase și deluroase ale țării Moldovei și celei Românești de mai tîrziu sînt tot mai statornic ocupate de poporul nostru tînăr, și odată cu începutul secolului al XIII-lea pe tot versantul sudico-răsăritean al Carpaților transilvani, mărturiile istorice ne înșiră mici organizări „politice” românești — kneziate și voievodate — parte încă prea mici pentru a fi luate în deosebită considerare de *puternicii* stăpînitori unguri ai părților ardelenale ale României, parte deja *puternice*, cu capi recunoscuți ca stăpînitori autonomi ai statelor lor.

Astfel, — făcînd abstracție de Români pomeniți numai ca populație a episcopatului Cuman și de micile kneziate răslețe în Țara-Ro-

mânească și Moldova de mai apoi, — întîlnim în întîia jumătate a secolului al XIII-lea în Sudul și Estul Carpaților mai multe puternice centre românești organizate. Către 1247 în dreapta Oltului, în fața țării Hațegului, „Knezeiatul” „Voevodului” Litvoi, al cărui *terra*, spre deosebire de kneziatele lui Ioan și Farcaș, e autonomă, — și, în stînga Oltului — cam prin Argeș și Muscel — „Voevodatul” lui Seneslav, — cu reședința poate la Argeș, deasemenea autonom. În nordul Moldovei de mai apoi, cătră Galiția, vedem pe la 1231 pe „cnezii Bolochoveni (= *Volohi*). *poate* Români, luptînd alătura cu Ungurii împotriva principatului rusesc de Haliciu. — Din *coace*, în unghiul Carpaților, cătră aceeași vreme întîlnim în Sudul Ardealului ținutul autonom — ca al său propriu *jus valachicum* — „Țara Vlachilor” (*terra Blacorum*), iar sus în Nord pe puternicii voievozi Maramurășeni, întemeietorii țării Moldovei.

Emigrarea continuă a elementelor române din Ardeal dincolo de Munți, pe de-o parte, iar pe de alta nevoia de a stabili posturi înaintate de apărare a graniței de Sud-Vest a Regatului, face pe regii Unguri ca, fie prin aducerea la vazălitate a micilor principii români din aceste părți și prin încredințarea întregului ținut ordinelor de Cavaleri — Teutoni ori Ioaniși — doritori de aventuri și glorie și purtători ai creștinismului catolic și a civilizației în țările „barbare”, — fie prin încorporarea de-adreptul la regatul Ungar a întregi ținuturi transalpine, precum era acela al Severinului în nou cretul Banat de Severin, — ei, stăpînitorii unguri, să-și ținindă pretențiile de suzeranitate și în Sudul și Estul Carpaților.

Dar Români din aceste părți avuseră, — ce-î dreptul, intermitent, nu continuu —, încă cu veacuri înainte de venirea Ungurilor în Ardeal,

legături foarte strinse și chiar de vazalitate cu stăpînitorii bulgari ori *romeo-bulgari* din dreapta Dunării. Cum însă tocmai Moldova și Țara-Românească de mai apoi erau locul pe unde se răvârșau toate oardele de barbari asupra imperiului bizantin și apoi asupra celui bulgar, e ușor de înțeles că prea mare stabilitate în împrejurările politice din acele ținuturi nu era de așteptat. Așa se explică și pretențiile deopotrivă de supărătoare ale celor două „imperii”, — bulgar și ungar — asupra pămîntului dintre Dunăre, Mare și Carpați.

Cu repedeă reîntărire a Ungurilor după năvălirea tătarască din 1241, Bulgarii încep însă a nu mai fi concurenți primejdioși. Cei mai vechi voievozi români pomeniți în diploma lui Bela al IV-lea (1247) sînt atîrnători de Ungaria. Curînd însă, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, Regatul cade într'o adîncă anarhie internă și slăbiciune înafară; imperiul bulgar și-a început încă dinainte disolvarea, iar în aceeași vreme regii Unguri poartă necontenit lupte cu Bulgarii și Tătarii pentru stăpînirea ținutului din Sudul și Estul Carpaților. Aceste împrejurări prind bine mișcări de emancipare și întărire în state neatîrnate a elementului românesc de aici. Rezultatele se văd numai decît: nici nu se încheie veacul și multe mici kineziatate și voievodate de pe versantul sudic al munților se unesc, ori mai bine sînt unite, într'un singur *mare voevodat* românesc sub un singur mare voevod, de ambele părți ale Oltului. Curînd, la începutul veacului următor, Voievozii țării românești pornesc lupta de liberare de suzeranitatea ungurească și statul lor tinăr e destul de puternic spre a-și căpăta în adevăr și neatîrnarea.

Dacă dîncolo, la răsăritul Carpaților, procesul acesta de unire și organizare a puterilor românești întîrzie încă cu aproape un veac, pricinile sînt a se căuta — în afară de stăpînirea tătară de mai tîrziu — pe de o parte în pulverizarea elementului românesc în prea mici unități și pe o întîndere prea mare și pe de alta în lipsa unui centru mai puternic de gravitație dela care să plece unirea. Căci fără îndoială insulele răslețe de Români, deznăționalizate ori încă nu, ce se întîmpină și azi pînă departe în Podolia și pînă la Bug, își au primele începuturi în acest timp

de expansiune neînfrînată a elementului românesc spre Răsărit. Și din acest punct de vedere, năvălirea Tătărilor dela jumătatea veacului al XIII (1241 și urm.) a fost pentru întemeierea Moldovei românești providențială. Valurile de element românesc ce altfel s'ar fi tot pierdut în oceanul rutean, căpătără un zăgaz și fără voia lor ele prinseră a se mișca numai în granițele marelui voevodat de mai tîrziu, dizolvînd, ele acum, elementele eterogene, și romanizînd toată populația slavă din jurul lor.

* * *

Asupra întemeierii „principatului” țării Românești avem prea puține știri ca să putem alcătui o icoană mai amănunțită a acestui eveniment hotărîtor. În linii mari — după cîte știm, lucrurile s'au petrecut cam astfel. Tot deceniul al șaselea al veacului al XIII fusese necontenit turburări în Ardeal. În 1272 pe tronul Ungariei veni Ladislau al IV-lea. Litvoii, voevodul din dreapta Oltului, socoti timpul potrivit pentru a-și întinde stăpînirea și asupra țării din stînga Oltului și a se libera de tutela ungurească. El refuză de a mai plăti regelui cuvenitele *redditus* din veniturile țării și împreună cu frații săi aduse la îndeplinire planul de unire sub aceiaș stăpînire a tuturor ținuturilor din sudul Carpaților. Împotriva rebelului Voevod fu trimes magistrul George. Acesta bătu pe răzvrătiți: Litvoii căzu în luptă, iar Barbat, fratele lui, trebui să se răscumpere cu o mare sumă de bani. Neatîrnarea nu putu fi decî cîștigată, dar voevodatul unitar puternic rămase. Lui Barbat îi urmează tot ca vazal al Ungariei un descendent al vechilor voievozi dela răsărit de Olt, Tocomer (altfel numit, Ivanco), un nepot al bătrînului Seneslav. Dar urmașul și fiul lui Tocomer (cu formă exactă slavă, Tyhomir), Bassaraba, începu iar lupta pentru neatîrnare împotriva Ungurilor. În 1330 regele Carol Robert fu înfrînt de Voevodul român, iar tinărul principat al Țării-Românești, sau precum era numit în cancelariile latine apusene, „Transalpina”, și în cele slavo-bizantine orientale, „Ungrovlachia”, — își căpăta independența. Prin acest botez de sînge întemeierea definitivă a principatului era consacrată.

Asupra lui Basaraba Voevod, primul Domn în adevăr „de sine stăpînitor” al Țării-Românești avem ceva mai bogate mărturii istorice. Astfel

știm că el a avut de purtat o sumă de războaie împotriva vecinilor: Tătari, Bizantini, Sirbi și Unguri. Cu Bulgarii el stătea în legături de prietenie și mai apoi și de înrudire. Anume Basarab dădu pe o fiică a sa în căsătorie după Alexandru, nepotul țarului Mihail din Tîrnova. 15000 de luptători ai Voevodului muntean trecură Dunărea în luntri și pustiiră și prădară în imperiul byzantin, ajutînd astfel pe prietenii Bulgarii în luptele lor cu „Grecii“. Mai tîrziu, Basarab ajută pe Mihail și împotriva Sirbilor: lupta însă fu nenorocită; Mihail căzu, iar Basarab trebui să se retragă grabnic înapoi (1330). Noul rege ungar Carol Robert se folosește de acest prilej pentru a porni și el împotriva Domnului muntean cu scop de a-l lua înapoi banatul Severinului, ce fusese încorporat la tinărul mare-voevodat românesc în timpul turburărilor din Ungaria, către sfîrșitul secolului precedent. Regele înaintă dinspre Apus biruitor pînă în inima țării, aproape de capitala ei, Curtea de Argeș: Basarab nu-î opuse nici-o rezistență. Dar cînd din lipsă de provizii Ungurii porniră înapoi fără ispravă, Domnul le ținu calea în munți și zdrobi întreaga armată dușmană (1330). Cu această izbîndă Basarab nu putu opri luarea înapoi de Unguri a banatului Severinului, dar cîștigă deplina libertate în țara lui. Luptele cu Tătarii îi întinsese anume hotarele Domniei lui, pînă departe în Răsărit, către gurile Dunării.

În toate aceste lupte pentru întregirea și neafirmarea țării, Basarab avuse un neprețuit ajutor în fiul său Alexandru (cu numele lui deplin, Nicolae-Alexandru (fiul lui) Basaraba). După moartea lui Carol Robert în Ungaria veni la domnie Ludovic I (1342), unul dintre cei mai ambițioși regi pe care i-a avut vreodată aceea țară. Încă dinainte de această schimbare, în principatul din Sudul Carpaților Basaraba Voevod răposase și în locul lui stăpînia fiul său Alexandru. Acesta era pentru o politică pacinică și de aceea la venirea lui Ludovic în Ardeal, în 1343, pentru a orîndui țara, Domnul muntean îi ieși înainte asigurîndu-l de credință. Dar încă de pe atunci blestematul obicei al *pribeției* începuse. Toți boerii nemulțămii cu noua domnie ori invidioși pe situația strălucită a semenului lor din scaunul dela Curtea-

de-Argeș, trecură la Ludovic, unelînd împotriva lui Alexandru. Ei căpătară moșii la granița Țării-Românești și titluri nobiliare ungurești, servind în armata regală. La o înțelegere între Rege și Domn se ajunse totuși, și Alexandru se recunoscu de vazal al stăpînitorului de peste Munți. Prietenia se întări atunci cînd după moartea primei sale soții — poate o prințesă din Sirbia ori Bosnia, — el luă în căsătorie pe prințesa catolică Clara. Totuși, banatul Severinului rămase și pe mai departe în stăpînire ungurească. Cu toată politica lui pacinică, vecinii, și în primul loc regele ungar, respectară integritatea Principatului astfel că la moartea lui Alexandru (16 Noembrie 1364) țara nu scăzuse din niciun punct de vedere. Alexandru căsătorii pe cele două fiice ale sale și ale Clarei cu stăpînitorii slavi din Sud: Strașimir țarul bulgăresc din Vidin și Vucașin stăpînitorul de mai tîrziu al Sirbilor. Din luptele împreună cu Ludovic împotriva Tătarilor rezultă întărirea și întinderea graniței la gurile Dunării. Dar despre însemnătatea acestor lupte pentru viitorul țării române se va vorbi mai pe urmă.

Fiul lui Alexandru, Vladislav, ori, cum era în deobște numit, Vlaicu Voevod, se ridică cu mult prin priceperea și vitejia sa de-asupra tatălui său și, fie prin combinații diplomatice, fie prin războaie, el domni, de fapt, neatînat, asupra țării crescute și întărite sub el (dela 1364 cel puțin pînă la 1377 dacă nu și mai tîrziu). Încă dela începutul Domniei sale el înțelege să nu atîrne de nimeni și refuză contribuțiile ce avea să dea regelui ungar. În 1365 Ludovic se pregătea să aducă prii arme la ascultare pe voevodul român. Dar în primăvară Alexandru, țarul bulgar, muri lăsînd doi urmași la domnie: pe Strașimir — cumnatul lui Vlaicu Vodă, — în Vidin și pe un alt fiu în Tîrnova, Ludovic, care de mult doria să prindă un loc întărit în Sud-Estul țării sale așa fel ca să poată întotdeauna deaproape supraveghia pe vecinii neastîmpărați din acea parte a graniței, își schimbă planul. El se împacă cu Vlaicu, porni în contra lui Strașimir pe care-l bătu și-l luă prins și Vidinul căzu în minile Ungurilor. Iar pentru a lega pe Domnul român și mai strîns de interesele sale, Ludovic, lăsînd partea olteană a Banatului de Severin pe care Vlaicu

se pare c'o recuștigase încă dela începutul Domniei, în minile acestuia, îi mai dăruî și un întreg ținut peste munți, în Ardeal, anume așa zisul ducat de Făgăraș: o mare parte din țara Oltului cu Castelul Făgărașului. Cînd, în primăvara lui 1368, Șişman țarul bulgar din Tirnova, cu ajutor turcesc, veni împotriva Vidinului spre a-l zinulge din minile Ungurilor, Ludovic n'avu a se plînge de credința vazalului său din Țara-Românească. Ungurii și Românii bătură pe Bulgari și Turci și-i alungară. Dar Voevodul român se gîndi că Vidinului i-ar sta mult mai bine sub stăpînire munteană și imediat după plecarea Regelui el îl ocupă. Spre a răzbuna această insultă, Ludovic porni în 1369 împotriva lui Vladislav prin două părți: el în persoană pe la Severin, iar prin Nord, împotriva „cetății Dimboviței”, a doua capitală a Domnului, voevodul Ardealului. Dar Pireălabul Dragomir bătu pe Ardelean și-l respinse în munți, unde armata acestuia fu distrusă, iar el însuși ucis. Cît privește pe Rege, acesta nu înaintă mai departe ca să se înfîlțiască cu Vladislav, care-i eșise în persoană într-o întâmpinare. Ce-i dreptul, Vidinul nu rămase nici în minile Românilor. Strașimir fu adus îndărăt și domni acolo în obscuritate pînă la sfîrșitul vieții lui. Regele și Domnul se împăcară din nou și Vlaicu, pentru a face plăcere lui Ludovic, recunoscu pe episcopul din Ardeal ca șef și al clerului din țara sa cerîndu-i un sufragane. Astfel că încă din 1369 se înfîlțiește la Argeș un Grigorie „episcopus Severini, nec non parti in transalpinarum”. Prin asta Vladislav cîștigă și prietenia Papei. Cu Ludovic el nu mai avu neînțelegeri decît după ce în 1372 încheind pace cu Turci, împotriva cărora n'avea destul ajutor (căci prietenia cu Strașimir al Vidinului ori Dobrotici dela Mare nu erau de prea mult folos), regele Ungariei, voind din nou să porniască o cruciadă, găsi în el un dușman al creștinătății. Dar și de astădată (c. 1374) atacul unguresc nu reuși. „Vladislav muri, precum domnișe: neatîrnat”.

Urmașii săi Radu, frate, și Dan — fiul lui Radu, — continuă în scurtele lor Domnii luptele cu Ungurii și cu ceilalți vecini pentru neatîrnarea și integritatea țării. Adevărata fundare a puterii Principatului se aduce însă la îndeplinire

de înțeleptul și viteazul frate al lui Dan, Mircea Voevod (1386—1418).

Sub înșirății Domni dinții ai Țării-Românești căpătă și biserica o organizare mai deplină. Încă din vechime aveau Românii popi și vlădicii ai lor: tot așa de țărani cași țărani de a căror suflete îngrijiau. Pentru străini însă acești clerici fără altă deosebire ierarhică între ei decît deosebirea ce era între biserica ori mănăstirea mai mare ori mai mică unde slujiau, nu puteau trece drept adevărați șefi bisericești. Și iarăși, cu astfel de puteri nu era nici chip de apărat ortodoxia împotriva propagandei catolice luminate. Alexandru se adresă dară la unul dintre Patriarhatele oficiale ce-i steteau la dispoziție în Răsărit, și anume la cel mai puțin primejdios dintre ele, cel din Constantinopol. Cu învoirea împăratului, patriarhul de Constantinopol sfinți de mitropolit al noului principat dela Dunăre pe mitropolitul Iacint din Vicina, la Curtea-de-Argeș, cu titlul de mitropolit al Ungrovlachiei și exarh al plaiurilor. Sub Vladislav se creiă încă un mitropolit, Daniel Critopulos, pe călugărie Antim, mai întâi ca sufragane fără scaun și apoi cu reședința la Severin. Pentru pregătirea clerului și a diacilor fu adus călugărul Nicodim din Serbia, prin silințele căruia se ridicară mănăstirile Tismana și Vodița, adevărate centre culturale ale țării.

* * *

Intemeierea principatului moldovenesc cade relativ mult mai tîrziu decît a celui muntenesc, anume către 1360. Inceputurile românești ale Moldovei sint însă tot așa de vechi ca și ale țării Românești. Aceasta a făcut că deși mai tîrziu fundată, Moldova se ridică în curînd prin puterea, întinderea și însemnătatea ei simțitor de-asupra celuilalt principat. Ea avea nevoie pentru a fi înființată de anume împrejurări internaționale favorabile care întîrziară o bucată de vreme pînă ce să se prezinte. Către jumătatea veacului al XIV-lea, sub stăpînirea energică în Ungaria a regelui Ludovic I., ele se arătară însfîrșit.

În puternica cetate naturală maramureșeană trăia o numeroasă populație românească sub

cnezii și voievozii proprii, cu moșii întinse și veleități de neatîrnare. Cînd veni Ludovic la domnie, în 1342, printre cele dintîi măsuri de întărire a regatului fu prefacerea însemnatului post înaintat împotriva Tătarilor dela granița de Răsărit, ce era Maramurășul, într'o cetate cu adevărat regală, colonizînd-o cu Unguri și Nemți. Dar unii voievozi români, precum puternicul Bogdan, care la nevoie putea găsi ajutor și la Litvanii din Halici, nici nu așteptă aceste măsuri de „unificare“, ci încă din iarna anului 1342—3 se răscoală. Și, deocamdată, Ludovic n'avu ce-i face. Pe urmă însă — după 1349 — în locul lui Bogdan fu pus alt voevod peste Români maramurășeni și moșiile urgisitului fură date altora.

Cînd în 1352—53 Ludovic reluă luptele împotriva Tătarilor, cari năvăliseră pînă în țara Secuilor, jăfuind și pustiind, de voe ori de nevoie, Bogdan era iară credincios al regelui. El luptă dară cu Români împotriva păgînilor ajutînd la liberarea țării de peste munți pînă către Siret. Sas, fiul cneazului Dragoș, primi împreună cu titlul oficial de Voevod și stăpînirea asupra țării „transalpine“ cucerite, anume ținutul nord-vestic din prejurul așezării Săsești dela Baia, („Moldvabánya“ „orașul Molda“). La moartea lui Sas, vechiul Voevod doritor de neatîrnare, Bogdan, puse mîna pe Voevodatul de peste Munți. El alungă pe Balc fiul lui Sas și reuși să-și păstreze situația neatîrnată cu toate încercările ungurești de a-l alunga. Tătarii erau acum slăbiți și stăpînirea românească se întinse repede către Mizăzi și Răsărit, unde micii cnezii Moldoveni ce stăteau de-afta amar de vreme sub asuprirea păgînă, de-abia așteptau scăparea și unirea la un loc sub un voevod puternic.

Bogdan fu deci, precum Basarab în țara românească, adevăratul întemeietor al principatului Moldovenesc. Ca semn al neatîrnării sale, Bogdan bătu în Polonia primele monezi — cu legenda latină —, ale noului principat: „*Bogdan Voevoda Moldaviensis*.“ El domni însă puțin, lăsînd ca urmaș pe fiul său Lațco (1365 (?) — 1374). Acesta se recunoscă de vazal al regelui polon, favoriză propaganda catolică a misionarilor Franciscani și la 1370 ceru dela Papa Urban V. înființarea unui episcopat catolic la Siret, scoțînd biserica moldoveană de sub autoritatea

mitropoliei de Haliciu (atîrnătoare de Constantinopol). După ce în 1370, la moartea lui Cazimir, tronul polon fu ocupat de regele Ungariei Ludovic, Lațco trebui, vrînd nevrînd, să recunoască supremația acestuia. După moartea lui izbucniră în Moldova certe pentru tron. Unii voiaii să aducă un prinț străin, ceea ce deocamdată reușiră să îndeplinească și un litvan, Jung Coriatovici stăpîni un an Moldova (1374—75). Alții erau pentru un domn pămîntean și la urma urmei ei avură biruința. Petru, fiul unui Stefan și al prințesei catolice Margareta sau Mușata, fu recunoscut după mai multe lupte Domn al întregii țări moldovenești. În aceste perindări de domni avea un rol și politica ortodoxă ori catolică a stăpînitorilor. Astfel Iuga e partizanul ortodoxiei și el pune Moldova sub autoritatea patriarhatului de Ocrida, înființînd primul episcopat ortodox în Suceava, pe cînd despre Lațco și urmașii lui Moldoveni știm că susțineau catolicismul. Însuși noul domn Petru Vodă, — care e și fondatorul unei noi dinastii, ce ține în linie directă și prin bastarzi pînă în secolul al XVI-lea, — favorizează pe catolicii din Siret.

După moartea lui Ludovic, în Ungaria cași în Polonia, încep neorînduții pentru succesiunea la tron. Cele două fiice ale răposatului rege, deși acesta n'o voise, în cele din urmă trebuiră să împartă moștenirea. Hedviga se duse în Polonia, unde fu măritată cu Vladislav Iagiello, ducele Lituaniei (1386), care în acelaș an se încoronă și ca rege al Poloniei; Maria rămase în Ungaria ca să se certe cu nobilii pînă în 1387, cînd în sfîrșit soțul ei Sigismund reuși să fie recunoscut de rege al țării. Petru Vodă, avînd mai multă încredere în Hedviga și soțul ei, li-se închină în persoană în 1387, punînd printr'un tratat îscălit și de boerii Moldovei bazele supremației polone în Moldova. Incurînd, Domnul devine și cumnat al regelui. În această indoită calitate de vazal și rudă, Petru mijlocește în 1389 încheierea unei alianțe între Polonia și țara Românească, unde acum domnia Mircea. Tratatul era îndreptat împotriva Ungariei.

Lui Petru îi urmează fratele său Roman (1391 — 1393), care încă din 1386 se întîmpină pomenit ca coregent al aceluia. Și el păstrează credința regelui, dar ține prietenie și cu Witold al Lituaniei, vărul și dușmanul lui Vladislav. Probabil

din această pricină el e detronat de Poloni și în locul lui e pus al treilea frate, Stefan. Acesta (1393—1399) pentru credința către Poloni și pentru prietenia ce împreună cu aceștia o arată Turcilor avu să sufere o năvală ungurească ce rămase însă fără urmări pentru Moldova. Anii 1399—1400 sînt iară plini de turburări pentru ocuparea tronului rămas vacant prin moartea lui Stefan, pînă ce Alexandru, fiul lui Roman, cu ajutor delă Mircea, din țara românească, pune mina pe frîne (1400). Cu el Moldova ajunge, precum cu prietinel și ajutătorul său Mircea, celalalt principat, la o dezvoltare și înflorire de care numai sub marele său nepot, Stefan, a mai avut să se bucure.

Cu creșterea și întărirea țării, se simți și nevoia organizării bisericei moldovene. Sub Petru se ridică, lingă Cetate, mănăstirea Neamțului. Puțin după acea se fundă și Bistrița. Ca cititor al apărătorilor mănăstirilor apare mai tîrziu un Iosif din neam domnesc, care organizează, cași Nicodim în Țara Românească, viața monastică cu toate orînduirile culturale ce erau în acele vremuri legate de ea. Tot acest Iosif fu și episcop de Cetatea-Albă. În orașul lui Roman se pare că fu așezat ca al doilea episcop de către Domn un oarecare Meletie. Dar acești capi bisericești pregătiți în școala sîrbului Nicodim nu fură recunoscuți de Patriarhul din Constantinopol. Ci acesta socoti că e în dreptul lui să trimeată el mitropoliți în Moldova. Se întîmplă însă că „mitropoliții“ Patriarhatului, Teodosie, Ieremia și toți ceilalți nu fură primiți de țară. Aceasta aduse mare ceartă și supărare. Moldova cu Domn cu tot fu afurisită și neînțelegerea aceasta începută sub Petru luă capăt tocmai în primii ani ai domniei lui Alexandru, cînd făcîndu-se de Patriarhat cercetare, Iosif, episcopul de Cetatea-Albă, pricina neînțelegerii, fu găsit nevinovat și ridicat la rangul de mitropolit al „Moldovlachiei“ cu scaunul în capitala țării, la Suceava, unde se aduseră totodată și moastele sfîntului Ioan-cel-noû, care odîhnise pînă atunci în reședința episcopiei lui Iosif.

* * *

Românii au fost întotdeauna un popor de țărani. Ca atare viața orășenească le-a fost întotdeauna străină. În satele presărate prin văile

munților, pe coastele dealurilor, și, în vremile „așezate“, și în cîmpie, poporul nostru trăi secolele îndelungate ale existenței lui amărite, avîndu-și în moșioara lui, atît cît a avut-o, iar apoi în pămîntul stăpînit de cei bogați și cei străini, toată hrana trupească și mîngîierea sufletească a omului legat de țarină prin cea mai sfîntă dragoste ce-a unit vre-odată vre-un popor de glia lui. Din viața aceasta rurală cu anexa ei din timpuri străvechi, a păstoritului, se dezvoltă nu numai viața materială a neamului nostru, ci și întreaga comoară ideală a datinelor, credințelor și poeziei lui.

În micii proprietari de pămînt, *moșnenii* din țara Românească și *răzâșii* din Moldova, și în marii proprietari de pămînt, *boerii* din ambele țări, sta puterea neamului. Alături de aceștia, ajutînd prin mulțimea lor la îngrijirea țarinei ridoare în timp de pace și la apărarea patriei în timp de război, gloata cea numeroasă a celor așezați pe moșile boeresti ori mănăstirești și domnești, a lucrătorilor de pămînt fără proprietate a lor, *rumânii* din țara Românească și *vecinii* din Moldova; încă aceștia din urmă în primele timpuri își au chiar și ei pămîntul lor propriu, nefiind altceva decît populația băștinașă găsită și de coborîtorii din Maramurăș.

Aceleași împrejurări, numai fără muririle din Principate, se întîmpină și în Ardeal pînă către sfîrșitul secolului al XIII-lea. Dela această dată proprietarii de pămînt se împuținează mereu și, sau devin „clăcași“, muncitori pe pămînt străin, sau trec — cei mai bogați, — la catolicism și intră în nobilimea maghiară.

Peste sate priveghează *cnezii* ori *juzii* sau *judicii*; iar peste ținuturile mai întinse cîte-un *voevod* ori *cneaz* mai mare: sînt așa zisele *kineziat*e și *voevodate*, primele începuturi de state românești, din care se dezvoltară, precum am văzut deja, organizările mai depline ale celor două mari voevodate delă Sudul și Estul Carpaților. Cu timpul *cnezii* din Ardeal se dizolvă sau în nobilimea ungară sau în iobăgimea română; cei din Principate, împreună cu *juzii* și *judicii* cu care aici sînt identici, dispar făcînd loc altor orînduirii.

Satele românești libere duc o viață oarecum independentă după *obiceii pămîntului* și nu apelează la înalta cîrmuire decît foarte rar și în ca-

zurî grave. Tot ceea ce privește proprietatea e regulat de acest drept nescris, căruia i se supune toată lumea în frunte cu Domnul și sfatul domnesc al boerilor țării. Cei mai bătrâni din sat, „oamenii buni și bătrâni”, îngrijesc de aplanarea neînțelegerilor și fac dreptate.

Boerii, care nu-s decît tot țărani, numai cu proprietăți mai întinse: cu sate de țărani fără de pămînt pe ele, cu scutiri și privilegii de cari simplii proprietari de pe sate nu se bucură, și cu drepturi și onoruri asemănătoare celor ale nobililor din Apus; — ei încunjură pe Domn alcătuiindu-î *cartea* lui; cei mai influenți dintre ei și dregătorii în stat compun *sfatul* lui. La războiul ei formează partea cea mai aleasă a oștii, și „garda” Domnului. Pentru slujbă credincioasă ori vitejie Domnul poate face boer și pe un simplu țaran, dăruindu-î o moșie și luîndu-l printre curteni.

Căci Româniî înțelegînd și statul lor din punctul, de vedere al proprietății de pămînt, Domnul, stăpînul absolut al întregii țări e și proprietarul moșiei celei mari pentru a căreia siguranță și neatîrnare el are a se îngriji. Și, precum pămîntul, așa și locuitorii lui sînt proprietatea lui. Său, mai blind exprimat, el e părintele întregii țări. El e judecătorul suprem la care țăraniî ne-mulțumiți cu judecata din sat ori boerii cu judecata arbitrilor lor special aleși, apelează în ultimă instanță. De aceea el călătorește mereu prin țară, oprindu-se în centrele de reședință mai însemnate: *scaunele domnești*. Cu acel prilej el îngrijește și de încasarea dărilor cari toate se varsă în tezaurul său personal, interesele lui și ale țării fiind socotite ca identice.

Pentru expediarea diferitelor afaceri Domnul însă își alege dintre boeri diferiți dregători: *logofeți* (mari și mici) pentru cancelaria domnească; *vornici* pentru justiție și administrație; *postelnici*, pentru corespondența oficială; *vistiernici* pentru finanțe; *spătari* în Țara Românească și *pircălabi* în Moldova (mai tirziu *Hotmanți*) pentru comanda oștilor și paza granițelor. Apoi alte slujbe curat de curte după titlu, dar de fapt fiind mai mult „disponibilități” pentru orice servicii ar fi de făcut țării și Domnului: *ceașnici* (*păharnici*), *stolnici*, *clucerii* etc. Căci în primele timpuri competențele nu-s tocmai definite. Boerii cu titluri de dregători sînt întrebuințați cam de-a

valma la toate. O organizare mai hotărîtă a rangurilor și atribuțiilor se face numai treptat-treptat și în special în Moldova propriu zis dela Ștefan-cel-mare înainte.

Românii nu-s clăditori de orașe. Toată activitatea comercială și industrială se concentrează întru ce-i privește direct în „tirgurile” periodice ținute în cite-un sat. Intemeietorii orașelor muntene, moldovene și ardelenene sînt coloniștii străini și în special Sașii. Aceștia își încep activitatea lor economică și în special comercială la noi încă dinainte de întemeierea principatelor. Ei sînt ajutați în această direcție de Armeni și Unguri.

De asemenea, comerțul ambulant în acele timpuri și afacerile de schimb și transit pe importantele căi comerciale ale Țării Românești și mai ales ale Moldovei sînt făcute tot de negustori străini. Sași și Genevezi în Moldova, Sași și iarăși feluriti levantini, mai tirziu în special Grecii, în țara Românească, tot Sași în Ardeal, sînt purtătorii bogățiilor *din* și *în* țările noastre. Noi primim coloniale din Răsărit și stoffe și obiecte de lux din Apus și dăm înapoi vite, lînă, piei, ceară, miere, vinuri etc. Ca instrument de schimb, în aur sînt „zloții turcești”, iar în argint și aramă mai ales banii noștri indigeni.

Dările sînt puține: *capitația* și *dijma*; cea de a doua în anume cazuri și modalități și pentru boeri.

Biserica e singura promovătoare a culturii cărturărești. Ea e însă organizată slavonește și această limbă e și limba oficială a țării noastre.

Despre armată va fi vorba și la războaiele lui Ștefan-cel-Mare.

* * *

Mircea-cel-bătrîn și *Alexandru-cel-bun* sînt cele două mărețe figuri din istoria mai veche a Principatelor române, grație vitejiei și mai ales cumînteniei cărora, neamul nostru fu ferit de grozava nenorocire a robiei străine, măcar în aceste două ținuturi ale României. Pe temeliele puse de cei doi înțelepți Voevozi s'a'u dezvoltat apoi țările române veacuri îndelungate și pentru zilele mai senine ce avem azi, lor în primul loc avem a le mulțumi. Contemporani, ei nu numai a'u trăit în bună înțelegere, dar s'a'u și sprijinit unul pe altul la nevoie. Pildă rară și cu atît mai vrednică de luare aminte, cu cit din nenor-

rocire Româniilor n'au înțeles nici atunci și nici odată pînă în timpurile nouă, folosul nemăsurat ce ar fi decurs din unirea lor sub acelaș stăpînitor și într'o singură țară.

Mircea veni la domnie (1386) tocmai pe cînd în Ungaria erau turburările pentru urmarea la tronul lui Ludovic I., între partizanii fiicei lui, Maria, și ceilalți pretendenți. Voevodul se folosi de acest prilej pentru a lega prin mijlocirea lui Petru al Moldovei în 1390 un tratat de alianță cu Vladislav Iagiello împotriva lui Sigismund, soțul Mariei. Mai tîrziu, ce-i dreptul, Domnul român se împacă cu noul rege ungar de care avea nevoie pentru luptele împotriva Turcilor. El păstră posesiunile ardelene și depuse omagiul de vazal numai pentru ele. În Răsărit Mircea stăpînia, cu toate năvălirile -turcești, atît Silistra cît și țara lui Dobrotici, a căror cucerire de către Români începuse încă din timpul fratelui său Dan. Dar după înfrîngerea Creștinilor la Kossovo, în 1389, unde și Mircea luase parte

la luptă, și după expedițiile pustiitoare ale lui Baiazid de-alungul malului drept al Dunării pînă în Ungaria, în cursul lui 1391 și în anii următori, primejdia comună apropie pe Sigismund și Mircea și tratatul cu Polonia împotriva și a Ungariei se dădu uitării. În 1393, după plecarea Sultanului în Asia, Mircea trecu Dunărea pentru a răzbuna cumplita expediție turcească din acelaș an, și în care întreaga Bulgaria cu tot cu stăpînirile românești din dreapta fluviului ajunseser în minile păgînilor. Dar Baiazid se întoarse în anul următor și împotriva Voevodului român. La Rovine, lingă Dunăre (Dolj) în Octomvre 1394 Sultanul fu invîns. Dar Mircea nu putu rezista mai departe și trecu în Ardeal la regele Sigismund. În țara Românească Turcii așezară ca Domn în cetatea Dimboviței pe un oarecare Vlad. De astădată primejdia era prea aproape pentruca regele să mai stea la îndoială de va ajuta ori nu pe Mircea. La 7 Martie 1395 între cei doi stăpînitori se încheie un tratat de alianță,

Palatul regal: Sala Tronului.

pe picior de egalitate, împotriva Păgînilor. Regele veni în țara Românească și alungă pe Turci, restabilind în domnie pe Mircea. Pe Vlad însă nu putu pune mina: acesta fu tocmai în 1397 prins de Voevodul Stibor în Dimbovița. În 1396 marea bătălie a Creștinilor sub conducerea lui Sigismund, împotriva Turcilor, la Nicopole, se sfârși prin biruința acestor din urmă. Mircea avea să tragă și acum urmările. Totuși atît în anul următor (1397) cît și mai tîrziu, în 1400, dușmanii fură respinși cu mari pierderi și Baiazid n'avu norocul de a mai birui pe Mircea atîta cît trăi (1402).

Cînd după înfrîngerea și luarea în captivitate a lui Baiazid de către Mongoli, în 1402, imperiul turcesc se părea gata de dizolvare, Mircea încheie (1403) din nou tratat cu Polonia pentru a avea un ajutor la executarea planurilor lui de cucerire și apărare la Dunărea de jos. Cîta vreme certe pentru domnie s'împărția, Turcii nu fură primejdioși. Domnul român se folosi dimpotrivă de ele, sprijinind cînd pe un pretendent cînd pe altul pentru a-și stăpîni nesupărat ținurile de peste Dunăre. Dar cînd Mo-

hamed reorganiză puterea turcească (1413), zicutele bune apuseră și pentru Mircea. Tot mai tare se strînsese cercul de fier al fortărețelor turcești, pînă și pe pămînt românesc, în stînga Dunării, împrejurul țării sale și tot mai fără nădejde deveni rezistența. Cînd Mircea muri (1418), asupra fiului său Mihail rămase grea sarcină. Și spre nenorocul țării, luptele oarbe pentru tron reîncepură. Din această parte Turcii nu mai aveau de ce se teme. Singura nădejde ce mai rămînea pentru viitorul poporului lăsat la placul lăcomiei păgîne era încheierea de tratate onorabile de vazalitate cu Păgînii și respectarea lor de către Sultani. La baza acestor învoeli în primul loc vor fi stat poate cele încheiate de însuși Mircea după moartea lui Baiazid și prin cari se garanta deplina autonomie politică și religioasă a țării.

*

Alexandru al Moldovei (1400—1433) fu un domn pacinic. Dar el fu și mai norocos decît Mircea. Căci valurile năvalei turcești nu ajunsese încă la granița Moldovei, iar din altă parte primejdie mare pentru existența de sine stătătoare a principatului nu era. El fu aproape în tot timpul domniei sale credincios Polonilor, cari afit în el cît și în Voevodul țării Românești, avură întotdeauna un ajutor prețios al politicei lor anti-ungurești. Și tocmai pentru această direcție ex-

clusivă a politicei Polonilor, Mircea, care avea

M. S. Regele la 1868.

M. S. Regina la 1877.

nevoe de ajutor împotriva Turcilor, fu ceva mai puțin grăbit decît Alexandru de a ținea legăturile cu Polonia, atuncî cînd aceștia se împacău cu Turcii.

Domnia lui Alexandru fu o binecuvîntare pentru Moldova, nu numai pentru că fu liniștită și lungă astfel că țara se putu întinde și „așeza“ pînă la Dunăre și la Mare, devenind un adevărat regat, cu o numeroasă populație crescută și prin ocrotirea oficială a colonizării, și bogat de bogățiile lui firești și de veniturile poziției lui comerciale favorabile, pe drumul cel mare al Hansei germane către Marea Neagră, — dar și pentru că Domnul se îngriji și de orînduirea culturală, socială și economică a țării, organizînd biserica moldoveană, precum am amintit, ajutînd la dezvoltarea vieții monastice în vechile mănăstiri ori în altele înființate de el în forme culturale cu școli de preoție și diecie, mai ales prin luminatul mitropolit de mai tîrziu, Grigore Țamblac, întocmind statul domnesc prin fixarea rangurilor de boerie după normele bizantino-polone și creînd împrejurări regulate și sigure pentru dezvoltarea comerțului intern și de transit, prin orînduirea de vămî anumite cu taxe hotărîte și desăvîrșirea sistemului monetar.

Înflorirea uimitor de repede a statului românesc dintre Carpați și Nistru atrase invidia vecinilor. Și nu mai departe decît în 1412, prin înțelegerea dela Lublaŭ, Vladislav, uifind și de ajutorul ce cu doi ani înainte avuse dela Alexandru în lupta dela Tannenbergh și de căsătoria acestuia cu prințesa polonă Ringalla în anul precedent, punea la cale împreună cu Sigismund al Ungariei *împărțirea* frumoasei și bogatei țări moldovenești. Din planul dușmanilor nu ieși nimic, dar Domnul ținu minte acest act de deosebită „prietenie“.

După moartea lui Mircea luptele la Dunăre cu Turcii și schimbările de Domnie în Țara-Românească după pofta pretendenților și voia Ungurilor — pentru unii, — și a Turcilor — pentru alții, — se țîn lanț. Alexandru se amestecă și el în încurcăturile din Principatul vecin. Aceasta-i aduce dușmănia regelui-împărat Sigismund și a ocrotiților săi de-aici. Stăpînitorul Ungariei revine la planurile de suprimare a puterii moldovene prin împărțirea ei între vecini. El găsește în Vitold al Lituaniei un lacom

ajutător. Iar Dan din Țara-Românească, alungat de Turci și iară întors înapoi, pornește chiar în 1429 o expediție împotriva Moldovei pentru a-și recuceri vechile ținuturi „basarabene“ la gurile Dunării. Pentru Sigismund Moldova sudică cu Chilia ar fi alcătuit un admirabil post înaintat împotriva Turcilor. Expediția lui Dan îi e bine venită. Dar în curînd toate planurile se risipesc iară: Dan e prea slab față de Alexandru; Ungurii se decid să închee un armistițiu cu Turcii; Vitold moare; Dan cade într'o luptă cu alți pretendenți. Domnul Moldovei răsuflă ușurat: Vladislav al Poloniei e gata să-i sară în ajutor împotriva Ungurilor; Svidrigailo în Lituania îi e bun prietin; cu Turcii și Tătarii stă în pace și are astfel granițele dinspre dinșii asigurate. Aceasta îi dă curaj ca să încerce și în Țara-Românească așezarea unui Domn prietin, a boerului Aldea. Acesta însă, cu tot sprijinul moldovenesc și și turcesc, nu poate rezista ocrotitului lui Sigismund, Vlad fiul lui Mircea. În 1432, după ce scăpase cu bine de-o năvală turcească, Alexandru, bazat pe ajutorul lui Svidrigailo intră în Pocuția pentru a lua în stăpînire această țară pe care șireții regii Poloni de-atîteaori o tot amanetaseră Moldovenilor pentru bani împrumutați, fără a da nici banii înapoi, nici amanetul creditorilor. La întoarcere, Alexandru cade bolnav, și către începutul lui 1433 el încheie pe vecie ochii.

După moartea lui Alexandru, Moldova cade pradă certelor pentru tron între fiii legitimi ori naturali ai bunului Domn. Un sfert de veac ținu singeroasa dramă în care Principatul ajunge la cea din urmă decădere, devenind și tributar Turcilor și vazal Ungurilor pe lingă vechia vazalitate către Poloni. Rînd pe rînd Iliș, Ștefan, Petru, Roman, Alexandrel, Bogdan și un alt Petru, fii și nepoți ai lui Alexandru-cel-Bun, vin la tron cu ajutorul vecinilor, se alungă, seucid între ei și sfîșie țara prin neconținute invazii streine și lupte civile. Iar în această vreme, în Țara-Românească Vlad, numit Dracul, fiul lui Mircea, încercă încă odată norocul împotriva Turcilor, fără de a putea totuși ajunge la vre-un rezultat favorabil, intrucît era dușmănit de Ioan Corvin de Huniad care, după moartea lui Sigismund și alegerea lui Vladislav al Poloniei și ca rege al Ungariei, conducea de fapt

afacerile în această din urmă țară. Vlad și căzu apoi în 1446 în una din luptele cu rivalul său și ocrotitul lui Huniade, Dan al III-lea.

Căci încă din 1441 viteazul general de neam românesc, Ioan Corvin, căpătase dela noul rege Vladislav voevodatul Ardealului și comitatul Timișoarei, cu comanda generală a apărării graniței dinspre Turci. Și din puternica poziție ce ocupa cu mijloacele ce-i stăteau la îndemână, Huniad își întinse înriurirea sa și asupra Domnilor din Moldova și Țara-Românească, atrăgându-i în sfera lui de activitate și silindu-i să ia parte — în special pe Voevozii Țării-Românești, mai din scurt supraveghiați, — la toate expedițiile întreprinse de el și de Rege împotriva Turcilor. Pentru Români toate jertfele lor în oameni și averi în timpul nesfârșitelor lupte cu Păgînii se pierdura în vânt. De mai multeori, chiar în cursul lor și împotriva voinței lui Huniad, mai apoi guvernator al întregii Ungarii, ei trebuiră să se închine Turcilor și în condiții din ce în ce mai grele. În 1453 Constantinopolul cădea în minile lui Mohamed al II-lea. Trei ani după aceea slăbănogul Domn moldovean Petru Aron trimetea și el solie de închinare birurilor lui Sultan.

* * *

În aceste vremuri de adincă înjosire a țărilor noastre, din neamul lui Alexandru-cel-Bun se ridică în Moldova cel mai înțelept și mai viteaz stăpînitor pe care l-au avut vre-odată Români, Ștefan, fiul lui Bogdan Voievod și nepotul lui Alexandru. Încă odată înainte de a apune pentru îndelungate veacuri se aprinse, strălucind pînă departe în cele ptaru părți ale lumii, steaua vitejiei străbune și numele neamului nostru fu ridicat iară la cea mai înaltă cinste în luptele pentru neatîrnare ale glorio-sului nostru strămoș.

În 1455—6 pe tronul lui Mircea-cel-Bătrîn în locul lui Vladislav se sui, cu ajutor ungu-resc, Vlad fiul lui Vlad Dracul și nepotul lui Mircea. Încă odată era să se repete ceea ce înduraseră bunicii, acum pe vremea nepoților. În Vlad numit apoi Tepeș și Ștefan numit de urmași Cel-Mare și Sfînt se oglindiră încă odată destinele deosebite ale celor două țări românești.

Trăit în tinerețe la curtea sultanului Murad

ca ostateg, Vlad deprinse acolo cruzimea cea mai rafinată și disprețul vieții omenești. Găsind țara înlăuntru în cea mai deplină anarhie: boerii formînd nenumărate partide și persecutîndu-se între dinșii; hoții prădînd pe toate drumurile; țărani sărăciți de atîtea năvăliri streine; pretutindenî vagabonzi și cerșetori, — iar față de Unguri și de Turci cea mai mare înjosire și din partea acestora cea mai nerușinată exploatare și prădare a țării, — Vlad recurse la mijlocul desperat al cruzimii pînă la sălbătăcie spre a orîndui iară în chip normal viața internă a Principatului. Execuții nenumărate, — cea mai mare parte prin tragerea în țepă — de unde și porecla lui de Tepeș, — readuseră ordinea în țară și expediții prădalnice peste Dunăre și în Ardeal băgară spaima în așupritorii de mai înainte.

După ce în Ungaria se sui pe tron Mathias Corvinul, — fiul guvernatorului Ioan, — alt mare român al acestor timpuri eroice, Vlad legă prietenie cu dinșul, ba chiar se și înrudi cu el prin căsătorie și în 1462 se răsculă împotriva Turcilor, nemai trimițîndu-le tributul învoit și pustiind mașul drept al Dunării. Mica expediție trimisea împotriva lui, sub conducerea lui Hamza Pașa, ca să-l prindă prin înșelăciune sub cuvînt de regulare a graniței avu un sfîrșit foarte nenorocit. Vlad continuă și mai înfuriat prădăciunile pînă în lăuntru imperiului turcesc. Atunci Mohamed însuși cu o puternică armată porni împotriva Domnului rebel. Sultanul putu trece fără multă supărare Dunărea și să se îndrepte spre Tirgoviște, capitala țării. Vlad nu-i ieși întru întîmpinare la loc deschis. Ci în nopțile întunecoase, la strimtori și la treceri peste ape, Domnul pregăti Turcilor strașnice surprinderi. Mii de păgîni căzură atunci. Și cum toți locuitorii se retrăsese la munte, încurînd veni și foamea și boalele în armata lui Mohamed. Și Sultanul care venise cu gînd să prefacă țara în pašalic fu bucuros să pue măcar un Domn supus în locul celui răsculat: Radul zis cel-Frumos fratele lui Vlad se oferî tocmai la timpul potrivit. În Răsăritul Țării cetatea Chilieii se apăra însă cu izbîndă atît împotriva Turcilor cît și a lui Ștefan al Moldovei care voia să-și recîștige acest punct strategic fost al țării lui pînă către 1448. Vlad fugi la Unguri, dela care încurînd se întoarse

cu ajutor. Dar ajuns la Rucăr el voi să cîștige și pe Sultan trimițindu-i scrisori de închinare cu făgădueli imposibile. Spre nenorocul lui, scrisorile ajunseră în mină ungurești și Vlad fu numai decit trimis în închisoare la Buda. Cînd mai veni odată în Țară, la 1475, el nu domni decit trei luni.

Cu acest domn puțin cam *intr'o parte* dar viteaz se încheie și era veleităților de independență ale Țării-Românești. Urmașii lui, Radulcel-Frumos, Basarab Laiotă, Vlad Călugărul, Radu, zis de Biserică, cel-Mare, Mihnea-cel-Rău, Neagoe Basarab (1512—1521) și toți ceilalți, cum se mai cheamă, pînă la jumătatea secolului al XVI-lea și mai departe, sînt personalități cu totul șterse, cu domni de azi pe mîine, tremurînd la fiecare pas de teama ivirii unui nou pretendent; ei țin de nevoie legăturile cu Turcii cătînd din cînd în cînd și sprijin la Unguri ori Poloni ori, cît trăi Ștefan, la acesta, mai aproape și tot așa de *puternic*, — dar nu din motive mai înalte ci pentru a-și asigura ori tronul ori un loc de pribegie în cazul de ar fi alungați de alți ocrotiți mai puternici. Ei Turcii, Unii dintre ei, precum Radu fiul lui Vlad Călugărul și Neagoe Basarab, se deosebesc prin grija avută de cele bisericesti, ridicînd frumoase mănăstiri, făcînd danii la cele deja existente nu numai în țară dar și peste hotare și îmbogățînd pe călugării, mai ales greci, cari precum am văzut, încă de mai înainte începuseră a alerga în țările bogate și drept credincioase românești. În special ex-patriarhul Nifon, adus de Radu ca mitropolit al Țării-Românești, atrase după el roiri întregi de călugări și dascăli greci, cari acum, după căderea Constantinopolului, își luaseră lumea în cap, care încotro socoti mai sigur și mai aducător de folos.

*

Aproape jumătate de veac stăpîni Ștefan Vodă asupra Moldovei. Și în toată partea a doua a veacului al XV-lea toate împrejurările nu numai din țările locuite de Români, dar din întregul Orient amenințat de cucerirea turcească fură determinate de biruințele ori sfaturile și faptele pacifice ale marelui Domn (14 April 1457 — 2 Iulie 1504).

La venirea sa pe tron, cu toate turburările dinainte, Moldova era încă totuși un stat mare

și puternic care-și aștepta numai organizatorul puterilor lui. Ea era acum din toate punctele de vedere mai însemnată decit Țara Românească. Fața de boerimea săracă și neorînduită de aici, Moldova avea, am putea zice, o înaltă nobilime a boerilor mari, cu moșii întinse și ranguri hotărîte în sfatul domnesc. Din acești boeri mari din boerii „mici“, din curteni și hînsari (soldați de elită bucurîndu-se de anume scutiri) și mai ales din gloatele de țărani venite în hainelor de toate zilele și cu uneltele de muncă și gospodărie prefăcute în arme de apărare, se alcătua oastea domnească. În Moldova, unde boerii erau mai tari și țărani mai înstăriți, această oaste era și ea mai voinică și mai disciplinată. În sfîrșit „țara“ și biserica erau mai așezate în Moldova decit dincolo, iar între toți locuitorii țării, din toate clasele ei sociale, domnia cea mai deplină înțelegere. Mișcarea culturală în mănăstirile dela Bistrița, Neamț și apoi în fundația lui Ștefan însuși, Putna, e neasămănat mai puternică decit dincolo și pe lîngă frumoasele manuscrise bisericesti, călugări cu vederi mai largi încep și alcătuirea de cronici ale țării în limba slavonă.

Cu astfel de forțe Ștefan putu îndrăzni să aducă la îndeplinire aceea ce frații din țara Românească nu izbutiseră: viața națională neafîrnată. Ca și pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, Moldova era mai la adăpost față de Turci, cei

M. S. Regele Carol la 1871.

mai primejdioși dintre toți dușmanii ei, căci ei încă nu stăpîniau în imediata vecinătate a țării lui Ștefan. Această nenorocire se întîmplă în cursul Domniei lui, grație pizmașilor vecini din apus și miază-noapte, care nu-i dădură ajutor împotriva Păgînilor.

Ștefan începe stăpînirea sa fără închinare la străini. Dimpotrivă, atît în Polonia cît și, după ce în 1459 cade cu ea la înțelegere, în Ungaria, unde rînd pe rînd se adăpostise Petru Aron cel alungat de el de pe tron, Domnul face năvăliri pustiitoare pentru a răzbuna neajunsul ce i se făcea prin ocrotirea ucigașului tatălui său. Și gîndurile lui politice de reintregire și întărire a țării și le pune în aplicare încă din 1462, căutînd să recuceriască Chilia pe care în 1448 Petru Vodă o instrăinase cedînd-o Ungurilor pentru Munteni. Apărată bine de oamenii lui Vlad Tepeș și de Unguri cetatea rezistă și Ștefan se întoarce rînit dela asediul ei. Dar trei ani după aceasta, în 1465, atacul reuși și din nou fură așezați pîrcălabii moldovenii în Chilia. Această cucerire devenise acum cu atît mai de lipsă cu cît Radul-cel-Frumos ocrotitul Turcilor le-o putea lăsa ori cînd acestora la dispoziție. Astfel acum Moldova avea și Chilia pe lingă mare dinainte cucerita Cetate-Albă în puterea sa: și acestea erau cheile Mării Negre.

Dar Mathias era un rege foarte ambițios. Pentru planurile lui uriașe el nu prea alegea mijloacele de a scoate bani. De aceea (nu fără știrea lui Ștefan) Ardeleanii nemulțumiți se răscoală în 1467 alegîndu-și alt „Craiu” dintre ei: pe voevodul Ioan. Mathias veni în grabă în Răsărit și în scurt potoli revolta. Însă de astădată el își aduse aminte și de prădăciunile lui Ștefan în țara Securilor și de uitarea Voevodului de a presta omagiul de vazal așa precum după vechile legături era dator. Regele socoti că n'ar fi rău să pue la loc în scaun pe fugarul Petru Aron și la mijlocul lui Noemvre al aceluiaș an 1467, Mathias trecea în adevăr granița moldoveană. Peste-o lună el se întorcea cu tot cu Petru învins și rînit. În noaptea de 14 spre 15 Decembrie armata regelui fusese sfărmată de Ștefan în însuși cuprinsul orașului Baia. Cum era de așteptat, Domnul răspunse năvălirii ungurești prin alte năvăliri în țara Securilor, în anii următori. În una din aceste năvăliri, în 1469, el

prinse și pe Petru Aron și puse de-î tăie capul.

Anii următori 1470—1473 sînt ocupați de lupte neîntreprinse împotriva Tătarilor și a lui Radu-cel-Frumos din Țara Românească, pe care în 1473 Ștefan reușește în fine să-l înlocuiască cu Basarab Laiotă, omul său de încredere. Dar Laiotă e curînd după aceea alungat de Turci și înlocuit cu Radu. Acesta însă moare în anul următor și Laiotă ocupă tronul de astădată ca ocrotit al Turcilor și dușman, prin însuși acest fapt, al Moldovei. Cu toate amenințările Păgînilor, Ștefan năvăli împreună cu Vice-voevodul Ardealului iară în Țara-Românească și înlocui pe Basarab Laiotă prin Basarab Tepeș. Dar și acesta fu după cîteva săptămîni alungat de Turci în folosul lui Laiotă.

În vremea asta Mohamed al II-lea isprăvisc cu bine războaiele din Asia și-și îndrepta din nou luarea aminte asupra Europei. El trimise la Ștefan solii pentru plata tributului uitat și pentru darea înapoi a Chilie. Domnul răspunse pregătînd țara de război. Cu oștenii lui, un mie ajutor pîlon și 5000 de Secui din scaunele Ciceului și Odorheiului care erau în această vreme sub ascultarea lui Ștefan, Domnul ieși într-o puternică armată de unde despărțise detașamente speciale pentru Chilia și Cetatea-Albă. La 10 Ianuar 1475, la Podul Inalt pe Birlad, mai la Nord de Vaslui, oastea strălucită a Sultanului fu sfărmată și alungată pînă peste Dunăre.

Încă dinainte începuse Ștefan tratări de pace cu Mathias. După această izbîndă, despre care Ștefan vesti numai decît pe toți Apusenii cerîndu-le ajutor pentru furtuna ce era să vie asupra-i ca răspuns al Sultanului, Mathias încheie în vară (12 Iulie) tratat de alianță cu Ștefan, care, silit de nevoie, se recunoștea acum de vazal al Ungariei. Ca loc de adăpost la nenorocire i se dădea în Ardeal Ciceul. Solii și scrisori pentru ajutor fură trimise și în Apus la Venețieni și la Papă. Dar nici aceștia, nici Mathias și nici Cazimir al Poloniei nu se grăbiră să răspundă după cuviință. În vara lui 1476 Mohamed însuși veni împotriva Moldovei. Dela Răsărit fură asmuțați Tătarii; de pe Mare venia flota în contra Chilie și Cetății-Albe; prin Țara Românească venia Sultanul însuși. Năvălirea tătară răpi lui Ștefan pe toți țăranii săi alergați în ajutorul familiilor,

Cu boerii și „hinsarii“ săi el se retrase în codrii Războenilor, arzînd totul în urma lui. Aici, în 26 ale lui Iulie, oastea sa pieri apărîndu-și țara și pe Domnul ei. Jertfa nu fu însă zadarnică. Din Ardeal Ștefan Bathory venia în grabă cu 30000 de oameni în ajutor. Printre Turci izbucnise foametea și boalele. Sultanul fu nevoit să „fugă“ din țara „învinsului“ Ștefan. Acesta trecu în Țara Românească împreună cu Báthory și în locul lui Laiotă fu așezat oprositul Vlad Tepeș. Dar acesta căzu într'o luptă cu Turcii ce aduceau înapoi pe Laiotă, care în 1477 fu alungat cu ajutorul lui Ștefan de Basarab-cel-tînăr-Tepeș. Dar și acesta se împrieteni în 1479 cu Turcii și în 1481 el năvăli chiar cu ei în Moldova cătînd să cuprindă Chilia. El își primi însă în acelaș an plata, fiind înlocuit de Ștefan prin Vlad zis Călugărul.

În 1484 Baiazid al II-lea într'o expediție fulgerător de repede, cucerî Chilia și Cetatea Albă: cele două porți ale Moldovei către Mare rămaseră pierdute. Nici Ungurii nici Polonii nu dădură ajutorul trebuitor pentru recucerirea lor. Ba mai mult decît atît, în 1489 Polonia încheiară chiar pace cu Turcii. Ungurii o încheiaseră încă din 1485. În 1490 Matias muri. În locul lui veni Vladislav, tot un Iagellon, regele Boemiei. Cu acesta Ștefan trăi în pace, fiind cinstit dupăcum se cuvinea unui viteaz ca dînsul, și de legături de vazalitate nu mai fu vorba; tot așa și cu Polonia dela care Domnul avu supărare numai în 1497 cînd Ioan Albert socoti de cuvîntă să plece cu război împotriva lui. Regele polon fu însă strașnic bătut în Codrii Cozminului și se învăță astfel minte ca să nu mai turbure pe bătrînul Voevod moldovean. În 1499 Iagellonii din Ungaria, Polonia și Lituania încheiau cu Ștefan, *ca egal al lor*, tratat de pace și ajutor. Ceace însă n'a împiedicat pe Domn ca în 1502 să ocupe Pocuția, vechia țară amanetată și rămasă mereu în litigiu.

La 2 Iulie 1504 puternicul stăpînitor al Moldovei adormise întru Domnul după ce hotărise ca urmaș pe fiul său Bogdan și-i lăsase ca sfat din urmă să se închine Turcilor.

Cu moartea lui Ștefan Moldova rămase pe mâinile becișnice ale urmașilor lui Bogdan și, după el, fiul acestuia, Ștefăniță. Singurul lucru

bun făcut de ei fu păstrarea prieteniei cu Turcii. În 1513 prin logofătul Tăut, Bogdan încheiă un tratat de vazalitate cu Turcii, cari în schimbul unui tribut garantau autonomia deplină a Moldovei.

La 1526, în lupta dela Mohaci, Ungaria fusese sfărmată de Turci, și în Buda se ridică steagul turcesc al stăpînirii păgîne directe. În Răsărit, Ardealul sub Ioan Zapolya alcătui un regat recunoscut de stăpînul de fapt al întregii Ungarii, Sultanul Soliman Magnificul. În Apus, fratele lui Carol V, Ferdinand, rămase să se lupte cu Turcii pentru partea din Ungaria necucerită încă.

Fapt rămînea, că acum întreg Răsăritul creștin și în special țările române erau la porunca marelui Împărat păgîn. Căderea Ungariei fu hotărîtoare și pentru viitorul nostru. Sub apăsarea enormei puteri turcești gîndurile de libertate dispărură și principatele române deveniră din ce în ce mai mult o pradă a stăpînitorilor din Constantinopol, fără milă exploatăată prin Domnii trimiși de-acolo pe bani.

* * *

Pe cînd în secolul al XIII-lea și în cele următoare pînă la al XVI-lea la Românii din Sudul și Estul Carpaților se petreceau cele mai suș povestite, la cei din platoul transilvan din Ungaria era liniște de moarte.

În primele timpuri după intrarea lor în Ardeal, Ungurii respectară vechile așezăminte ale Românilor lăsîndu-i să trăiască în pace sub cnezii și voievozii lor și îndatorîndu-i numai la contribuții și contingente militare. Dar treptat treptat cuceritorii puseră mîna pe pămînturile românești; aduseră coloniști străini și-i așezară în inima țării dîndu-le nesfîrșite drepturi în paguba Românilor: Secuții și Sașii de mai tîrziu; începînd propaganda catolică activă, făcură din ea încă un mijloc de asuprire și impilare a „Valachilor“ ortodoxi; în sfîrșit cu și fără motive toate vechile drepturi și privilegiu fură călcate în picioare și în mai puțin de două veacuri dela cucerirea Ardealului, Românii satelor căzură în robia străină a asupritorilor lor, cari stăpîniau acum tot pămîntul Ardealului. Iar conducătorii din vremile cele bune, cnezii și voievozii, pentru a nu-și pierde și ei averile și rangul, trecură la catolicism și se maghiarizară primind ran-

guri de nobilitate ungară și dînd astfel dușmanului cele mai bune și mai alese puteri ale neamului nostru. Ei înșiși deveniră cu vremea împilatori ai sârmanilor „iobagi” legați de moșia pe care slujiau.

Streinii și înstreinații se uniră apoi între ei, pentru a fi mai siguri de ținerea în robie a Românilor; printre asupritorii de frunte erau și clericii catolici cari, dacă nu puteau converti, cel puțin puneau la dări pentru adevărata „credință” pe îndărătnicii țărani de pe sate. De altfel de această împilare a nobililor suferiau nu numai Românii, dar și ceilalți țărani, Unguri și Secui; cum însă Românii formați imensa majoritate a populației rurale asuprite, suferințele acestei populații se identifică cu suferințele neamului nostru.

Către începutul veacului al XV-lea, în anii 1437 și următorii, iobagii scoși din fire se resculară împotriva Nobililor. Pricina imediată era neomenia episcopului catolic al Ardealului, Gheorghe Lepeș. Țăranii adunați pe dealul Bobilna (cottul Solnoc) cerură restabilirea vechilor drepturi. Nobilii se prefăcură că se învoiesc și intrară în tratative. Cum avură însă în mîna lor pe conducătorii asupriților, îi uciseră. Aceasta înfurie și mai mult pe resculăți; după multe lupte ei căpătară cîteva drepturi printre cari și pe acela de a se aduna odată pe an la locul de unde pornise răscoala. Dar și de astădată fusese înșelați. Nobilii celor „trei națiuni” — Ungurii, Săcuii și Sașii, — se uniră numai decît între ei și revolta fu înăbușită în singe. Sigismund dădu totuși țăranilor pe lingă alte libertăți și voia de a se putea muta de pe o moșie pe alta.

Cu numirea lui Ioan de Huniad ca guvernator al Ungariei și mai ales cu suirea pe tron a fiului său Mathias nobilii din Ardeal nu-și mai putură face de cap prea din cale afară. Locuitorii satelor răsufără mai în ușor. Cum însă

tocmai în această vreme erau marile războaie ale creștinilor în potruva Turcilor, contribuțiile în bani și oameni cădeau tot din greu pe țărani. Din pricina lăcomiei episcopilor catolici în 1480 izbucni o altă răscoală: se obținu prin ea o ușurare de dijme. Dar cu moartea lui Mathias Corvinul nobilii deveniră iar puternici în Țară. Cînd în 1514 regele de atunci Vladislav al V-lea voi să porniască o nouă cruciadă în potruva Turcilor și pentru asta făcu apel la țărani, aceștia adunați lingă Buda, văzînd că espediția nu se mai pornește, se gîndiră se folosiască armele și puterea lor întrunită împotriva „Păgînilor” de-acasă și sub secuul Gheorghe Doja ei se îndreptară înapoi asupra nobililor. Românii, ca în totdeauna, formați grosul armatei răsvrătiților. Țara Crișului, Ardealul și Maramurășul fură în curînd în flăcări. Dar nobilii, cu ajutorul lui Zapolya, Voevodul Ardealului, reușiră să-i înfrîngă și să prîndă pe Doja, în Iulie al aceluiași an 1514. Că după această biruință nobilii creară noi legi, și mai aspre, (legile lui Verböczy) nu poate fi mirare. Marii vinovați ai răscoalei erau Românii: asupra lor căzu și pedeapsa cea mai aspră: naționalitatea și credința lor fu ștearsă din rîndul celor legiuite. Toate bieteile drepturi ce le mai rămăsese fură luate și ei fură reduși literalmente la starea de robie, ori precum a fost numită, „iobăgie”, numai lăsîndu-li-se decît doară puțința de a trăi și a nădăjdui timpuri mai bune. O clipă, pe vremea lui Petru Rareș, se păru că ceasul dreptății sosise. Românii Ardealului așteptau ca pe-un mîntuitor pe Vodă cel de acelaș neam cu ei să cuceriască Țara și să-i scoată dela amar. Dar planurile lui Rareș nu se realizară. Mai aveau „Valachii” încă multe de tras. Căci căderea Ungariei și neatîrnarea Ardealului tot numai nobililor le folosi. „Regele” Ardealului era doară Zapolya cel ce scăpase în 1514 pe magnați de sub sabia răz-bunătoare a lui Doja.

V. P.

CÎNTEC.

— Lună, lună, sîtă deasă,
Sîtă de mătășă.
De ce-ți cerni așa măruntă
Pulbera căruntă?
— Fată mare, albă fulg,
Nu vezi, tu pe cărăruie
Cum o umbră 'n cet se suie?

Lămurit s'aude 'n noapte
Cum își țese ruga 'n șoapte...
De n'aș cerne pulbera
Umbra nu mi te-ar vedea,
N'ar știu brațele să 'ntindă,
Nici pe cine să cuprîndă.

Maria Bratu.

NICOLAE GRIGORESCU :

Războiul din 1877 : Car cu proviant.

PRIVIRE SCURTĂ ASUPRA ISTORIEI ROMÂNILOR DELA 1526—1821.

După moartea lui Matei Corvinul, glorioșul rege coborât din opincă românească, în scurtă vreme puternicul regat al Ungariei se prăbuși, mai mult strivit sub povara cîrmuirilor ticăloase, cite îl bintuiră în cele trei decenii din urmă, decît zdrobit la 1526 de strașnica lovitură, ce primi puțina oaste adunată în pripă, ca să dea piept cu valul cutropitor al năvălirii turcești.

Spre cîmpia singeroasă dela Mohács nu alergase, la luptă izbînditoare ori pieire cu glorie, toată puterea armată, de cită ar fi fost Ungaria capabilă chiar și în acele zile de completă destrăbălare. O parte însemnată a țării, sub steagurile lui Ioan Zápolya, se făcea numai că grăbește spre locul de nenorocire, dar potrivise, poate intenționat, lucrurile așa, ca să nu soiască la vreme în gura morții. Și rivitorul după coroana regală, Ioan Zápolya primi în drumul său spre Mohács, de sigur, cu bucurie știrea, că acela, pe care îl socotia ca unica piedecă în calea planurilor sale de mărire, regele încoronat al Ungariei, Ludovic II., pieri înecat în mocirla pârăului Csele. Între altfel de împrejurări decît acele, sub greutatea și neorînduiala cărora se sfîrșia regatul ungar în primele trei decenii ale secolului al XVI-lea, Domniile români ar fi fost chemați și ei într'ajutor și ar fi luptat, cum s'a întimplat de atîtea ori în trecut, alături cu oștirile ungurești în potriva Turcilor, în cari lumea vedea un pericol amenințător pentru toată creștinătatea. Așa însă, pe lîngă lipsa lui Zápolya, nici steagurile Domnilor români, cari toți împreună ar fi putut eventual să înlature primejdia, nu s'a văzut fluturînd pe cîmpia de lîngă Mohács în aceea zi groznică dela sfîrșitul lui August, ale cărei urmări grele și îndepărtate nu se resfringeau numai asupra Ungariei, ci urma să le resimtă, în mod foarte dureros, și țările române.

Muntenia și Moldova se afla de cităva vreme în raport de vazalitate față cu Poarta otomană. Era însă această atîrnare statornicită în condiții prielnice pentru amîndouă țările. În schimbul unui tribut, care nu era mare, și a cîtorva daruri de cai frumoși ori șoimi ș. a., Sultanul le asigură autonomie deplină. Aveau drept să-și

aleagă, cași mai înainte în timpurile de viață vitează și neafîrnată, după plac voievozii, cari — după ce răspundeau tributul și darurile obișnuite, — erau lăsați să cîrmuiască în voia lor, scutiți de orice amestec din partea Turcilor, cărora nu le era îngăduit să cuprîndă loc, nici să zidiască biserici turcești pe teritoriul țărilor române. Această politică cruțătoare față de țările române a fost însă observată din partea Turcilor numai cită vreme se știa că în vecinătatea lor este un regat puternic, ai cărui luptători, în frunte cu Românul lancu-Vodă (Huniade), de atîtea ori au răspîndit pieire și spaimă printre jeniceri, încît Turcul avea motiv a se teme și a fi cruțător cu Românii, cari puteau fi sprijiniți și din partea Ungariei în luptele lor contra semilunei.

Dar după ce, în urma catastrofei dela Mohács, Ungaria, sfîșiată în lăuntru, ajunge tributară Turcilor, puterea acestora crescă înspăimîntător. Norocul le dăduse în Sultanul Soliman un adevărat împărat, cu avîntate planuri de cuceriri estinse, cărora abia zidurile Vienei — și aceste cu greu — putură să le frîngă aripa.

Pe cînd își croia acest Sultan puternic planurile sale de cucerire, țările române lunecară pe povîrnișul decadenței politice. Epoca de vitejie ostășească a Românilor, veacul care a văzut strălucitele biruințe ale celor mai glorioși căpitani români: lancu-Vodă Huniade și Ștefan-Cel-Mare, se încheie, cînd trupul fără viață al acestui din urmă fu coborît în mormîntul de piatră al mănăstirii Putna, care închide în adîncurile sale cîntecul de biruință, epoca de slavă a Moldovei și a întreg neamului românesc. Din toată înflăcărarea războinică a eroilor din veacul al XV-lea abia dacă mai rămîn citeva scînteie, ca să arunce o stălucire efemeră și de puțin folos asupra vre-unei domnii, ca cea a neastîmpăratului Petru Rareș în Moldova, ori a lui Radu dela Afumați în Muntenia. Radu a fost un Domn viteaz, purtînd multe bătălii norocoase, pînă cînd, în cele din urmă, o răscoală a boierilor munteni îi răpi domnia și viața. Petru, vrednicul urmaș al lui Ștefan-Cel-Mare, în cea dintîi a sa domnie aventurioasă, cercă să cîștige Ardealul și să recuceriască Pocuția

dela Polonia. Sprijinind cînd politica lui Zápolya, cînd pe Ferdinand Habsburgul, în luptele ce s'au dat între acești doi pentru moștenirea coroanei ungare, avu un amestec însemnat. Ardealul se înfioră de zgomotul armelor moldovenești și bogata cetate a Sașilor bistrițeni se văzu silită a plăti lui Rareș tribut anual. Învingerile lui n'au fost însă urmate de succese durabile. Cînd ar fi putut lua în alianță cu Ferdinand întreg Ardealul, el scăpă ocazia întorcîndu-se contra Polonilor, cari l-au învins. Iar în al doilea rînd primi, ca un dar dela Sultanul turcesc, domnia, pe care o purtă în supunere și o sfîrși în umilință.

Starea Munteniei la începutul secolului XVI e mai rea, pentrucă e mai supusă Turcilor decît Moldova, care era temută, fiindcă înghițise atîtea oști turcești în decursul celor 50 de ani de stăpînire biruitoare alui Ștefan-cel-Mare și căreia tocmai această domnie glorioasă îi crease întru citva stabilitate pentru veacul următor. O bună rînduială însă în privința succesiunii la domnie nu s'a putut stabili nici aci, așa că între urmașii legiuți și mulțimea de copii din florii ai lui Ștefan, și între ai lui Petru Rareș se desfășură un șir neîntrerupt de lupte și frecări pentru domnie, cari toate contribuira a slăbi țara și a o primejdiu așa de mult, încît cătră sfîrșitul veacului ajunge și Moldova pe aceeași treaptă de umilință cași Muntenia, ori poate mai rău decît aceasta. Amîndouă principatele secolului XVI-lea își duc traiul lor zbuciumat mai mult în războaie civile decît în pace. În loc de a se uni în fața primejdiei dinafară, care era tot atît de mare și pentru una și pentru alta, țările române le vedem încăerîndu-se ele între ele, adeseori pentru motive de nimica, cum s'a făcut d. p. la 1525 încăerarea provocată de Ștefăniță Vodă al Moldovei pentru a răpi lui Radu dela Afumați pe frumoasa Domniță Ruxanda. Un rău care bîntuia și mai mult, era sameția boerilor și sfășierile din lăuntru, ce izvoriau fără contenire din rivna oarbă de a cîrmui țările după voia lor. În secolii trecuți, acești boeri nu erau atît de puternici ca să poată primejdiu scaunul Domnului lor, dar erau desul de viteji și cuprinși în deajuns de dragoste moșiei, ca să poată apăra țara contra oricărui atac îndreptat asupra ei. Cu timpul însă

cîteva familii boerești, — mărindu-li-se moșia și numărul supușilor — cîștigă atîta putere și vază în țara întreagă, încît ajungerea ori rămînerea în scaun a voievozilor devine atîrnătoare de sprijinul lor. Așa sînt și neamul Craioveștilor, care în secolul XVI. a dat mai mulți Domni țării.

Tot așa în Moldova, unde cel mai puternic boier era hatmanul Arbure, el însuși diriguitorul țării, pe vremea lui Ștefăniță-Vodă (1517—1527), care îl omori dîmpreună cu mulți alți boeri răsculați. Alt boer, Nicoară Șerpe, stăruind pelingă regele polon, înlesni calea domniei lui Petru Rareș. Acești boeri și alții asemenea lor, în toată curgerea vijelioasă a veacului XVI-lea nu-și găsiu altă plăcere mai mare decît să răstoarne principii provocînd certe necurmte pentru domnie, din cari numai foarte rar se întîmplă, să poată scăpa curați. În cele mai multe rînduri tot ei cădeau jertfă neastîmpăratelor întreprinderi, pierzîndu-și tot avutul și viața chiar, ori în cazul cel mai bun fiind nevoiți a lua drumul pribegiei.

Schimbările dese de domnie au fost o adevărată năpastă a acestui veac. Ele purcedeau dintr'un obicei vechiu, dar foarte primejdios în urmările lui. La Români anume, ca și la vecinii din Sudul Dunării, oricine putea arăta o înrîndire, fie și mai îndepărtată, cu dinastia vechie, se credea în drept să aspire și să pretindă scaunul domnesc pentru sine. Se născură astfel serii neîntrerupte de претенденти, cari toți găsiu sprijinitori printre boerii din țară și mină de ajutor la vecinii dela hotară: Ungurii, Polonii și Turcii. La 1544, constituindu-se Ardealul ca principat independent, însă sub oblăduire turcească, pasurile Carpaților începură a se închide acum претендентilor pribegi, cari nu mai puteau găsi aci adăpost sigur, nici ajutor de arme în potruiva rivalilor susținuți de stăpînirea turcească. Tot astfel li s'a închis cătră sfîrșitul veacului și calea spre Polonia, unde după 1576 Ștefan Báthory inaugură o politică prietenească Turcilor, pe cari se feria a-i supăra prin vreun amestec în trebile Moldovei. Pe voievozii, cari de aci înainte mai umblă după ajutor polon, refugîndu-se în această țară, îi omoară bunii vecini. — Așa au pățit-o Ștefan Tomșa, Iancu Sasu și Ion Potcoavă. Chiar și nobilii

poloni, cari ar fi sprijinit astfel de Domni maziiliți, ori pretendenți proaspeți, erau decapitați, cum a pățise d. p. Samuil Sborovsky. Pretendenților le rămăneau acum, pentru a-și mulțami aspirațiile lor de domnie, două căi. Una, cea mai anevoioasă și cam nesigură, îi îndruma să cutreere pela curțile creștine din Apus, unde scornindu-și genealogii hiperbolice și arătind strălucite aptitudini de curteni, să-și câștige simpatiile oamenilor cu influență în Constantinopol, a căror intervenție le putea asigura pentru cîtăva vreme scaunul domnesc într-o țară sau în cealaltă. Așa a umblat și a reușit la 1583—fratele lui Mihai Viteazul, talentatul Petru Cercel. — Iar a doua îi trimitea de-adreptul în Constantinopol, unde pentru un număr însemnat de pungi încărcate bine cu galbeni, ori cînd se putea cumpăra un scaun domnesc. Dela o vreme aceasta era singura cale ducătoare la izbîndă. Sprijinul curților creștine nu mai putea ajuta mult, și cine s'ar fi răzimat numai pe acesta, ușor îl putea ajunge nenorocirea lui Petru Cercel, care după doi ani de domnie a fost alungat de Turci și aruncat în mare. De altfel nici sprijiniții Turcilor nu puteau să stăpîniască în liniște și siguranță. Venirea în țară a fiecăruia trezia patimii învechite ori ația ambiții nouă, răscolind cete întregi de boieri nemulțamiți asupra noului Domn, care dacă purta firea unui Mihnea cel Rău, Moise-Voda ori Mircea Ciobanul sau a moldovenilor: Alesandru Lăpușneanu, Ion cel Cumplit și Ștefan Tomșa — nu se sfia a lua în gura sabiei și a înfige în vârful țepelor zeci și sute dintre boierii potrivnici. A omori pe boieri și a-i despoia de moșii, erau lucruri prea obicnuite în acel veac ca și mai tîrziu. Și de multeori cruzimea acelor fiare sîngeroase era însoțită de simpatia poporului, de bucuria sărăcimii, care purta ură zăvorită în suflet și un înăbușit dor de răzbunare împotriva boierilor tirani.

Dar după ce curăția în chipul acesta pe toți cari nu erau în tabăra lui, Domnul se putea simți și mai puțin sigur. Strălucirea unei domnii trecătoare, pentru care se vărsa atîta sînge de om, cu sau fără vină, ajungea foarte rar la un „sfîrșit creștinesc”. Ea se incheia de obicei cu moartea năpraznică, ce pregăteau voivodului dușmanii, drept răzbunare. Într'un colț sau altul al

țării totdeauna se găsea un pretendent nou, în jurul căruia se grupa nemulțamiții. La Constantinopol asemenea nu era niciodată lipsă în cei ce așteptau clipa norocului, îmbulzind cu promisiuni pe atotputernicii, cari împărțiau darul domniei în țările române. Cîteva pungi mai mult și vechiul Domn trebuia să plece, ca să facă loc altuia, care nici acesta n'avea să îmbătrîniască cu cuca de voevod pe cap. În temeri necontenite, amenințați de răscoale în țară, ori de nenorocirea maziliei, ce putea să le vină în tot momentul dela Poartă — așa trebuiau să-și poarte voivozii români domnia, care de obicei avea durată foarte scurtă de cîtiva ani, cîteva luni, săptămîni, ori chiar zile. „Această țară nu e moștenirea noastră, — se plînge mama unui astfel de voevod (Mihnea Turcitul) — azi sîntem și mine nu sîntem, după voia lui Dumnezeu, și ne aflăm în mina Turcului și nici noi nu știm, unde vom fi pînă la capăt.” În chipul acesta au ajuns țările române dela raportul de ațărare cinstită și cruțătoare la o desăvirșită supunere față de Turci. Iar aceștia, cu toate asigurările formulate în diferite capitulațiuni, că vor lăsa neatins teritoriul românesc, au început a îmbuca, rînd pe rînd, tot mai mult din pămîntul țarilor, a căror rodnicie a ispitit atît de mult, în cursul veacurilor, pe toate liftele străine, pe toți vecinii lacomi. Muntenia pierdu pe rînd cetățile dunărene: Turnu, Giurgiu, Brăila și Severinul, în jurul cărora Pașii turcești cuprîndeau ținuturi întregi, din cari s'a format raiaua turcească. Asemenea i se luură Moldovei cetățile: Chilia, Cetatea-Albă, Izmăilul și cu ele întreg ținutul dintre Nistru, Prut și Marea-Neagră, care fu prefăcut în sandjac turcesc. Polonii rup și ei, cît pot, din tărîmul Nistrului. Pustiirea Tatarilor, ai celor mai înfricoșați dintre vecinii prădalnici, nu odată trebui să o indure Moldova, care pentru a avea liniște, e nevoită a plăti canului tătareșc tribut la 1566, iar mai tîrziu Ieremia Movilă, strîmtorat, primi 15.000 de Tatarî, cedîndu-le șapte sate moldovenești spre așezare. Pămîntul ciungărit, cît mai rămînea în cuprinsul țărilor române, se dădea spre administrare unor păpuși de voivozi, cari — ca niște arendatori lacomi — n'aveau altă chemare decît să stoarcă banul săracului pentru a putea umplea haznaua împăratului păgîn și să strecoare an de an

la Constantinopol tot venitul țărilor române, din care se alimenta viața desfătăută și trîndavă a stăpînitorilor străini.

Pînă cîtră sf. Gheorghe în fiecare an trebuiau să sosiască la Țarigrad pungile încărcate de bani grei, bani muncii și stropiți cu sudoare și sînge românesc. Netrimitea lor la timp era socotită drept nesupunere și pentru astfel de faptă Turcul cunoștea o singură pedeapsă: moartea. Haraciul împărătesc sau birul, care pe timpul lui Bogdan Orbul, la 1504, fusese statorit pentru Moldova în suma de 4000 ducate, se urcă sub Petru Rareș (1532) la suma de 10,000, peste alți 20 ani la 30,000; apoi 65—70 și chiar 80 de mii se cereau anual, iar din Muntenia se luau sume îndoite și întreite, une-orî se cerea, ca sub ultimii voievozi ai secolului XVI-lea, chiar un bir lunar în locul tributului anual. Pe lingă haraciul se mai trimiteau diferite poconuri, așa numitele peșchesuri, pentru Sultan, pentru nevestele lui, pentru viziri și toți ceilalți dignitari din jurul lor. În caz de război, sau dacă i se năștea Sultanului un fiu, ori i se prilejia alt eveniment familiar, precum și la sosirea unui Domn nou, se cereau danii deosebite, un fel de subsidii extraordinare, care se numiau ajutoarițe. Pentru armata turcească trebuiau să dea oi, boi, cai, griu, orz, cucuruz ș. a. Tot produsul țării române parcă nu mai avea altă destinație decît aceea de a mulțumi „nesațiul păgînesc” al împărăției turcești, care inghiția tot ca o bute a Danaidelor.

Pentru a strînge toate aceste „biruri, dăjdi, năpăști și mîncătorii” era pus vistiernicul, care avea pe lingă sine birarii (colectorii de dare). Aceștia porniau cu îngrozitoare goană sălbatică asupra bietului țaran, căruia, dacă nu putea plăti cit se cerea, îi luau vitele și-l despoiau de tot ce-i era neapărat de lipsă pentru subzistența sa și alor săi. Ca să poată plăti birul, își vindea săteanul necăjit moșioara, întregă delnița sa, celei mai apropiate mînăstiri ori vre-unui boier, iar cînd nu mai avea ce vinde, se vindea pe sine, dînd boierului trupul și sufletul său spre osînda muncii crîncene, în care aveau să rămînă toți urmașii lui, pînă la stîngerea semînției. La 1576 se amintește cel dintîi caz, cînd un țaran se vinde. Vinzări de acestea se întîmplă mai multe în Muntenia, decît în Mol-

dova. Țăranul ajungea astfel să nu mai poarte grija birului, pe care îl plătia de aci înainte boierul. Dar în schimb el, dimpreună cu toți ai săi, devenia proprietatea boierului, pierzîndu-și toate drepturile de om (luîndu-i-se judecia) și ajungînd să fie considerat nu ca o ființă, ci ca un lucru aparținător moșiei și care se putea vinde împreună cu aceasta. Astfel de țărani decăzuți la scîvie se numiau *rumini* în Muntenia, iar în Moldova *vecini*. Cei mai cu stare, cari putînd răspunde birurile și-au păstrat independența personală, purtau numirea de *moșneni și rîzăși*. Cești din urmă se putură menține mai mult decît cei dintîi. Rîzășii moldoveni se găsesc și în sec. XVII totdeauna gata să lupte pentru libertatea lor și a țării, pînă cînd moșnenii din Muntenia cad pe rînd la rumînie, abia mai rămîn în unele ținuturi muntoase cîțiva *megieși*, păstrîndu-și moșioara, temelul neatîrnării personale.

Astfel a pricinuit stăpînirea turcească prin birurile ei grele, prin apăsarea neomenoasă a sărăcimii, ruina țăranului și a creat aceea stare deplorabilă a țării române, care începe pe la jumătatea sec. al XVI-lea, pentru a-și ajunge culminațiunea în veacul al XVIII-lea, sub stăpînirea Fanariotilor.

Dela un timp, puterea Turcilor pornise spre declin. Brațul înfiorător al jenicierilor se muia. Aceștia nu mai erau ghiauri răpiți cu forța dela sinul mamelor creștine și crescuți în cea mai aspră disciplină militară, necunoscînd altă plăcere decît să lupte și sa moară pentru semilună. Ci erau recrutați de printre Turcii cari se desvătaseră de luptă, începînd a vîna comoditate și devenind oaspeții statornici ai cafenelelor din Stambul.

Slăbirea armatelor turcești, observată de puterile creștine, dădu acestora prilej a se gîndi la o acțiune comună, ce ar fi de întreprins împotriva semilunei. Se plănuiu tocmai o ligă creștină cu scopul pornirii unui război sînt contra păgînătății, cînd norocul trimise poporul românesc, ca pe un arhanghel izbăvitor, acea minune a războaielor, care a fost Mihaiu Viteazul, ficiorul lui Petrașcu-cel-Bun.

Nemaiopomenita lui vitejie de o parte, împrejurările vremii de alta, dădură acestui „poet al spadei” putînta de a scrie cu ascuțișul sabiei

sale cea mai strălucită pagină în toată istoria noastră de lupte, biruințe și înfringeri. Amintirea izbînzilor lui va umplea totdeauna de mîndrie națională, iar tragicul lui sfîrșit va face să se zguduie de durere orice inimă românească, cuprinzîndu-se în același timp de tainicii fiori ai nădăjduirii în dreptatea istoriei, care aduce — deși adeseori cu mare întîrziere — tuturor neamurilor răsplata cuvenită, după vrednicia și faptele lor. După atîția voivozi nevrednici, ciți au urcat în sec. XVI scaunul domnesc al Munteniei, mai mult pentru al pingări și înjosi decît pentru a-i ridica strălucirea, urmă acum în persoana lui Mihaiu un Domn eroiu, care în scurta lui stăpînire de 8 ani avea să săvîșiască atîtea fapte mărețe și înălțătoare...

Cîrmuind cităva vreme înțelepțește banatul Craiovei, ciștigă iubirea și alipirea poporului, chinuit de atîtea stăpîniri nemiloase. Principele de pe atunci al Munteniei, Alexandru-cel-Rău, temîndu-și domnia de popularitatea primejdioasă a lui Mihaiu, hotărî pierzarea acestuia. Dar Mihaiu se refugie în Ardeal, apoi în Constantinopol, unde, prin stăruința sprijinitorilor săi, mai ales a grecului Andronikos Cantacuzino, cum și prin mulțimea banilor, pe cari îi imprumătase pentru a stîmpăra nesațiul celor dela Poartă, izbuti a ciștiga, la 1593, domnia Țării Românești.

Ajuns în scaunul domnesc, Mihaiu arătă îndată, în ce chip are să cîrmuiască. Cînd creditorii lui Turci începură a lărma, îi chemă pe toți la Visterie în București, ca să le plătiască datoriile și cametele. Și le plăti, dar nu cu bani, cum așteptau ei, ci prin sabie și foc, omorîndu-i pe toți într'o noapte (12/13 Nov. 1594). Trimise apoi pe frații Radu și Stroe Buzescu solie în Ardeal și Moldova, să ducă știre, că gîndul lui este să lupte cu creștinii împotriva Turcilor păgîni. Aceste trei țări încheiară alianță în vederea primejdiei comune, ce le amenința. Cu toate aceste, Mihaiu nu primi nici un ajutor, ci luptă singur un an întreg cu cetele Tătarilor, — învinse în 3 rînduri — și cu Turcii, pe cari, trecînd Dunărea, îi alungă spre Constantinopol. Sub conducerea războinicului *Sinan-pașa* pornesc Turcii cu număr mare de oaste asupra creștinilor. Și acum iarăși Mihaiu singur îi întimpină cu cîteva mii de ostași, ciocnindu-se cu potopul turcesc la vadul Călugărenilor, în luna lui August 1595,

într'o luptă, cum afară de cea dela Marathon și Morgarten poate nu s'a văzut alta mai înverșunată și mai uimitoare prin inegalitatea oștirilor, ce stăteau față în față. Aci curajul personal al lui Mihaiu făcu minuni. El apăru ca un „Dumnezeu furtunos al biruinții“. Retrăgîndu-se apoi cătră munți, după ce oștirea lui care slăbise fu întărită prin ajutoare moldovenesti și ardeleni, năvăli, de nou, asupra Turcilor, pe cari îi ajunse în graba retragerii, la Giurgiu, tocmai cînd sîrguia să treacă Dunărea. Aci se năpusti ca o vijelie asupra lor, înroșind cu sînge păgînesc vîlurile Dunării bătrîne. Apoi luă cu asalt cetatea Giurgiului, pe care o dădu flacărilor.

Deși întregă lumea creștină răsuna acum de faima acestor învingeri, totuși Mihaiu se afla într'o situație foarte strîmtoată. Pînă cînd trebuia să vegheze granița dela Dunăre, care putea fi în tot momentul primejduită de Turci, prin alte părți ale țării pustiau cete de Tatarî, iar boierii începură a țese intrigî împotriva lui. Din partea vecinilor ardeleni și moldoveni nu mai putea fi în siguranță, căci aici cancelarul polon Jan Zamoyski puse Domn pe o unealtă a sa, Ieremia Movilă, neîmpăcat dușman al lui Mihaiu, iar în Ardeal nestatornicia lui Sigismund Báthory, care abdică (1598) dela tron pentru a reveni iarăși peste 4 luni, ca să plece de nou peste alte șapte, avea o stare de lucruri, cu care Mihaiu nu se putea împăca nici de cum. Pentru a avea și el un sprijin, căutase de mai'nainte alianța împăratului Rudolf II., căruia îi jură credință (în Tîrgoviste la 9 Iunie 1598) în așteptarea ajutoarelor ostășești, cu cari voia să continue lupta contra Turcilor, chiar și peste Dunăre, în Balcani. Dar ajutoarele nu au urmat, iar pe eroul dela Călugăreni, politica austriacă, faimoasă prin duplicitatea și negliobbia ei, intenționa să-l folosiască numai ca unealtă pentru descurcarea ițelor în Ardeal. Aci lăsă Sigismund Báthory în primăvara anului 1599 pe un văr al său: cardinalul Andreiu Báthory, care nu numai că era un favorit al lui Jan Zamoyski, ci se puse în înțelegere și cu Turcii, căutînd protecțiunea Sultanului. Un astfel de om pe tronul Ardealului putea periclita atît interesele curții din Viēna cît și poziția lui Mihaiu. Unii erau de părere, că un atac îndoit trebuie îndreptat asupra lui din partea lui Mihaiu, — care dădea

mereu de știre, că ar fi gata ori cînd să ocupe Ardealul în numele Majestății sale împăratului — și a lui Basta, generalul împărătesc din nordul Ungariei. Dar acesta nu voia să se miște din (nordul) Cașovia, pe cînd Mihaiu nu mai putea amina, fără rizicul de a fi însuși alungat din scaun, căci Andreiu Báthory era înțeles cu Ieremia Movilă și cu Turcii, ca să-î surpe domnia. Pentru a-l preveni, Mihaiu trecu munții cu oaste de vre-o 30.000, cîștigînd și Săcuii și Sașii Ardealului pe partea sa, risipi în vestita bătălie dela Șelimborg (28 Oct. 1599) oastea lui Andreiu și peste 3 zile intră în triumf în Alba-Iulia. Astfel Mihaiu cucerii Ardealul, împins mai mult din necesitatea de a se apăra decît povățuit de ideea unității naționale, căruia prin vitejia sa furtunoasă izbuti a-î da întrupare, pe o clipă. . . Curînd după izbînda aceasta îi sosiră și niște ajutoare ungurești sub Stefan Bocskay și altele nemțești cu Basta, pe care însă Mihaiu îl răs-pinse cu vorbe aspre, spunîndu-î, că a cam întirziat. Locuitorii Ardealului primiră bucuroși pe Mihaiu, numai magnații maghiari nu-l puteau suferi, cu toate că el le împărți moși și-î luă în sfatul său, încredîndu-se în jurămîntul lor mai mult decît ar fi trebuit. Sosirea lui în scaunul de princip, cu strălucire regală, ai Ardealului, aduse o ușurare și îmbunătățire pentru preoțimea românească de aci, statornich du-î organizația bisericească, cea „clădire minunată, în care în timp de veacuri a trăit, cu toate prefacerile și dezbinările, sufletul Românilor ardeleni“. Pentru ameliorarea sortii țaranilor români asupriți și amorțiți în umilință, Mihaiu nu putea lua nici o măsură. Cînd cițiva dintre ei, împinși de dorul nestins al răzbumării, porniră asupra nobililor, ca să dărîme cetățile lor de nedreptate, Mihaiu dădu în Noemvrie, prin banul său Mihalcea, poruncă aspră contra lor, căci nu voia să aibă nobilii prilej de nemulțumire.

Numai după ce se afla în posesiunea Ardealului, înțelega Mihaiu ce faptă mare a săvîrșit și năzuia să aducă acum și a treia Țară-Română: Moldova sub sceptrul său. Înainte de a face aceasta, trimițînd pe boierii săi Stoica și Mihalcea la Viena, înoi jurămîntul de fidelitate față de împăratul, în numele căruia voia să țină Ardealul apărînd aci interesele austriace, și dela care spera ajutoare bănești pentru a putea

duce la îndeplinire toate planurile sale mărețe. Neastîmpăratul Sigismund Báthory sosi în primăvara anului 1600 la Ieremia Movilă, în Moldova, croind planuri ca să ia Ardealul din mîna lui Mihaiu. Dar acesta trecu repede Carpații, prin pasul Oituzului, și în 8 zile cucerii Moldova, primind în Iași jurămîntul de credință al boierilor, cari îl așteptară ca pe un Mesia. La sfîrșitul lui Maiu 1600, cele trei țări erau unite sub un singur Domn român, care stăpînia acum peste Muntenia, Ardeal și Moldova de-opotrivă. „Vai! — exclamă Bălcescu, povestitorul acestor biruințe — căci nu ne-am putut opri aci, în culmea triumfului nației române, oprind împreună cu noi și timpul și istoria! . . .“

Dar statul clădit atît de repede, nu avea alt sprijin afară de sabia lui Mihaiu, pe care toți îl dujmaniau. Cei diatîi, cari se grăbiau a-î pregăti căderea, aū fost nobilii maghiari. În timpul scurt, cit a stat Mihaiu în Moldova, ei plănuiară o răscoală în favorul lui Sigismund Báthory. Mihaiu alergă în Ardeal spre a se întîlni cu Dr. Pezzen, trimisul curții austriace, cu care încheie învoiala, că el va cîrmui Ardealul cu titlul de guvernator, primind lingă sine un comisar împărătesc și ajutor de 100,000 taleri. Dar pînă a nu sosi întărirea acestei învoielii, care a fost primită din partea curții împărătești (la 12 Sept. 1600), nobilimea ungurească, sprijinită de Gheorghe Basta, datorința căruia ar fi fost tocmai să apere contra răsculaților Unguri pe Mihaiu, reprezentatul împăratului, atacă și învinge pe Mihaiu la Mirislău (18 Sept. 1600), lingă Murăș. Steaua norocului acestui eroū și a neamului nostru începu acum a păli. Mihaiu, învins, alergă în Țara-Românească, unde năvălise polonul Zamoyski și cu Simion Movilă. Lipsit de orice sprijin și părăsit de toată lumea, Mihaiu fu învins în două rînduri și ne mai întrezărînd altă scăpare, porni spre Praga. *la împăratu!* (25 Dec. 1600). Statele ardeleni nu-l recunoscără pe Basta, cu toate că a lui era învingerea, ci mulțamîndu-î pentru ajutor, chemară pe Sigismund Báthory pentru a treia oară la tronul Ardealului.

Ardealul trebuia decî din nou cucerit pentru imperiali, lucru care i se încredință acum lui Mihaiu, dar nu lui singur, ci și aceluia, care îi era rivalul de moarte: lui Basta.

În lupta, ce se dădu la Goroslău către sfârșitul lui Iulie 1601, oștile ungurești au fost învinse, iar Sigismund Báthory din nou alungat. Rămăseră acum doi Domni în Ardeal: Mihaiu și Basta, în pieptul căruia clocotia de mult patima de a-și răzbuna asupra rivalului său și încolțise acum dorința de a se vedea singur Domn peste Ardeal. Născocind, ca să aibă cu ce-și justifica filhăria, învinuiri de infidelitate din partea lui Mihaiu față de austriaci, Basta trimise călăii săi în tabăra lui Mihaiu, ca să-l omoare. În dimineața unei Dumineci (6/19 Aug. 1601) fu omorât filhărește pe cimpia dela Turda acela, care a intrupat pentru o clipă visul de aur al Românilor.

După căderea lui Mihaiu urmează pentru Muntenia și Moldova trei decenii, pentru Ardeal unul, în care aceste țări, trăind vremuri de necurmată zguduire, n'au putut să aibă nici un moment de liniște și siguranță. În Ardeal se resculară, sub conducerea lui Moise Székely, Ungurii contra lui Basta, dar fură învinși la Zirnești de către viteazul Radu Șerban, aderent și acesta al politicei nemțești și demn urmaș al lui Mihaiu. Apoi urmă răscoala lui Bocskay, scurta și slăbănoaga stăpânire bătrânească a lui Sigismund Rákoczy și zvircolirile neastimpăratului Gavril Báthory care, purtind planuri de cucerire asupra Poloniei, cercă întâi să cîștige țările române. De aceea a pornit la 1610 cu oaste asupra lui Radu Șerban, pe care l-a alungat în Moldova. La 1613, ajungînd cu sprijinul Turcilor și ajutorul voievozilor români, destoinicul și cumpătatul Bethlen în scaunul Ardealului, izbuti să statorniciască aci o domnie înțeleaptă, care dură 16 ani, de întremare politică constituțională și de progres cultural pentru Maghiari.

În Muntenia cu Mihaiu Viteazul s'a stins vechea dinastie a Basarabilor. Cele dintii trei decenii ale veacului, ce urmează, se pierd în frământări violente, dar stările, în cursul cărora se răstogolesc cu o iuțea amănitoare nu mai puțin decît 11 domnii, deșerte de orice binefaceri pentru țară și pentru poporul românesc. Tot în acei ani se întimplă alte 17 schimbări de domnie în Moldova, unde după Aron Vodă și Ștefan Răzvan, ultimii reprezentanți ai vechii dinastii a Mușaților, se desfășură seria de lupte

sîngeroase, de omoruri năpraznice de sub stăpînirea agitată și des întreruptă a Movi-leștilor.

În timpul acesta principatul Ardealului, întărit prin politica cuminte și prevăzătoare a lui Bethlen, începu a exercita o influență puternică și adesea binefăcătoare asupra țărilor române, influență, prin care era să se pregătiască și pentru aceste țări statornicia unor domnii „cu belșug și cu cinste sămănătoare“, cum a fost a lui Mateiu Basarab (1632—1654) în Muntenia, iar în Moldova a lui Vasile Lupu (1634—1653).

Pe amîndoi îi ridică la domnie răscoala boierilor împotriva voievozilor, cari veniau în țară încunjuțați de Grecii nesuferiți, întemeindu-și numai pe aceștia domnia. În Muntenia înaintea lui Mateiu Basarab domnise un Grec hrăpitor, Leon Stridie, care nu se gîndia la alta decît să ștoarcă bietul popor prin stringerea birurilor nesfîrșit de multe și de grele. Persecutat de acest Grec, Mateiu, în jurul căruia se grupaseră toți boierii nemulțumiți, formînd o partidă națională, — se refugiază cu tovarășii săi în Ardeal, de unde, cu ajutorul lui Gheorghe Rákoczy I, încercă în cîteva rînduri să alunge pe Leon Grecul și să pună însuși minile pe frinele domniei, ceace și izbuti pe la sfîrșitul anului 1632, după ce Leon fu mazilit, iar succesorul acestuia, ficiorul lui Alexandru Ilieș, Radu — un copilandru — învins, dimpreună cu oștile turcești, cari îi veniră în ajutor în potruiva lui Mateiu. Acesta ajunge așadar în scaunul domnesc fără învoirea hotărîtoare a Porții otomane. Lipsit de aprobarea prea înaltă, el cearecă să-și asigure domnia prin sprijinul lui Gheorghe Rákoczy I, „craiu Ardealului“, care i-a fost de mare folos și pînă aci. Dar numai cu acest sprijin Mateiu n'ar fi fost în stare să cîștige domnia, nici chiar biruința pe cimpul de luptă. El dispunea și de alte puteri, dintre cele mai însemnate; erau: încrederea țării, iubirea poporului și vitejia ostașilor săi, a armatei naționale. Fiindcă însă din partea Turcilor îl aștepta un viitor nesigur, el încheie cu Rákoczy o alianță, în senzul căreia se obligă ambii a-și da mîna de ajutor orîcînd va cere trebuința. De alianța aceasta avea nevoie atît Mateiu cit și Rákoczy, fiind și acesta amenințat din partea Turcilor, la cari alergase cu făgădueli pe buze Ștefan Bethlen, un preten-

dent la coroana Ardealului. Decî primejdia comună făcu să se uniască cei doi stăpînitóri dela nordul și sudul Carpaților. În sfîrșit, după ce timpurile se mai liniștiră și minia Turcilor se mai împacă, reușește Matei, prin dibăcia sa și prin intervenția lui Rákóczy la Poartă de-o potrivă, să capete dela Sultan caftanul de întărire. Astfel se începu o domnie îndelungată, care veni ca o binecuvîntare pentru țară și popor. Să îndrepte tot ce a fost ruinat înaintașii lui lacomi și destructori, să readucă trecutul de mărire, cu toate bunele lui orînduiri și obiceiuri, să întemeieze școli și biserici, să dea Țării-Românești legi statornice, cari să asigure biruința dreptății — aceste erau scopurile înalte, pe cari Matei cercă și izbuti să le atingă în decursul stăpînirii sale de 22 de ani.

Ar fi îndeplinit, de sigur, și mai mult, dacă „oarba neumire dela Milcov” nu l-ar fi abătut de multeori din calea sa de muncă pașnică și priincioasă. Aproape în același timp ajunse în scaunul domnesc al Moldovei trofașul Vasile Vodă Lupu, pe care, după vorba lui Miron Costin, „nu-l încăpea Moldova ca pe un om cu hirea înaltă și împărătească mai mult, decît domnească”. Chiar dela începutul domniei sale, acest nesățios Vodă pornise cu vrăjmașe asupra lui Matei, pe care voia să-l doboare din scaun și să pună în locu-i pe fiul ori, mai tîrziu, pe ginerele său Timuș, hatmanul Cazacilor.

Întreagă domnia lui Matei a fost conturbată din pricina atacurilor fătîșe și a uneltirilor dosnice, pe cari acest Vasile Lupu le înfîrpa neconținut împotriva lui Matei, cînd la Poartă, cînd la Rákóczy în Ardeal, ori la Tatarî și Cazaci. În toate aceste turburări Rákóczy părtinise, ori se făcea că părtinește, pe Matei, dar acorda de multe ori sprijinul său și lui Vasile, cu care a încercat să înjghebe legături de cuscrie, plănuiind împreună cu el, la 1639, chiar alungarea lui Matei. Vicleanul Rákóczy a știut să tragă mult folos din vrăjbele celor doi vrednici principî români, cari printr'o unire și bună înțelegere frățească ar fi putut săvîrși lucruri cu mult mai folositoare pentru neamul nostru.

Stăpînirea amîndurora este totuși de o mare însemnătate politică prin faptul, că ea urmează ca o reacțiune contra Grecilor, cari „amesteacău domniile”, stricău obiceiurile și despoiau țara.

Dar mai mare decît aceasta este importanța culturală a stăpînirii lor. Între Matei și Vasile, se naște o rivalitate binefăcătoare pentru întemeierea de școli și tipografii, pentru răspîndirea luminii. Începutul îl făcu Matei, iar Vasile, ca un om ambițios ce era, care în nimica nu voiasă mină înapoia rivalului său, cercă să-l întrecă în toate.

Pe timpul lor s'a introdus în viața de stat și în biserica limba românească în locul vechii slavone, fapt care multă vreme s'a atribuit, în mod exagerat, acestor doi principî ca merit personal. Pe cînd lucrul nu s'a întîmplat tocmai așa. Nici chiar Matei nu avea înțelegere deplină pentru însemnătatea limbii românești, iar Vasile, un Arnăut grecizat, care la început venise în Moldova înconjurat de întreagă nemotenia sa grecească, era și mai puțin pătruns de dragostea cărții și a scrisului românesc, pe care dacă l-a sprijinit, a făcut-o numai la stăruințele mitropolitului Varlaam și nici decum din propriul său îndemn.

Biruința limbii românești asupra celei slavone se explică pe altă cale, mult mai firească.

Dela o vreme, către sfîrșitul veacului al XVI-le, dîcîi cunoscători de slavonește se împuținară, iar curentul grecesc, ce prinse a se întări în acel timp, nefiind încă destul de general și puternic, aclele, pe cari le cereau trebuințele zilnice, începură a se redacta pe înțelesul poporului, în limba lui. Cu încetul apoi aceasta pătrunse și în cancelariile domnești și în cărțile bisericești.

A. S. Principele Carol.

În privința acestor din urmă, în vîtașii din principate n'aveau decît să urmeze exemplul dat de Ardeleni cari din propaganda religioasă inițiată de Șasii luterani și continuată din partea principilor calvini ai Ardealului s'au ales cu un mare folos: dela 1544 și pînă la 1648 li s'au dat succe-

siv în graiū românesc toate cărțile de slujbă bisericească, tipărite de obiceiū cu cheltuiala („cheltuiugul“) străinilor și cu scopul de a-ī abate, pe nesimțite, dela credința strămoșească. Planurile proselitice au rămas fără succes, dar graiul și scrisul românesc a străbătut pe încetul, cucerind altarul și strana bisericuțelor românești.

În principate abia peste un secol se continuă bunul început din Ardeal. Căci aci țineaū

dragoste pentru meșteșugul tiparului“, care la 1640 se găsește și el, alături cu Ilie Ioreste, printre candidații la scaunul vlădicesc al Bălgradului. Cărtea slavonă e citită și mai departe, fără a fi înțeleasă, în bisericile românești, dar pînă la începutul secolului al XVIII-lea ea dispăre cu încetul, luindu-ī locul cea românească.

Sprijinitor al curentului românesc a fost în Muntenia episcopul de Rîmnic Teofil, la inzi-

A. S. R. Principele Ferdinand.

A. S. R. Principesa Maria.

la limba slavonă, care era împrejmuțit de un adevărat cult religios, cu toată îndărătnicia unor prejudiții cari prin tradiția afitor veacuri se înrădăcinaseră adînc în conștiința obștească. Matei Basarab însuși, la începutul domniei sale, este sprijinitor al curentului nou slavonesc, care pornia dela un român de viță domnească, dela Petru Movilă, marele apărător al ortodoxiei, ajuns mitropolit în Kiev. Dela acesta ceru și obținu Matei mătreaștrii de tipar pentru România, unde Meletie Machedoneanul scoase cîteva cărți slavonești, acel călugăr Meletie, „apri-

tența căruia a tradus Michail Maxalie „Pravila cea mică“ (Govora, 1640), căreia îi urmează nu peste mult „Indreptarea legii“ (Tîrgoviște 1652), o culegere de legi și hotăriri sinodale traduse „de pe ellineaste pe cuvinte proaste româneaste“.

Iar în Moldova Vasile Lupu iniință cea dintii școală înaltă și un „tipar domnesc“ la îndemnul mitropolitului Varlaam, care tipări la 1643 Căzania închinată „ca un dar limbii românești“. Iar mitropolitul Dosoftei care „adînc din cărți știa“ îmbrăca în versurile de mare

frumseță ale graiului nostru popular plîngerea psalmistului și tipări „Viața și petreacerea sfinților” ca să înțeleagă toți. — În Belgradul Ardealului vlădicul calvinizant Ștefan Simion tipări la 1648 „Noul Testament”, iar la 1688 apăru în București sub auspiciile falnicului Șerban Cantacuzino (1678—88) Biblia întreață în românește, traducere menită nu numai pentru Munteni, ci și pentru ceilalți Români cari „tot dintr'o fîntină cură”. Prin aceasta Muntenia devine centrul producției literare bisericești, iar în Moldova înflorește literatura cronicarilor, pecînd Ardealul, unde propaganda calvină a fost zădărnicită și izbită prin cea popistașe, ajunge pradă luptelor și frămîntărilor confesionale, din cari abia cătră sfîrșitul veacului al XVIII-lea se pot Românii întrema.

Sub Matei Basarab și Vasile Lupul țările române erau mai scutite încitva de amestecul Turcilor, de o parte fiindcă Turcii prinseră frica oștirilor române de rînd, cu strașnicele înfrîngerî față de Mihai Viteazul, de altă parte fiindcă amîndoi acești principî, ridicați în scaunul domnesc prin încrederea țării, aveau și sprîjinul Ardealului, care devenise puternic și aproape independent prin cîrmuirea înțeleaptă a lui Bethlen, izbutind acesta să aibă în primul deceniu al războiului de 30 de ani un rol însemnat chiar și în politica europeană.

Rákoczeștii amîndoi aû mare influență asupra principatelor. Vasile Lupul este alungat la 1653 din scaun prin George Rákoczy II. Dar încurînd (1658) Rákoczy, provocînd, prin expediția sa aventuroasă în Polonia, minia Turcilor, fu destituit din partea acestora, fapt care aduse și căderea lui George Ștefan în Moldova și-a lui Constantin Basarab în Muntenia, fiindcă amîndoi ajutoră în aceea expediție pe Rákoczy, deși mai mult de silă. Dintre următorii Domnîi români pe mulți îi ajunge prin mazarile ori prin otravă minia păgînului, împotriva căruia se pornise o mișcare reacționară. Deja în decursul luptelor lui Mihai Viteazul se formase o partidă a boierilor cari, încrezătorî în armata națională, doriau să curme raportul de atîrnare față de Turci și să împartă între dinșii cîrmuirea, întemeind un regîm oligarhic, sub protecția vreuneia dintre puterile creștine. Unii așteptaû dela ajutorul Austriei, alții dela al Ru-

siei liberarea țărîlor române de sub jugul turcesc.

Puterea Turcilor începuse a se ciătina, fiind amenințată acum și din partea Austriei, cași din a Rusiei care, „sub pretextul de a elibera sopoarele creștine de sub jugul turcesc”, avea să pășiască încurînd agresiv împotriva Semilunei. În decursul luptelor, ce aû urmat, principii români aû avut un rol de duplicitate cît se poate de primejdioasă.

Pe față se arătaû pîrtinitorî al Turcilor, ca aî unor stăpînitorî aî lor, dela cari atîmaû și căroră trebuia se li să plătiască regulat mulțimea de pungî încîrcate cu birurile grele. Șerban Cantacuzino obișnuia să se achite de această indatorire într'un mod, care făcea că banii expediati pe sama Sultanului să ajungă iarăși în Tară: punea anume în strîmtorile Balcanilor hoți bulgari, cari prindeaû și despoiaû regulat solia lui Vodă, așa că aceasta ajungea la Constantinopol cu mina goală, iar banii îi inapoaû oamenii toemiți lui Vodă. În ascuns uneltiaû principii cu Austriei ori cu Rușii, cari nu-i mai slăbiaû din făgădueli amăgitoare. Cu toate acestea, nu cutezară a păși pe față cu planurile or, fiindcă nu aveau destulă încredere, că creștinii ar putea fi mai puternici decît otomanii.

Așa se întimplă că cu prilejul asedierii Vienei prin Turci (1683), atit Șerban Cantacuzino cît și George Duca al Moldovei, deși ambii aderenți ai politicei germane, totuși se găsesc, de voie de nevoie, în tabăra Turcilor.

Succesorul lui Șerban, Constantin Brancoveanu, purtă și el o politică de precauțiune și de duplicitate care îi puse capul. Era la început contra Austrieicilor, apoi s'a înțeles cu ei și făcu într'ascuns și Rușilor promisiuni, dacă vor ieși învingători asupra Turcilor. Dar la 1711, cînd în fața acestora țarul Petru-Cel-Mare, pentru a scăpa de rușinea unei capitulațiuni, se văzu silit a primi o pace nefavorabilă, Brancoveanu își perdu încrederea în Ruși, spunînd că „Turcii trebuesc învinși cu altceva, decît cu glăji de rachiû”. — Prin pungile de bani trimise la Constantinopol cerca apoi să se asigure din nou de prietinia Turcilor, dar la Poartă uneltiaû Cantacuzineștii, potrivnicii lui, cari l-aû pîrit pentru inclinările lui spre Austriei și Ruși. Chemat la Constantinopol, fu omorît în Joia

Paștilor 1714, împreună cu cei 4 feciori ai săi. Peste (2) doi ani ajunse aceeași ursită și pe succesorul lui Brancoveanu, pe Ștefan Cantacuzino, tot din aceleași motive.

În Moldova, la începutul secolului al XVIII-lea, învățatul Domn Dimitrie Cantemir îndrăzni să pășiască cel dintîi pe față contra cirmuitoarelor din Constantinopol.

Cînd începu Petru-Cel-Mare războiul cu Turcii, el chemă Moldova la arme pentru Ruși, iar cînd aceștia fură învinși, părăsi țara, în care n'avea să se mai întoarcă niciodată.

Puternicii din Constantinopol, perzîndu-și încrederea în principii români pămînteni, au început a nu mai da acestora scaunul domniei. Ci îl dădeau mai ales unor Greci, cari își câștigaseră merite ca dragomani, ca agenți pe lângă Poartă otomană. Între aceștia se făcea adevărată licitație, se vindea la *mezat* domnia țării române. Care oferia sume mai mari, acela izbutia să o capete. Dela 1712 și 1716 începînd, acești Domni străini încep a veni încunjuțați de cele nesfîrșite ale creditorilor, clienților și rudeniilor, aducînd cu sine „toate urdările Fanarului”: legiuni întregi de neamuri străine: Greci, Turci, Arnăuți ș. a., cari se năpustiau ca adevărate cete de lăcuste asupra țării române.

Importanța principilor de aci înainte seade, ei nu mai sînt priviți decît ca niște simpli arendatori, neavînd altă menire decît să despoaie țara și poporul pentru a împăca nesațul urgisitului împărat păgîn. Ei nu mai sînt aleși, ca pînă aci, în obșteasca adunare a țării, ci sînt numiți de către atotputernicii din Tarigrad, numai pe cîte 3 ani. Fiecare învoire de domnie trebuia cumpărată cu alte sume, îndoite și înzecite, căci totdeauna se aflau concurenți cu dușmul. Pentru o învoire de domnie se cereau la început sub numirea de „mucare” 50,000 lei în Muntenia și 25,000 în Moldova, dar în curînd Mihaîl Racoviță urcă suma aceasta, pentru un nou steag de numire, la 250,000; iar Constantin Mavrocordat promite împotriva acestuia o dare nouă, un fel de cînstă pentru persoana Sultanului, numită „geaigea” și care nu făcea mai puțin de 500,000 lei. Pentru a răspunde toate sumele aceste, pe lângă grozăvia birurilor nelimitate, despoiau și storceau poporul în toate chipurile. Unii dintre voievozi cercară a stator-

nici, cel puțin pentru birul anual, o limită, făcînd bieților oameni înlesnirea de a-l plăti în patru sferturi pe an, dar veniau alții, cari în loc de patru cereau opt sferturi, ori cite 12 și chiar 20 de sferturi la an. Din pricina aceasta — scrie spătarul Ioan Canta — „mulți oameni de frică și de sărăcie fugiau prin munți și prin codri și mulți periau de frig și de foame și mulți din fruntașii satelor s'au primejduit cu ulița, și le-au ras barbele”.

Întreg sec. XVIII, țările române au fost exploatare în chipul cel mai sălbatec de către acești domni fanarioți, cîrmuirea cărora a fost ca un biciu al lui Dumnezeu pentru popor. Multime de săteni schingiuiți se prăpădiau de atîtea împovărări, ce-i apăsa cu toată greutatea, pînă la ruina desăvîrșită a satelor. Cînd li se cereau dări nouă, sate întregi rămîneau pustii. Ca o nouă năpastă veniră peste țărani jidovii, cari deja prin sec. XVII începură a cumpăra moșii dela răsăși sărăciți, iar în sec. XVIII se întîlnesc ca orîndari (arendatori), luînd în arîndă și dreptul de crișmărit. Traiul rău și lipsa de ocupație în timpul iernii — cînd Românul e obișnuit să hodinască cu țarina sa dimpreună, alungau pe țărani în crișma jidanilor. Așa se făcu în satele românești elementul cel mai strîcacios. Plugarii s'au ridicat destule ori în contra lor și s'au aflat voievozi, ca Grigorie Alexandru Ghica și Alexandru Moruzi, cari au oprit așezarea jidanilor la sate, dar fără rezultat. Boierii nu mai erau, ca în vremile îndepărtate, iubitori de războaie, căutînd cu primejdia vieții gloria ori pradă, ci ajunseră și ei scăzuți cu sufletul, uitaseră meșteșugul războaielor și vînau acum după slujbe grase, să-și asigure traiul fără trudă, comoditatea fără avînt și liniștea care-i moleșea cu totul... Astfel, dupăcum îi apostrofează un scriitor din vremea aceea, părăsind deprînderile viteze ale boierilor de odinioară, au ajuns a nu se mai gîndi la alta, decît ce vor minca și ce vor bea, iar a „cînstii pohtă era departe de inimile lor”. Odinioară își găsiau singura plăcere în luptă, acum o căuta în intrigi și rivalități pentru scopuri de rînd. Mulți dintre ei, pentru a-și împăca ambițiile păcătoase, se făceau unealtă străinilor voievozi și jefuiau împreună cu aceștia poporul. În slujbele mai înalte, pretutîndeni, și la Divan erau numai Greci ori boieri greciți.

Viața boierilor din principate își perde din ce în ce mai mult caracterul românesc de mai înainte și ia o înfățișare străină, grecească. Țările române au fost de mult inundate de mulțimea Grecilor cari, după căderea bizanțului în mina Turcului, se împrăștiară în toate țările Europei. Ei ajunseră aci chiar la o însemnătate politică. Deja pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea scria un agent împărătesc, că în țările române „cei mai înalți dignitari sînt străini și mai cu samă Greci perfizi”. Împotriva lor în mai multe rînduri s'a pornit răscoală. Așa au fost alungați la 1631, aducîndu-li-se învinuirea, că despoaie țara, care îi hrănește, căreia însă ei îi sînt dușinani în sufletul lor. Cel mai bun adăpost pentru călugării Greci îl oferiau mănăstirile, pe cari ctitorii lor — printr'un rău obicei — le închinau locurilor sfinte, adecă patriarhilor grecești, de multe ori numai ca să fie pomeniți în rugăciunile celor mai mari arhieriei. Călugării greci, așezați în astfel de mănăstiri închinat, își puteau face aci în dragă voie mendrele, jefuind odăjdii, furînd toată roada vastelor moșii mănăstirești și storcînd din belșugul țărilor române averi colosale, în schimb cărora ei dela o vreme, ne mai fiind nici răspîditorii culturii, nu aduceau altă compensație, decît stricarea obiceiurilor bune, demoralizare și desfrîu. Acest curent întîmplinea în veacul XVII multă împotrivire, cînd pînă și un Domn grec ca Radu, fiul lui Leon Stridie, se obligă, că va stărui să depărteze toți Grecii din principate, chiar și pe cei din mănăstirile închinat, unde să fie așezați egumeni din țară. Cei mai mulți arhieriei sînt Români, după origine sau după simțire, iar în veacul următor, al XVIII-lea, sînt aproape toți Greci și astfel acest curent străin ajunsese foarte puternic în epoca Fanarioților, cînd cei mai mulți Domni erau Greci intriganți din Fanar sau din inzulele grecești, avînd stoluri întregi de rudenii hrăparete în jurul lor, cari se întreceau cu boerii pămîntenii întru asuprirea sărăcimii și jefuirea țării. Căci așa erau acești Greci, cum îi zugrăvește Vartolomei Măzăreanu: „oamenii de nimic, vicleni și răi, mici la inimă... slujii înșelătoare, stăpîni tirani, la primejdii fricoși, la norociri semeți și mîndri, la luat lacomi, la dat scumpi, prietenii vicleni, vrăjmași neîmpăcați”... Sub goana sălbatecă a acestora, ca și sub apăsarea

dăjdiilor nesfirșite, poporul se adînci pînă la cea mai înfiorătoare umilință, cu care dela o vreme prinse a se împăca. Li dispăru și tăria sufletească de a se mai răzvrăti împotriva acestei stări de lucruri, a căror îndreptare nu știa dela cine le-ar putea veni. Nădejdea ce o aveau unii în puterile creștine a fost incurînd frîntă de amara desamăgire, ce trebuiră să îndure Români.

Căci aceste puteri, atît Austria cît și Rusia, arătîndu-se în tot momentul gata de a ocroti țările române, nutriau ele însele planuri ascunse de cucerire. Rusia era — după o nimerită comparație — sgripsorul lacom, care adună pradă nesfirșit de multă, nu pentru ca să se hrăniască din ea, ci fie și numai ca să-î putreziască în ghiare, iar Austria era ca o pasere de pradă, vicleană și trufașă, care nu voia să stea în urma nimănu, în opera de hrăpire (cf. N. Iorga: „Cuvinte adevărate“.) Așa a ajuns, în urma păcii dela Passarowitz (1718), partea cea mai bogată și mai frumoasă a Țării Românești, Oltenia, sub cîrmuire austriacă, sub care a rămas pînă la

1739. Grija de căpetenie a acestei cîrmuiri nu era alta decît iarăș incasarea regulată a dărilor. Toată schimbarea ce s'a produs a fost deci că, în timp de 21 de ani, acest ținut a plătit darea unui împărat creștin. — Îmbunătățire s'a făcut întru atîta, că dările erau, sub această cîrmuire, fixate și împărțite mai drept, iar pentru popor a rezultat oarecare ușurare din faptul, că administrația împărătească a șters „rumânia“, ridicînd țărani la treapta „mărginașilor“, cari nu puteau fi siliți să lucre moșia străină decît numai pentru răscumpărare în zăciuală, muncă ori bani.

Urmînd acest exemplu, stăruî mai tirziu și Constantin Mavrocordat, atît în Moldova cit și în Țara Românească, pentru eliberarea țărănilor, știind că aceasta va aduce cu sine și sporirea venitelor sale. Boierilor și mănăstirilor le dădu în locul „rumînilor“ și „vecinilor“ ca despăgubire „scutelnicii“, adevă oameni, cari nu erau îndatorați să plătiască nimic pentru vistierie. Apoi chemă în 1746 pe toți boierii și fețele bisericesti la curte, ca să se invoiască a elibera pe frații lor „îngenunchiați prin un rău obicei“. Luară astfel hotărîrea ca tot țăranul să-și poată răscumpăra libertatea personală cu 10 taleri.

Aceste reforme ale lui Constantin Mavrocordat însă n'au prins; totuși au avut unele urmări bune, ușurînd în citva soartea rumînilor și a vecinilor.

Cînd ajunse Oltenia din mila Turcului iarăș sub principele Țării Românești Constantin Mavrocordat, acesta se văzu obligat a promite urcarea de nouă a tributului cu 100,000 taleri.

Mulți boeri nu mai puteau suferi acum jugul turcesc. Agenți muscălești cutreerau prin țările române, răspîndind credința deșeartă într'o minuire, care le-ar putea veni din partea Rușilor. Îndată după ce începuse țarevna Caterina II. războiul cu Turcii, la 1769, o deputație de Moldoveni și Munteni pleacă la Petersburg, unde Moldovenii le cerură un regim oligarhic constător din 12 boieri, cari să se schimbe repede ca să poată ajunge la cîrmă spre a se îmbogăți „toată partea boierească pe rînd“, iar Muntenii cer și mai mult; legi și juzi muscălești și voesc să așeze chiar și biserica lor sub Sf. sinod rusesc. Prin pacea dela Cuciuc Căinargi (1774), principatele române ajung sub tuțoratul Rusiei, dar cu asigurarea, că teritoriul lor

va rămînea neștirbit, ceea ce însă nu s'a respectat, căci abia peste un an (1775. 7 Mai), Austriei, cari ajutaseră pe Turci în contra Rușilor, răpesc mișelește 3 ținuturi din nordul Moldovei, pămîntul sfînt în amintiri eroice, țara Bucovinei cu cetatea de scaun domnesc și arhieresc: Suceava și cu mănăstirea Putna, locul unde hodinesc moaștele sfinte ale lui Ștefan, cel mai mare Domn al Românilor și zidul de apărare al creștinătății! . . Și o răpesc nu prin vitejia brațelor inarmate, ci fără război, numai așa prin o cucerire pacinică, mituind căpeteniile Turcilor din Constantinopol și corupînd și cițiva boieri moldoveni, pe cari, dinpreună cu Domnul lor Grigorie Ghica, îi incurcase și mai mă mult intriga muscalească, din pricina căreia Ghica a și fost omorît de Turci la 1777, iar boierii Bucovinei, sub prezidiul lui Dosoftei Herescu, episcopul de Rădăuți, jurară în Oct., acelaș an, credință Mariei Terezia. Se desfăcu astfel, prin viclene uneltiri străine, dar și prin nepriceperea și stăbiciunea alor noștri, de țara Moldovei frumoasa Bucovina cu 100,000 țărani români, peste cari cîrmuirea străină aduse Ruteni din Galiția, Ciangăi din Ardeal, Poloni și Germani, așa că în veacul următor Româniî își perdură preponderanța numerică în această provincie austriacă și orice legătură cu Moldova strămoșilor încetă.

Țara Moldovei în curînd avea să sufere o nouă sfirticare din partea Rusiei, care în lăcomia ei cerea principatele române în întregimea lor, dar sub presiunea celorlalte puteri europene se mulțumi să zmulgă la 1812, deocamdată, numai Basarabia. Și au rămas pînă azi ținuturile Moldovei, cele dela Mizăz-Noapte și cele din Răsărit — țări înstrăinate, cu locuitorii lor gemînd sub cnuta muscălească și sub oblăduirea mulcomitoare, dar periculoasă, a beamterilor nemțești.

În urma acestor rapacități ale puterilor, dela cari își așteptău minuirea, cu adincă durere au trebuit să vadă Româniî și să înțeleagă, că creștinii nu sînt nicidecum mai buni, decît Turcii păgîni. Din cînd în cînd se îndreptară iarăș cătră aceștia, cerîndu-le, ca la 1774 și 1791 (după pacea dela Sistov), Domni pămîntenî, lucru, care nu li s'a dat, decît abia după ce Tudor Vladimirescu, ca un apărător al dreptății

și al sărăcimii, chemă poporul înarmat cu furci și topoare să zdrobiască puterea Grecilor și să ceară dela Turci Domn român, cerință, căreia Turcii de astădată se simțiră înduplecați a-i da ascultare, numind, la 1822, pe Grigorie Ghica în Muntenia, iar în Moldova pe Ioan Sandu Sturza.

*

În cele culturale epoca Fanarioșilor ne înfățișază același tablou mohorit cași al vieții politice. În asemănare cu avântul cultural și literar din secolul al XVII-lea, decadența pe acest teren se arată chiar în mod mai pronunțat, decit pe terenul vieții de stat.

Întreg neamul căzu ca într'un somn adînc, în letargia și sfîrșala care întunecă întreg veacul al XVIII-lea, aruncînd asupra lui umbrele noptatece ale amorțelii. Bieții români își duceau traiul lor chinuit de pe o zi pe alta, suferind în tăcere, cu resemnare amară, toate nedreptățile, pe cari cîrmuirile străine le vărsau, ca o ploaie de foc, peste țările române. Sufletul neamului a fost strivit cu totul și nu se mai găsea cuvîntător din peană ori scriitor cu tiparul, care să chieime în amintirea obștească timpurile de glorie trecută a Românilor, ori să îndrepte gîndul celor obișduiți spre nădejdea unui viitor frumos de dreaptă răsplătire. Între asemenea împrejurări, orice mișcare sănătoasă de literatură și cultură românească se stinse, deoarece „cînd un popor nu-și trăește decit ziua de astăzi, cînd privirile lui nu se uită rîvnitoare saū pline de părere de rău în trecut, cînd nu urmăresc nimic în zarea viitorului, el nu poate

să aibă cu un astfel de suflet înjosit o adevărată literatură” (N. Iorga: Ist. lit. rom. sec. XVIII).

Curentul de redesteptare națională avea să porniască abia după un secol, și el venia din Ardeal, unde românimea avuse iarăși multe de îndurat în decursul veacului al XVIII-lea. Nu e fără cuvînt dureroasa exclamație a povestitorului ardelean: „Săraci Români din veacul al XVIII-lea! În Transilvania luaū Latinii familiile cele mai alese din cite se aflaū greco-catolice; în Banat incorporaū Sirbii diecese întregi de Români neuniți, pînă cînd în Muntenia aproape a 6-a parte din teritor, cu multe mănăstiri, se aflaū în posesiunea Grecilor, iară în bisericile acelor mănăstiri serviciul d-zeesc se celebra grecește, ca și în Banat slavonește!” Biserica papei, izbutind să-și cîștige cîțiva aderenți printre Români ardeleni, atrase în centrele sale de viață catolică, dar și de cea mai înaltă cultură a vremii, tineri de-ai noștri, cu gîndul să facă din ei apostoli ai papismului. Acești tineri, însă, din institutul de „propaganda fide” din Roma n'au venit înarmați cu zelul catolic trebuitor pentru o propagandă ce se aștepta dela ei, ci s'au întors la părinții lor de pe Tîrnave cu sufletul înflăcărat de amintirile glorioase ale unui trecut îndepărtat, pe care ei îl înțelegeau ca fiind al neamului nostru. Vrăjiți de amintirile acestea, ei au început să propovăduiască o evanghelie nouă: *evanghelia româнизmului*, care a prins pe îndeclete, dar a izbutit în cele din urmă să deschidă o cale largă, prîncioasă și sigură pentru desvoltarea neamului românesc.

Dr. Ioan Lupăș.

INCERCARE.

— Carmen Sylva. —

*De n'ai plîns nici-odată, să nu te crezi poet! —
Din patimi îndurate de tine-adesori,
Din zălele-ți de neguri și-odîncă intristare
Fă raze 'mpurpurate și cîntece și flori.*

*Din Crucea ce te 'ndoaie sub greua ei povară
O liră fă și cîntă un cîntec nou și sfînt;
Un cîntec să răsune în lung și larg de lume,
Puternic ca și fierul ce inima ți-a frînt!*

*Din inima strivită, tu strunele sfîrmate
Întinde-le pe liră și tainice-armonii
Prelung fă să răsune sub mîna-ți tremurată,
Prelung fă să vibreze dureri și bucurii.*

*În zarea depărtată, de crivăț biciuită,
Le lasă să suspine, să geamă 'n voia lor.
Din floarea 'nsîngerată a bietului tău suflet
Cunună împletește și-o leagă cu-at' tîdă dor.*

*Și dac' ai plîns de-amarul celor urșiți să plîngă,
Dînd sufletul tău pradă durerii să-l frămînte,
Cînd tu ți-ai stors și ochii de miral suferinții,
Atunci ești cîntărețul cel așteptat să cînte!*

A. T. Maior.

ISTORIA CONTIMPORANĂ A ROMÂNILOR.

I. Restaurațiunea. (1821—1866)

Zorii veacului al XIX-lea, cari veniau să reverse peste atâtea neamuri nădejdi de viață nouă și fericită, găsi pe poporul român de pretutindeni într-o stare destul de tristă.

Legat de pământ, nimic de momele, sărăcit de biruri, sacăuit de muncă și pustiit de oștirile creștine ce de vre-o sută de ani încoace veniau tot mereu de peste Nistru și Carpați să se războiască în Țările noastre cu păgînii, — el, poporul român, ne mai putînd face față atitor rele își perduse pînă într'atita nădejdea unui viitor mai bun, încît începu a-și strica chiar și rostul vechilor lui așezări, năpăstuindu-și satele spre a băjenări prin munți și păduri și trecînd hotarele spre a se așeza prin țări străine.

Și totuși, atunci ca și astăzi, din munca sfînt de resignată a acestui popor de soartă nefertă trăiau țările amîndouă: trăiau organizațiile de bresle și stărostii ale meseriașilor noștri cinstiți și harnici; trăiau breslele și cumpanile negustorilor străini și pămînteni; trăia întinsa tagmă preotească și călugărească a Grecilor lacomî, ignoranți, corupți, leneși și venali, care stăpînea mai a parte din pămîntul Țărilor noastre; trăia înfregul aparat administrativ, orînduit aproape numai pentru stringerea birurilor grele și nedrepte și pentru executarea corvezilor neomenoase și silnice; trăiau zecile de mii de ostași de ocupație și războaie ai Rușilor, Nemților și Turcilor, cari, fără deosebire, cereau fără a da, lua fără a plăti, poruncau fără a asculta și executau fără a judeca; trăia aceea clasă de ciocoi venetici, — odioasă și astăzi! — care zi de zi și an de an se înmulția tot mai mult și care nu avea alt scop decît acela de a se îmbogăți, pe ori ce căi și cu ori ce preț, în dauna țaranului ca și într'a boerului; trăia boerimea mare și mică, pămînteană și străină, de slujbă și de mazălie — care, întreagă, se străduia, luptînd între sine să-și facă un rost în jurul Domnului de azi sau a celui de mine, prin influența Protectorilor creștini sau prin grația Stăpînilor păgîni; trăia, în sfîrșit, Domnul fanariot cu toată curtea lui, Stăpînul atotputernic care concentra în persoana sa, față de supuși puterea de a legifera, judeca și executa, față de protectori frica, și față

de stăpîni umilînța. Astfel era Țara Moldovei și Valachiei! De aci Poarta suzerană trăgea tributurile și peșcheșurile ce umpleau haznalele Sultanului și pungile diregătorilor; de aci pînea și carnea ce hrănea capitala și țara, și de aci zaharelele și proviziile ce susțineau oștile și gloatele.

Așadar răul era legat de rău. Și o îndreptare spre bine trebuia să se facă în toate părțile și pe seama tuturor. Evenimentele istorice ale veacului al XIX-lea, ce se vor urma cu deosebită repeziciune, vor aduce această îndreptare, dar, iarăși spre paguba noastră, de sus în jos, dela Domnie la sărăcie, dela Vlădică la opincă.

Rădicarea fulgerului Tudor din Vladimir se făcu tocmai cînd scaunul domniei Țării Românești rămase vacant prin moartea lui Alexandru-Vodă Suțu (18/19 Ianuarie 1821) și cînd Moldova ajunsese în minile eteriștilor lui Alexandru Ipsilanti prin fuga lui Mihai-Vodă Suțu în Austria (Martie 1821). Atunci, cu pandurii și cetele sale oltene, Domnul Tudor coborî spre capitala țării și, la 28 Martie, tăbări la mănăstirea Cotrocenilor în preajma Bucureștilor. De aci începu a cîrmui el țara, primind supunerea mitropolitului și a boierilor și avînd grije a înștiința pe Turci, suzeranii țării, că mișcarea lui nu e îndreptată — ca cea a eteriștilor lui Ipsilanti — împotriva lor, ci tocmai împotriva Fanarioților greci — Domni și boeri — în contra acelor decîi cari tocmai atunci se rădicaseră cu atita înverșunare asupra împărăției turcești.

Dar stăpînirea acestui „Comandir general al Adunării nordului“, cum se numia Tudor, nu ținu decît foarte puțin: abia două luni — pînă la 27 Maiu. Căci Alexandru Ipsilanti, care sosise cu o parte a zarvegiilor săi la Colentina, lingă București, după ce cetele sale de strînsură se răspîndiră jefuind prin întreagă țara, văzînd că Tudor stă 'n calea planurilor sale, hotărî să-l piardă. Și prin apucături mișesești prinse în cursă pe inimosul român și puse de-l ucise în preajma Tîrgoviștei la 27 Maiu. Atunci Turcii intrară în țară și la Cimpii Drăgășenilor nimiciră oastea de strînsură a lui Alexandru Ipsilanti cu care se

unise și pandurii lui Tudor, neștiind ce se petrecuse cu Domnul lor.

Rezultatul acestei interveniri a lui Tudor Vladimirescu asupra Eteriei grecești ce se întreprinse pe pământul Țărilor Române fu *sfirșitul domniei fanariote* în Moldova și în Țara Românească. Căci de aci înainte Turcii vor numi și întâri Domni numai dintre pămînteni. Inceputul se făcu cu Ionița Sturza în Moldova și cu Grigorie Ghica în Țara Românească — cari amîndoi fură întăriți în Iulie 1822, mai bine de un an adevădat, de cînd Turcii ocupaseră Principatele.

Cu venirea acestor doi Domni pămînteni în fruntea Țărilor Române, starea lucrurilor de aci începu a se mai îmbuna. Administrația mai întii, de sus pînă jos, dela marii boeri din fruntea Divanului pînă la zapcii și sameșii ținuturilor, începu a se prîmeni, fiind oprit Grecilor a ocupa boerii său slujbe de orice fel. Chiverniseala bunurilor mănăstirești apoi fu scoasă din mîinile Călugărilor greci și încredințată celor pămînteni,

iar veniturile acestor bunuri, luîndu-se pe seama visteriei, Țărilor, fură întrebuintate pentru susținerea școalelor naționale ce se deschiseră, prin zelul unui Veniamin Costachi și unui Dionisie Lupul, în locul celor grecești, la sf. Sava în București pe seama lui Lazăr și la Trei-sfetitele în Iași pe seama lui Asachi.

Insemnate lucruri aceste ! Căci administrația cea nouă aducea cu sine mai multă cruțare și mai multă siguranță pentru locuitorii, iar preocuparea pentru răspîndirea culturii naționale mai multă nădejde de pace și mai multă încredere în viitor . . .

Cum însă nu sînt vremile sub cîrma omului, ci bietul om sub vremi, continuarea acestor îndreptări spre bine fu zădărnicită prin izbucnirea celui de al șaselea războiu între Ruși și Turci, purtat pe pămîntul românesc, și prin trecerea Prutului de către oștile rusești cari ocupară iute și degrabă amîndouă Principatele. Și pe cînd Ionița Sturza fu prins în palatul său

M. S. Regina Carmen Sylva printre artiști.

din Iași și trimis în Rusia (Mai 1828), Grigorie Ghica apucă de fugi în Ardeal (Iulie 1828). De acum înainte ambele Țări rămin, aproape șase ani, sub cîrmuirea Divanurilor prezidate de Generalii armatelor de ocupație, Pahlin și Kisselew, pînă în Aprilie 1834, cînd împrejurările puseră iarăși în fruntea Principatelor doi Domni pămînteni: pe Alexandru Ghica în Țara Românească și pe Mihai Sturza în Moldova.

Din timpul acestei îndelungate și grele ocupațiuni și ocîrmuirii rusești în Principate reeși *Regulamentul Organic*, întîia legislație modernă și europeană, întîia Constituție a Țărilor Române. Și anume iată cum:

Rușii învingînd pe Turci și alungîndu-i cu totul din cetățile pe cari le mai stăpîniau pe amîndouă malurile Dunării, impuseră acestora pacea de la Adrianopol (2 Sept. 1828) care întări cele stipulate în convenția dela Akkermann (22 Sept. 1826) și care scoase Țările Române de sub suzeranitatea nominală a Turcilor și le puse sub suzeranitatea — aceasta *efectivă* — a Rușilor.

Această convenție întărită de tratatul de la Adrianopol cuprindea două puncte capitale: întîiul cu privire la alegerea Domnilor, de către Divanurile țărilor, dintre boerii pămînteni pe timp de șapte ani și confirmarea lor de către cele două Puteri suzerane; al doilea cu privire la o nouă organizare a țărilor pe temeiul vechilor legi și obiceiuri. — Pătrunderea civilizației europene în Țările Române cît și continua lor propășire cereau, cu necesitate, pentru toate clasele sociale, o legislație de organizare fundamentală sub toate raporturile și în amîndouă țările. Regulamentele organice — unul pentru Moldova, altul pentru Țara Românească — alcătuite de boerii pămînteni anume aleși pentru această lucrare, puși însă sub conducerea și influența generalului Kisselew, veniră să umple această necesitate în de obște simțită.

Numai cît dacă aceste Regulamente dădură Țărilor noastre o organizare mulțumitoare și serioasă sub raportul administrativ și juridic, ba chiar și sub raportul organizațiunii școlare și militare, sub raportul politic și social-economic, — ele puseră Țările Române sub influența directă a Curții imperiale din St. Petersburg și concentrară toată puterea în mîinile Domnului și ale Boerilor săi. Căci alegerea

Domnilor dintre Boerii pămînteni de către *obșteașca adunare extraordinară* trebuia să fie confirmată de Poarta otomană suzerană și de Curtea imperială a Rusiei protectoare; legile și hotărîrile *obștești adunări obișnuite*, ce se aduna în fiecare an odată, trebuiau să primiască un fel de sancționare de la aceeași Poartă și dela aceeași Curte; iar raporturile economice dintre proprietarii mari de pămînt (boerii și mănăstirile) și dintre muncitorii agricoli, se așezară astfel încît cei dintîi avură totul: — drepturi fără datorii, iar cei de ai doilea nimica: datorii fără drepturi.

Se înțelege dar că aceste nouă legiuiri organice ale Țărilor-Române erau de natură a nu putea mulțumi pe acei din bunii patrioți al căror ideal era neafîrnarea politică a țărilor și pe acei din tineri, în mintea și inima cărora începuse a încolți ideile de libertate socială ce se plămădiau în Apus. Și lupta acestora, „a partidului național“, împotriva *protectoratului rusec* începe odată cu domniile zise regulamentare, continuă în tot timpul lor și triumfă în parte sfîrșindu-se odată cu ele: — *la 1848!*

Cu încetarea ocupației rusești în Țările-Române și cu punerea Regulamentelor organice în aplicare, Poarta în înțelegere cu Rusia numi Domn în Moldova pe Mihai Sturza (1834—1841), iar în Țara-Românească pe Alexandru Ghica (1834—1842), căruia-i urmă Gheorghe Bibescu (1842—1848). Domniile acestora s'aũ zis regulamentare, căci aũ guvernat pe temeiul Regulamentelor organice. Și fiindcă aceste, după cum am spus, cuprindeau dispozițiuni bune și folositoare sub raportul administrativ, juridic și cultural, de sine înțeles că în aceste privințe țările aũ căpătat o organizațiune nouă și solidă. Astfel, instituirea unei adunări obștești cu putere legislativă și administrativă, deschilimirea Visteriei Statului de aceea a Domnului, așezarea unui nou, singur și general impozit în locul multiplelor dări de mai nainte, sistematizarea justiției pe instanțe, regularisirea ocîrmuirii județiene și comunale etc. aũ dat o față nouă, modernă, europeană, Țărilor Române; se croiră și se bătură șosele și drumuri în toate părțile; se făcură lucrări de utilitate publică în orașe și țîrguri; se întocmiră spitale și așezăminte filantropice; se înființară pătulele de rezervă pentru cazuri

de secetă și foamete; asemenea carantine și posturi medicale pentru cazuri de molimă; se întreținură corpuri ostășești de dorobanți, cordonași, grănițeri etc. și se luară măsuri pentru activarea comerțului în lăuntru și în afară.

Iar pe deasupra tuturor era preocuparea generală și sinceră pentru crearea și susținerea de școli primare prin orașe și țirguri și de școli secundare (colegii și seminarii), ba chiar și superioare în Capitale. Și odată cu aceste școli începură a prinde ființă statornică literile și presa pe de o parte, artele și teatrul pe de alta.

Dar toate aceste întocmiri, de natură a asigura propășirea țărilor și a îmbucura pe toți bunii patrioți ai vremilor acelora, începură a neliniști pe Ruși, cari nu puteau vedea cu ochi bun rădicarea și luminarea sufletească a popoului român. Iată de ce ei căutară prin toate mijloacele pe care și le rezervaseră la întocmirea Regulamentelor organice, să intervină, prohibuind, pe cât în putință le sta, pornirile avîntate spre cultură, prin școale, ale Țărilor Române.

Aceasta însă îndirji pe nemulțumiții protectoratului rusesc și dădu prilej nemulțumirilor personale ai Domnilor a se manifesta. Astfel se alcătuiră două opoziții, ale partidelor naționale, în frunte cu Ion Cîmpineanu în Țara Românească și cu Alexandru Sturza în Moldova, care opoziții neliniștiau politicește guvernul Domnilor. Mai dibaci, Mihaï Vodă Sturza știu să zădărniciască planurile și lucrările partidei naționale din Moldova; Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu însă avură de luptat, cu măsuri represive și autoritate chiar, în contra opoziției naționale din Țara Românească, a căreia agitație crescuse în mod neașteptat cînd Domnul concesionă Rusului Trandafiloff exploatarea bogățiilor miniere ale Țării și nu se potoli decît atunci cînd Domnul revocă această concesiune.

În definitiv, domniile regulamentare, care avură cele mai bune urmări întru ceia ce privește începutul organizării temeinice pentru modernizarea țărilor Române, prilejiră nașterea, întreținerea și creșterea partidelor naționale, ale căror aspirațiuni erau, mai ales în Țara Românească, încă de pe acum aceleași cari se vor formula la 1848 și la 1857: autonomia guvernelor, libertatea și egalitatea locuitorilor și unirea țărilor.

* * *

Revoluțiunea de la 1848, izbucnind la Paris în Februarie și trecînd cu iuțala fulgerului din capitală în capitală prin întreagă Europa centrală, ajunge în Martie la Dunăre, unde Moldovenii încercară mai întîi a se ridica pentru obținerea reformelor timpurilor celor nouă. Intr'adevăr, partidul progresist național de aci, deși neasemănat mai slab și mai puțin organizat decît cel din Țara Românească, pornește cel dintîi lupta, agitînd în favoarea noilor reforme pe care le formulează Domnului într'o adresă. Mihaï Vodă Sturza însă, cu răspunsul ce le dădu, izbuti să desfacă partidul „revoluționar” — și așa destul de mic! — în două: cei mulțumiți cu răspunsul Domnului — bătrîni; cei nemulțumiți — tinerii. Aceștia voesc acum să deie agitațiunii lor un caracter mai revoluționar, silind pe Domn a primi Constituția sa detronindu-l. Mihaï Vodă nu le dădu însă răgaz pentru astfel de fapte; căci într'o noapte, pe cînd erau cu toții adunați în casa lui Alecu Mavrocordat, îi prinde și-i leagă, surghiunindu-i pe unii pe la mănăstirile cu închisori, pe alții peste hotare.

Și așa se sfîrși „revoluția” de la 1848 din Moldova.

Partida progresistă-națională era mult mai puternică și mai bine organizată în Țara Românească. De aceia și mișcarea făptuită de ea aci la 1848 are un caracter mai puternic, un resunet mai mare și, prin faptul c'a fost urmată de o frumoasă și vitează luptă împotriva unei oști străine, s'a înscris în analele istoriei noastre naționale ca o adevărată revoluție.

Începutul acestei revoluții se făcu prin proclamarea, la Islaz, în ziua de 9 Iunie, a unei Constituții, în mijlocul unei mari adunări de popor, în fruntea căreia se găsia Ion Eliade, Stefan Golescu și Cristian Tell. Această constituție înscrisa, ca și acea a partidei naționale din Moldova: independența administrativă și legislativă a țării; egalitate de drepturi politice și civile locuitorilor; contribuțiune generală; adunare obștească alcătuită din reprezentanți aleși din toate clasele sociale: responsabilitate pentru Capul Statului, pentru miniștri și funcționari; libertate pentru țipar; recompense dela Patrie și nu dela Domn, autonomie județelor pentru alegerea slujbașilor; gardă națională; emancipare pentru mănăstirile închinat la Locurile Sfinte; desfiin-

țarea clăcei țăranilor; desrobirea țiganilor; învățătura egală, completă și gratuită pentru toți fiii Românilor și, în sfârșit, alte câteva dispozițiuni tot așa de salutare pentru viața viitoare a poporului român.

Această Constituție, proclamată și în București, dupăce Regulamentul organic fu ars și înmormântat cu mare alaiu de batjocură, fu primită și semnată, în ziua de 11 Iunie, de însuși Domnul Țării Gheorghe Bibescu, care completă opera numind un guvern dintre oamenii revoluțiunii; temându-se însă de urmările acestui fapt, peste două zile, 13 Iunie, Domnul părăsi tronul și Țara, căutînd adăpost peste munți, în Ardeal. Atunci se institui un guvern provizoriu care luă în mîinile sale cîrmuirea țării, căutînd chiar a se pune în legături directe cu Împărația suzerană și cu Puterile europene. În acest scop trimite pe Ion Ghica la Constantinopol, pe Dim. Brătianu la Pesta, pe A. Golescu la Paris și pe Ion Măiorescu la Franchfurt, unde era adunat Parlamentul Țărilor germane.

Faptele aceste cit și măsurile pe care guvernul provizoriu le luase pentru rezolvarea cesiunii improprietării țăranilor, alarmară în cel mai mare grad pe Ruși, cari dupăce urzîră o mișcare cont-a-revoluționară prin colonelii Odobescu și Solomon, cerură Turcilor să intervină în Țara Românească cu puterea armată, pentru restabilirea statului — quo ante — al înmormîntatului Regulament organic!

Și într'adevăr, la începutul lui Septemvrie, o oaste turcească trecu Dunărea pe la Giurgiu, ca să ocupe Bucureștii. Aci însă, în Dealul Spirii, pe locul unde astăzi se înalță un frumos și plin de avînt monument, o neînțelegere născu o luptă înverșunată, în care o mînă de oșteni de-ai noștri ținu pept oștirii turcești de ocupație. Astfel bravii luptători salvară onoarea mișcării revoluționare din Țara Românească, înscriind cu singele și sacrificiul vieții lor o frumoasă și duioasă păgînă în istoria noastră națională. Căci dela Mihai Viteazul incoace Români nu mai avură prilej pînă acum să jupte singuri și direct contra Turcilor!

Lupta din Dealul Spirii dădu însă motiv Rușilor de a trimite în Țara Românească oastea lor de ocupație. Atunci guvernul provizoriu fugi, revoluția se sfîrși și ordinea se restabili.

Rușii ținură țara ocupată, guvernînd prin obișnuitul lor comisar, pînă la 19 Aprilie 1849, cînd încheiară cu Turcii convenția dela Balta Liman, după care regulamentul organic va rămîne în vigoare, cu deosebire că în locul adunărilor obștești puterea legislativă și administrativă va fi încredințată unor Divanuri ad-hoc, compuse numai din cițiva boeri și clerici; iar Domnii nu vor mai fi aleși, ci numiți de-adreptul — pe termen de șapte ani — de cele două împărății, cea suzerană și cea protectoare, cari vor mai ține în coastele acestor Domni și cite un comisar extraordinar, cu menirea de-a priveghia mersul ocîrmuirii din lăuntru a țării.

Pe temeiul acestei convenții se numără atunci Domni: Barbu Știrbei în Țara Românească și Grigorie Ghica în Moldova.

Domniile aceste, zise dela Balta Liman, ținură tocmai șapte ani, pînă la tratatul din Paris dela 18 Martie 1856, cînd Poarta numi cite un cămăcăm în fiecare țară. Și cum amîndoi Domni — și Știrbei și Ghica — s'aū dovedit, cel întii ca un foarte bun gospodar, cel de al doilea ca un foarte bun patriot — multe lucruri bune s'ar fi putut îndeplini în acești șapte ani în Țările Române aūt pentru organizațiunea cit și pentru viitorul lor. Din nefericire însă, ocupațiile militare mai îndelungate — a Rușilor mai întii, a Austrieilor mai apoi — și calamitățile de tot soiul — molimele, foametea și lăcustele — ce căzură pe capul bietelor țări, zădărniciară mult atit opera de organizare a lui Știrbei, cit și opera politică a lui Ghica.

Cu toate aceste cel dintii puse în serviciul Țării Românești o solitudine deosebită pentru organizarea mai departe a învățămîntului, justiției și miliției, pentru dezvoltarea agriculturii și comerțului, pentru așezarea mai mulțumitoare a raporturilor dintre proprietari și muncitorii agricoli și pentru efectuarea lucrărilor de utilitate publică prin orașe, prin țirguri și prin întreaga țară. Iar cel de al doilea, Grigorie Ghica, înconjurat fiind de toți bunii patrioși ai anului 1848, dădu libertate și mijloace acestora spre a propaga cit mai intens și cit mai departe, în țară și străinătate, pentru aducerea la îndeplinire a aspirațiunilor lor politice-naționale, al cărora cel mai sincer și credincios aderent era;

— unirea Țărilor Române sub un principe din dinastiile străine ale Europei. Într'adevăr, contrar celor ce se petreceau în Țara Românească, unde revoluționarilor exilați la 1848 și tinerilor ce li se alăturaseră, li se închisese granițele, — în Moldova se adunară în jurul Domnului toți acei tineri pe cari Mihaiu Vodă Sturza îi surghiunise peste hotare și, prin graiul și scrisul lor, porniră un puternic curent în favoarea unirii țărilor surori, pregătind astfel în țară ceia ce soții lor, Pribegii, pregăteau în străinătate. Iată de ce dar Moldova va avea partea sa de glorie deosebită în desfășurarea evenimentelor istorice cari vor pregăti efectuarea *Unirii*, evenimente pe cari le deschide tratatul din Paris dela 1856 care, la rîndul său, pune capăt Domniilor dela Balta-Liman.

M. S. Regele la 1871.

Dupăce Rusia fu zdrobită în războiul Crimeii, un congres al celor șapte mari puteri europene se întruni la Paris, în Martie 1856, să încheie tratatul de pace. Și cum o bună parte din lucrările acestui congres fură privitoare la Țările Române, în tratatul dela Paris se hotărî următoarele cu privire la aceste: Țara Românească și Moldova se scot de sub *protectoratul rusesc*, rămînînd numai sub suzeranitatea Porții și sub garanția celor șapte mari Puteri; o comisiune specială a acestor Puteri se va întruni în București ca să studieze și să propună bazele organizației viitoare a celor două țări; în sfîrșit, Divanurile ad-hoc vor fi chemate ca să exprime dorințele lor cu privire la această nouă organizare.

Tot pe temeiul acestui tratat, Poarta numi caimacam în Țara Românească pe Alexandru Ghica, fostul Domn, iar în Moldova avu grije a numi pe Toderiță Balș și, după moartea acestuia, pe Nicolae Vogoride, amîndoi dușmani înverșunați ai unirii, ca astfel, cu ajutorul lor, să poată înfrîna, pe cît cu puțință va mai fi, curentul puternic pentru unire pe care-l cultivău cu atîta ardoare patrioții moldoveni. Și într'adevăr, în primăvara anului 1857, dupăce Poarta publică firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc — Vogoride, întrebunînd toate mijloacele și uneltirile închipuite, izbutește să-și aleagă numai deputați anti-unioniști. Dar protestul energetic al Puterilor silii pe Poarta otomană să ni-

micșiască aceste alegeri și să facă altele nouă. Așa se și făcu, și aceste deteră Divanului ad-hoc din Moldova numai deputați unioniști.

Cauza unirii era acum cîștigată pentru tot-d'auna. În Țara-Românească lucrurile merseră mai lesne, de vreme ce caimacamul Alex. Ghica era partizan el însuși al unirii.

Astfel în Septembrie 1857, se întruniră Divanurile ad-hoc în Iași și București și în zilele de 7 și 9 Octomvrie votară în unanimitate și la fel, în mijlocul celui mai curat și înalt entuziazm, următoarele: autonomia Țărilor în cuprinderea vechilor Tratate încheiate cu Turcii; unirea lor sub un Principe ales dintr'o dinastie domnitoare în Europa; garantarea neutralității pămîntului acestor două Țări, și încredințarea puterii legislative unei adunări obștești, în care să fie reprezentate toate interesele poporului.

Comisarii Puterilor străine, adunați în București, luînd aceste voturi ale ambelor Divanuri, se duseră la Paris, unde, în August 1858, se strînsese din nou un congres, care avea să întocmiască *convenția* privitoare la organizarea Țărilor Române.

Acest congres nu primi însă unirea politică a Țărilor, astfel cum o doriau Divanurile ad-hoc, ci numai cea administrativă. Și-anume în înțelesul că fiecare țară să-și aibă Domnul său propriu, ministerul său și adunarea sa obștească; iar instituții comune să fie numai Înalta curte de casație și Comisiunea centrală

din Focșani, care avea să pregătiască legile de interes comun, să unifice sistemul monetar și metric, să facă uniunea vamală și poștală și să organizeze la fel puterea militară în amîndouă țările. În sfîrșit, *Principatele Unite*, cum s'au numit oficial, aveau să rămînă, politicește, tot sub suzeranitatea Porții.

Aceasta fu convenția din Paris.

Conform ultimului ei articol, pe dată ce ea era să fie promulgată în principate, trebuia să se instituiască în fiecare Principat, în locul caimacimilor, o comisiune de trei care să prezideze alcătuirea listelor electorale după cari se va alege Adunarea deputaților care era chemată să procedă, fără întirziare, la alegerea Domnului. Așa se și făcu.

Contrar celor ce se petrecea în Țara Românească, unde Caimacimia celor trei lucră fătis și sigur contra unirii și pentru re alegerea fostului Domn Gh. Bibescu, — în Moldova Caimacimia celor trei se găsi din capul locului în serioasă și periculoasă neînțelegere. Tactul, stăruința, energia și demnitatea celor doi uniuniști ai Caimacimiei, Vasile Sturza și Atanasie Panu, învinsă însă, după multe peripeții și greutăți, toate planurile și uneltirile înversunatului lor coleg antiunionist Stefan Cartargiu. Și așa adunarea electivă se alcătuî numai din partizani ai Unirii.

Aceștia, cu toții, cad la înțelegere în privința

M. S. Regiua la 1881.

alegerii Domnului în persoana Colonelului Alexandru Ion Cuza și în ziua de 5 Ianuarie 1859 îl aleg în *unanimitate* Domn al Moldovei. Iar cînd în ziua de 24 a aceleiași luni, urma să se facă, în Țara Românească, alegerea lui Bibescu, care își pregătise chiar banchetul de izbîndă, patriotica și mișcătoarea cuvîntare a lui Vasile Boerescu întoarse inimele și lumină mințile și aci — și Domnul Moldovei fu ales iarăși *cu unanimitate*.

Așa, prin îndoita alegere a lui Alexandru Ion Cuza, se făcu unirea țărilor surori, după care oftau cu mare dorire toți bunii Români ai timpului aceluia. Iar cu unirea țărilor se împlini și a doua din urmă dintre izbînzile pe care istoria română le-a înscris, una după alta, în epoca restaurației sale naționale, — cea din urmă fiind domnia hereditară a unui principe dintr'o dinastie străină stăpînitore în Europa.

Trei ani dela 'nceput, pînă la 24 Ianuarie 1862, Cuza domni separat în fiecare Principat, cu guverne și camere legiuitoare deosebite. Și fiindcă lipsa de stabilitate în lucrare a guvernelor caracterizează în deosebî acești trei ani ai domniei separate, în cari se schimbă *nouă* guverne în Țara Românească (Nic. Golescu, Nic. Kretulescu, Ion Ghica, iarăși Nic. Golescu, Man. Iepureanu, Barbu Catargiu, Ștefan Golescu, Dim. Ghica și iarăși Barbu Catargiu) și șase în Moldova (Vasile Sturza, Ion Ghica, Man. Iepureanu, Mih. Kogălniceanu, Atan. Panu și Alex. Muruz), — de sine înțeles că rezultatele acestei guvernări deosebite fură fără mai nici un folos, atît pentru o țară cît și pentru ceialaltă.

La 24 Ianuarie 1862 se constituî însă, sub prezidenția lui Barbu Catargiu, cel dintîi minister comun pentru amîndouă țările. Și tot atunci camerile împreunîndu-se în București, unirea definitivă, organică, efectivă, se făcu! De aci înainte, sub cele patru ministere ce vor urma, se vor îndeplini operele cele mari de cari va rămînea pentru vecie legat numele lui Cuza-Vodă și al sfetnicului său, cel mai mare Român al timpurilor noastre, Mih. Kogălniceanu.

Intr'adevăr, cel dintîi minister, al lui Barbu Catargiu, care cîrmui numai cîteva luni, fu preocupat, mai ales, cu lucrarea pentru unificarea legilor spre adiministrația comună a Pri-

cipatelor; iar cel de al doilea minister, a lui Nic. Krețulescu, fu preocupat de modalitatea secularizării averilor mănăstirești. Rezolvarea acestei chestiuni rămase însă pe sama lui Mih. Kogălniceanu care, luând cîrma Statului în destoinicele sale mini, făcu din capul locului să se voteze o sumă de legi pentru organizarea diferitelor instituții ale Statului, legi atît de bine și trainic alcătuite, încît unele, cum avea a instrucțiunii publice, rămaseră în vigoare pînă în zilele noastre. Intreaga grije a lui Kogălniceanu se îndreptă însă spre a găsi modalitatea rezolvării celor două mari chestiuni: improprietărea țărănilor și secularizarea averilor mănăstirești. Și fiindcă cu camera privilegiată, ce ființa pe baza convenției din Paris, nu se puteau îndeplini aceste mari și însemnate reforme, Kogălniceanu hotărî pe Domnul său să facă lovitura de stat dela 2 Mai 1864: — camerele fură disolvate și Domnul proclamă *Statutul*, noua lege de organizare fundamentală a țării, pe care-l supuse aprobării poporului prin plebiscit.

Prin această patriotică lovitură de stat, situația se limpezi deodată, — Principatele-Unite obținînd dela Puterile europene garanție dreptul de a-și putea alcătui singure întocmirile lor din la untru, iar Domnul și Sfetnicul său putînd de a aduce la îndeplinire reformele dorite.

Acum dar se făcu definitivă secularizarea a averilor mănăstirilor grecești, cari stăpîneau aproape a șeptea parte din întregul pămînt al țării și care țintiau, prin nesupunerea la legile patriei, să alcătuiască un fel de stat în stat; acum se făcu, prin răsкупpărare de pămînt, improprietărea și încetățenirea sutelor de mii de clăcași, ai căror înaintași, cu prețul vieții și vredniciei lor, păstrară tot rostul țărilor române; acum se făcu legea electorală, care dădu drepturi cetățenești și celor neprivilegiați de soartă, democratizînd astfel societatea română; acum, în sfîrșit, se reorganizează temeinic armata, învățămîntul, justiția și administrația statului sub toate ale sale fețe.

Aceste sînt operele mari de cari, cum ziceam, vor rămîne pentru vecie legate numele lui Cuza Vodă și a lui Kogălniceanu. Ele au pus temelia statului român viitor și au completat opera istorică a restaurației naționale, pentru a căreia

săvîrșire mai rămînea numai domnia ereditară a unui Prîncipe dintr'o dinastie domnitoare în Europa. Și domnia personală a Domnului, manifestată mai ales sub ultimul minister al lui Nic. Krețulescu, care înlocuise pe Kogălniceanu, îndemnă pe bunii patrioți a lucra spre aducerea la îndeplinire a acestei ultime și singure dintre dorințele exprimate de Divanurile ad-hoc care rămase neîndeplinită. Chiar Domnul, înțelegînd că inimele conducătorilor poporului român s'au întors de cătră dînsul, manifestă, în Decembrie 1865, cu prilejul deschiderii Corpurilor legiuitoare, dorința de a se retrage, pentru a face loc unui Prîncipe străin, care singur numai putea, în împrejurările de atunci, să dea țării stabilitatea, de care avea atita nevoie, și să-î garanteze siguranța politică care-î era așa de amenințată.

Opoziția puternică ce se formă în contra Domnului nu-î lăsă însă multă vreme de chibzuire pînă a părăsi de bună voie tronul, ci, în noaptea del 11 Februarie 1866, îl sili să abdice și să încredințeze puterea unei locotenențe domnești, compusă din Nic. Goleșcu, Lascar Catargi și colonelul Nic. Haralambie.

În ziua următoare detronării lui Cuza chiar, la 11 Februarie, Corpurile Legiuitoare, Camera și Senatul, proclamară cu unanimitate, Domn al Principatelor Unite pe Contele Filip de Flandra, morî mai deunăzi, fratele mai mic al M. S. Regelui Leopold al Belgiei. Acesta însă refuzînd tronul, poporul Român alese, prin plebiscit, cu 685,000 voturi contra 224, pe Principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Cu această alegere se inscrie în analele istoriei române cea din urmă din aspirațiunile naționale, pentru cîștigarea cărora se străduiseră și luptaseră două generațiuni de aleși patrioți. Acum poporul român încheie epoca restaurațiunii sale naționale și începe o altă epocă pentru consolidarea Statului și întemeierea Regatului. Aceasta este:

II. Istoria României contimporane și a

M. S. Regelui Carol I.

— 1866—1906. —

M. S. Regele Carol, al doilea fiu al Prîncipelui Carol Anton de Hohenzollern și al Prîncipesei Iosefina de Baden, s'a născut la 8 Aprî-

lie 1839 în Sigmaringen. Pînă la vrîsta de 11 ani Princele Carol își primi educația în casa părinților săi, continuîndu-și apoi studiile umanitare la Dresda, militare la Düsseldorf și Berlin, și superioare la Bonn. La 1857 intră în armata prusiană, la 1859 e înaintat sublocotenent în regimentul de artilerie al Gardei, iar la 1863 locotenent în regimentul 2 al Dragonilor de Gardă. În acest timp călătorește prin Franța, Anglia, Spania și Africa septentrională. La 1863, reînforcîndu-se în Franța, e oaspele Împăratului Napoleon al III, la Compiègne. Intră în războiul contra Danezilor pentru Schleswig-Holstein, fiind în cele mai bune relațiuni cu Princele de coroană Frideric (mai apoi Împărat al Germaniei) și participînd la intrarea trupelor germane în Jütland, la asediul Frederice și la asaltul dela Düppel. Reîntors din război, e decorat atît de Regele Prusiei cît și de Împăratul Austriei și înaintat Căpitan în arma cavaleriei.

Aceasta era cariera militară a Principelui Carol — care se bucura de cea mai bună reputație pretutindeni și de o specială considerație la curtea Împăratului Napoleon III, cînd Ion Brătianu veni la Düsseldorf să-i ofere, din partea poporului român, coroana României viitoare. Principele primi. Și după ce Adunarea constituțională din București îl proclamă Domn hereditar al României, plecă spre noua sa patrie, încredințat că îndeplinește pe lingă voința Poporului Român și pe acea a Providenței. Astfel străbătînd, nu fără greutate și pericol, Statele Austriei ce se pregăteau de războiul contra Prusiei, descălecă, în ziua de 8 Maiu, pe pămîntul românesc, la Turnul-Severin, adecă acolo unde, cu optsprezece veacuri mai înainte, descălecase și acel Mare Împărat care e părintele dîntii al Neamului Românesc. Despre sosirea sa aci, Principele înștiință Locotenența domnească prin o telegramă în care pe lingă salutul ce aducea noii sale Patrii, zicea: „Adresez mai înainte de toate rugăciunile mele Ceriului ca să-mi ajute a îndeplini cu demnitate marea și frumoasă misiune ce Providența mi-a împrumut.”

În ziua de 10 Maiu, Domnul Românilor își făcu intrarea solemnă în Capitala Țării. Aci merse de-adreptul la Mitropolie și după ce depuse

jurămîntul în mijlocul Adunării constituante, încredințată pe Aleșii Neamului că le-a adus „o inimă leală, cugetări drepte, o voință tare de-a face binele, un devotament fără margini către noua sa patrie și acel neînvins respect către lege pe care l-a cules în exemplul alor săi”. Apoi zise:

„Cetățean astăzi, mine, de va fi nevoie, soldat, Eu voi împărtăși cu D-voastră soarta cea bună ca și pe cea rea. Din acest moment totul este comun între noi: Credeți în mine, precum cred eu în D-voastră!

„Căci singur numai Dumnezeu poate ști ceia ce viitorul păstrează patriei noastre! Din parte-ne să ne mulțumim intru a ne face datoria; să ne întărim prin concordie, și să unim puterile noastre spre a fi la înălțimea evenimentelor.

„Providența, care a condus pe Alesul Domniei Voastre pînă aci, și care a înlăturat toate piedecile din calea sa, nu va lăsa neîndeplinită opera sa.

„*Trăiască România!*”

Urăriu acesteia, îi răspundea o alta, tot atît de sinceră și care răsuna dela un capăt la altul al țării:

„*Trăiască M. S. Domnitorul Carol!*”

Alăgerea Principelui Carol ca Domn al României dădu prilej atît Turcilor cît și Rușilor de a înainta un protest către Puterile garante, cerînd, conform tratatului din Paris, revenirea la vechea practică a domniei separate pentru fiecare țară. Mai mult încă. Turcii ar fi vrut chiar să intervină cu puterea armată în Principate, ca astfel să înduplice pe Români a le îndeplini pretenziunea. Înțelegînd însă că Puterile garante nu vor învoi intenționata lor intervenție și văzînd hotărîrea tinărului Domnitor de a-i propi tot cu putere armată, în care scop își strînsese oastea în tabără la Giurgiū, — Turcii lăsară mult din pretenziunea lor: cerură numai ca Domnul să-și primiască investitura, potrivit tratatelor, dela Sultan în Țarigrad. Aceasta se făcu, însă într'un mod cu totul deosebit și onorător pentru Țară și Domn. Turcia recunoscu așa dar noua stare de lucruri din România și pe Principele Carol ca Domn hereditar al ei. Tot astfel făcură în curînd, rînd pe rînd, și celelalte Puteri ale Europei.

Acum se putea începe opera mare pentru consolidarea tronului, pentru asigurarea poziției politice a României în concertul statelor Europene și pentru întocmirea mai departe a țării.

Lucrarea Adunării Constituante fiind terminată, Domnul depune jurământ pe *Constituție*, arătând totodată și problemele pe care țara trebuia să le îndeplinească cât mai neîntârziat: dezvoltarea puterilor morale și materiale ale națiunii, prin ridicarea bisericii, prin răspîndirea învățaturii, prin buna administrație și justiție, prin ordinea și economia în finance, prin îmbunătățirea agriculturii, prin înmulțirea căilor de comunicație și prin înființarea institutelor de credit.

Era mare nădejde și multă dorire și pornire pentru făptuirea celor bune atît în sufletul și gîndul Domnului cît și în sufletul și cugetul națiunii. Dar piedecile se iviră chiar dela început. Căci Constituția votată, fiind luată pe de-a 'ntregul și de-a dreptul după constituția Belgiană, nu era potrivită poporului român, care n'avea nici cultura maselor, nici burghezia orașelor.

Din această cauză partidele politice, neputin^{du} du-se deprinde repede cu practica formelor prea liberale ale acestei Constituții, n'au putut da Domnului cu intențiuni așa de bune pentru poporul său, n'au putut da, zicem, guverne mai stabile care să le asigure sporul în lucrarea lor de regenerare. Căci în timp de cinci ani numai, pînă la Martie 1871, se schimbă zece guverne și se făcură vre-o patruzeci de schimbări ministeriale parțiale. Dar pe lângă această greutate, care zădărnica progresul însuși al Țării, mai era o alta, de natură a zădărnici chiar intențiile cele bune spre bine ale Domnului: era lipsa de simțămînt dinastic la mulți oameni politici, cari merseră pînă acolo cu agitațiunile lor încît, la un moment dat, cu prilejul unei manifestațiuni ostile ce se făcu lîng de Radowitz, consulul general al Prusiei, la 10 Martie 1871, Domnul, descurajat și mîhnit, manifestă hotărîrea de a abdica și părăsi Țara. La insistența citorva reprezentanți ai Puterilor străine și, mai ales, la rezistența fericitului patriot Lascar Catargi, Domnul Carol reveni însă asupra hotărîrîi sale — spre norocirea Patriei și a Poporului românesc.

Din acel moment pare că o nouă epocă în-

cepe atît pentru Țară cît și pentru Domnul ei: stabilitatea guvernelor începe a se întemeia, iar simțămîntul dinastic a se generaliza și a prinde consistență trainică în inima națiunii.

Și aceasta mulțumită Domnului care zicea Românilor la venirea sa în țară: Credeți în mine, precum cred eu în voi! Căci — zice un distins biograf al M. S. Regelui Carol și un ales bărbat politic — „măestria politică prin care Principele Carol a izbutit să facă din România o țară monarhică și dinastică în convingerea tuturor oamenilor ei politici, este una din cele mai remarcabile apariții în istoria contemporană și a înălțat la cel mai mare grad prestigiul acestui Domnitor, nu numai în țara care l-a ales și care îl știe identificat cu destinele ei, ci și în Europa întreagă. Astfel peripețiile prin care a ajuns Principele Carol la acest rezultat extraordinar, sînt de interes istoric general.”

Am arătat că dela Martie 1871, cînd Ministerul lui Lascar Catargi fu chemat la cîrma Statului, se întemeiază stabilitatea Guvernelor și deci sporul operei de regenerare politică, economică și culturală. Cu toate acestea și pînă la această dată s'au îndeplinit o sumă de opere însemnate: Domnul a vizitat întreagă țara; s'a început regularea Finanelor și îndreptarea Administrației; s'a continuat lucrarea șoselelor și a căilor ferate; s'a întemeiat și organizat serviciul poștal; s'a introdus un nou sistem monetar și s'a creat Monetăria Statului; s'a asigurat mai bine poziția Funcționarilor și a Justiției; s'au creat școli, cu deosebire normale (preparandii) pentru pregătirea învățătorilor; s'a completat și s'a inaugurat Universitatea din București; s'a întemeiat Societatea academică și Ateneul român; s'a dispus repararea și restaurarea celor mai prețioase monumente istorice; în sfîrșit, s'a început reorganizarea temeinică a oastei.

Această din urmă operă se continuă, cu deosebită sollicitudine, sub îngrijirea personală a Domnului, în timpul celor cinci ani ce premerg Războiului pentru Independență, adică în tot timpul Guvernului lui Lascar Catargi. Căci Domnul, care avea cele mai bune și mai sigure legături politice cu factorii hotărîtori în diplomația Europei, știa din vreme că Germania obținuse neutralitatea Rusiei în războiul său cu Francezii numai cu prețul învoierii unui război al acesteia

împotriva Turcilor; și iarăși, Domnul, care venise de a-i asigura un viitor, mai știa că dela ținuta Românilor în acest viitor război ruso-turc va depinde și soarta Țării lor. Iată de ce El dete o deosebită îngrijire organizării și creșterii armatei sale.

Dar despre aceasta se vorbește într'un articol special al acestei reviste, scris de unul din cei mai distinși ofițeri superiori ai oastei de azi a M. S. Regelui Carol I. Noi ne mulțumim a spune aci cea ce istoria a constatat atunci, cînd ziua cea mare sosi: oastea fiind gata, Independența fu proclamată și apoi susținută și cîștigată cu puterea armelor.

Tot înainte de război în timpul Guvernului lui Lascar Catargi s'a pus o bază sigură Financelor Statului de către ministrul P. Mavrogheni; s'a dat o soluție prealabilă cestiunii răscumpărării de stat a căilor ferate concesionate lui Strousberg; s'a înstituit Creditele fonciare rurale și urbane; s'a înțemeiat Casa de depuneri și alte institute financiare; s'a înființat orașele de port Corabia și Bechet; s'a organizat poșta rurală; s'a înțemeiat Societatea Geografică; în sfîrșit, rezultatele progreselor economice ale Țării, România le-a dovedit participînd la expoziția universală din Viena dela 1873.

La alegerile din Martie 1876, Ministerul lui Lascar Catargi rămîind în minoritate, Domnul încredință guvernul partidului național-liberal în persoana lui Ion Brătianu, la 24 Iulie 1876. Era tocmai în timpul cînd preliminarile războiului ruso-turc începuse, prin răscoalele crești-

nilor din Imperiul Turcesc și prin trecerea neconținută a cetelor de voluntari ruși prin Țara Românească către Bulgaria și Serbia.

Guvernul românesc, prevăzînd invazia trupelor rusești în țară, se adresează Puterilor cerîndu-le asigurarea neutralității teritoriului român; dar aceste răspunseră că România n'are nici o îndreptățire pentru o atare pretenziune, și că ea deci trebuie să-și facă înșăși drum printre evenimentele ce se vor succeda cu atîta repeziune. Înainte însă de a chema „Țara” la sfat, ca pe vremurile cele bune ale Marilor Voevozi, Domnul trimise, în toamnă, pe Ion Brătianu la Livadia, unde se afla Impăratul Alexandru al II-lea al tuturor Rușilor, să stîrcească de planurile războinice ale puternicei Impărății. Atunci și acolo se puse bază convenției cu privire la eventuala trecere a oștilor rusești prin România, spre teatru războiului, convenție care se va încheia oficial la 4 April 1877 și care va asigura respectarea tuturor drepturilor statului Român și integritatea teritoriului său.

Mai înainte însă de încheierea acestei convențiuni, Domnul chemă la Palat un mare sfat al tuturor bărbaților politici ai Țării, ca împreună să socotiască asupra ținutei României în fața războiului ce acum se deschisese. Părerile fură împărțite ca totdeauna: unii credeau că va fi mai bine dacă România se va putea strecura printre evenimente, rămîind neutră; cei mai mulți însă fură de părerea Domnului că neutralitatea „ar fi sentința de nimicire a României ca Stat” și stătură cu credință pe lângă M. S. care era „ferm convins că nici odată nu va peri țara a cărei conducere

M. M. L. L. Regele și Regina.

i-a încredințat-o Providența." Se hotări deci, în așteptarea evenimentelor ce vor veni, mobilizarea generală a tinerii noastre armate.

La 12 Aprilie Rușii trecură Prutul, mai înainte ca Corpul legiuitoare române să fi votat convenția încheiată cu ei pentru această eventualitate. Și fiindcă Turcii rupseră legăturile cu România, atacind orașele de pe malul sting al Dunării, cu scopul de a trece dincoace, — după ce domnul Carol își orîndui armata întru apărarea marelui fluviu, reprezentanții națiunii române proclamară, în Parlamentul lor, independența completă a României la 9 Mai; iar a doua zi, la 10 Mai, o acceptă în chip solemn — înstituind și ordinul „Steaua României” ca semn vădit al desăvîrșitei suveranități.

Așa s'a înscris în analele României contemporane cea mai frumoasă și măreață a ei zi!

Acum Domnitorul putu pleca să conducă în persoană operațiile vitezei sale armate, pe care o concentrase dincolo de Olt, pentru apărarea malului Dunării în sus; căci dincoace de Olt, pentru apărarea malului Dunării în jos, sosiră tocmai atunci Rușii — și pînă-ce aceștia să treacă Dunărea, sprijiniți fiind de focul continuu și general al artileriei române, Domnitorul Carol stăruî din toate puterile pentru cooperarea activă a oastei române cu cea rusească în contra Turcilor. Dar Rușii nu se învoiră decât sub condiția, ca armata română să fie *incorporată* armatei lor. Se înțelege că această ofertă, de natură a distruge *individualitatea* armatei române, fu respinsă.

Domnitorul Românilor trebui să aștepte iarăși desfășurarea evenimentelor, apărînd cu oastea sa dornică de izbînzî teritorul țării sale.

Norocul armelor părăsi însă degrabă pe Ruși. Căci scurtă vreme după ce trecură Dunărea și cuprinseseră Nicopolea cu ajutorul tunurilor române dela Islaz, ei se poticniră înaintea Plevnei lui Osman Pașa: în două lupte perdură 11 mii de soldați și aproape 300 ofițeri și aceasta numai în zece zile. Situația întregii armate rusești era acum atît de periclitată, încît însuși marele Țar fu nevoit să treacă îndărăt Dunărea, căutînd astfel siguranța pe pămîntul Țării Românești.

Atunci, în aceste momente de grea cumpănă, Marele Duce Nicolae, fratele împăratului Alexandru, bătu Domnitorului Carol, în numele aceluia, următoarea telegramă:

„Vino în ajutorul nostru. Treci Dunărea, pe unde vei voi, cum vei voi și sub orî ce condițiuni vei voi, — numai vino grabnic în ajutorul nostru: Turcii ne prăpădesc. Causa creștină e perdută.”

Domnul uită totul și se grăbi a da ajutorul cerut. Nainte însă de a-și trece oastea pe Dunăre, se duse însuși ca în persoană să stabiliască, la Gorni-Studen, cu Țarul și cu marele duce, condițiunile cooperării oastei sale cu armata împărătească.

S'a hotărit a se da comanda supremă a trupelor aliate ce erau să se adune înaintea Plevnei Domnului Carol, care se întoarse numai decît după aceasta în țară, pentru a supraveghia în persoană trecerea peste Dunăre, pela Corabia, Siliștioara, către Plevna, a tinerii Sale oștiri.

Aceasta se făcu în ziua de 20 August, pe un pod de vase, cu mare solemnitate, cu desăvîrșită credință în izbîndă și în mijlocul celui mai curat entuziasm. A doua zi, la 21 August, Domnul cu voinicii săi, toți dornici de luptă și izbîndă, sosi la Plevna. Aci luă comanda generală a trupelor aliate.

Spre a înălța moralul armatei rusești așa de abătută din pricina perderilor îndurate, se hotări un asalt general al redutelor mai însemnate, pentru 30 August, ziua numelui împăratului rusc. Așa se și făcu.

Cu sacrificii mari de tot și cu vitejie fără părechie Români cuprinseseră în această zi puternica redută a Griviței, iar Rușii alte două. Pecînd însă aceștia trebuiră să le părăsiască chiar a doua zi, goniți fiind de Turci, — Români noștri se ținură bine și Grivița rămase a lor. Asalturile armatelor aliate, contra numeroaselor redute turcești, așa de puternic întărite, se urmară cu multă îndîrjire, cu mare curaj și cu nespun de însemnate sacrificii de vieți omenești, — dar fără vre-un rezultat deosebit.

Acum cu amar văzură Rușii, în ce cerc de foc nimicitor au intrat cu tactica lor războinică: — hotărîră dar a ceda și a urma planu

de cucerire susținut de Domnitorul Carol, — în care plan stătu și izbînda din urmă.

Operațiile războiului merg de-acum înainte mai încet e drept, dar mai sigur; cea ce le îngreua însă în mod considerabil era iarna mai grea și mai aspră ca totdeauna, care sosise și care zădărnica aprovizionarea armatei de asediu.

De aci înainte operațiile armatei române le putem urmări, pînă la un punct oarecare, separat de cele ale armatei rusești. Astfel pe cînd o parte a trupelor noastre lucau alături cu cele rusești la cucerirea treptată și progresivă a întăriturilor turcești dela Plevna, o altă parte cuprinse, în ziua de 9 Noiembrie, Rahova. Aceasta în urma unor lupte eroice și frumoase cari vor constitui pentru totdeauna în istoria luptelor și biruintelor strămoșești una din cele mai alese pagini.

Căderea Rahovei grăbi pe cea a Plevnei, la 28 Novembre.

A doua zi, la 29 Novembre, Țarul Alexandru, Domnitorul Carol și Marele Duce Nicolae își făcură intrarea triumfală în cetatea cucerită.

Acum războiul era ca și terminat: Rușii aveau să înainteze luptînd, spre a-și deschide calea spre sud, prin Balcani, la Țarigrad; iar Românii aveau să curețe întregul mal al Dunării de rămășița puterii turcești, cuprinzînd Vidinul, cetate asemenea puternic întărită. Aceste hotărîte, împăratul Alexandru se putea întoarce în Rusia. Asemenea Domnul Carol, care la 15 Decembrie își făcu intrarea triumfală în București.

În timp ce armatele rusești, ne mai avînd acum nici o pedică, operau cu succes în Sud cucerind Sofia și Filipopolul, — armatele române, sub comanda generalului Haralambie, se concentrară în jurul Vidinului, spre a cuceri această cetate. Ca să ajungă aci, ele trebuiră să cuprindă la 10 Decembrie Lom Palanca și Acer-Palanca, iar la 29 Decembrie Nazirul; apoi să dee lupte înverșunate pentru cuprinderea celor două mai puternice întărituri din afara cetății: Smîrdanul și Inova. Aceasta se făcu între 12 și 15 Ianuar 1878, cînd începu bombardarea cetății propriu zise a Vidinului. Bombardarea ținu nouă zile, pînd cetatea pradă focului a tot distrugător.

Dar toemai cînd locuitorii îngrozii siliau pe

comandant a-și preda cetatea, sosește vestea armistițiului încheiat la Adrianopole între Turci și Ruși la 19 Ianuar. Această veste puse capăt și luptelor turco-române dela Dunărea, — deci întregului război.

O lună mai pe urmă se încheie tratatul dela San-Stefano, prin care Turcia era aproape desființată în profitul planurilor politice rusești, iar România, aliatul cel prețios la vreme de cumpănă și peire, era acum cu totul nedreptățită și umilită, luîndu-i-se Basarabia sudică și dîndu-i-se în schimb Dobrogi. Dar Domnitorul Carol și Guvernul său, în fruntea căruia se găsiu Ion Brătianu, cel mai mare patriot, și Mihaî Kogălniceanu, cel mai mare Român, începură o luptă diplomatică foarte hotărîită și tenace în potriva planurilor rusești, mergînd pînă acolo încît la amenințările Muscalilor că vor ocupa țara desarmîndu-i oastea, să răspundă cu toată mindria și încrederea: țara nu va suferi să fie desarmată decît numai atunci cînd va fi strivită cu Domnul ei în frunte.

Protestul energic al României și alarmarea opiniei publice europene față cu intențiile politice ale Rușilor în Peninsula Balcanică, grăbi convocarea unui congres al marilor puteri, spre a revizui tratatul de la San-Stefano. Acest congres care se adună la Berlin în 1 Iunie 1878 și care ascultă cererile și doleanțele poporului român, reprezentat prin Ion Brătianu și Mihaî Kogălniceanu, recunosc independența României, îi ceru egalitatea confesiunilor și credințelor religioase pentru folosirea drepturilor civice și-i dădu Dobrogi în schimbul Basarabiei sudice.

Aceasta fu răsplata!... Români știură a se resigna. Ei căutară a răscumpăra pierderea ce-o înduraseră prin a organizare temeinică...

La 14 Martie 1881 reprezentanții națiunii ridică România la rangul de Regat, iar la 10 Mai avu loc încoronarea cu coroana de oțel făurită din tunurile dela Plevna.

Acum începe opera mare de organizare și consolidare a instituțiilor țării... Viitorul țării fiind asigurat, s'a îngrijit să se asigure și viitorul dinastiei, prin proclamarea de moștenitor al Tronului a Principelui Ferdinand, din a căruia căsătorie cu principesa Marja țara a capătat doi prinți și două prințese — mindria neamului.

BOTOLAN.

— Povestire din războiul independenței. —

Pe Botolan îl aveam soldat în escadron. Eū eram tinerel făr' de mustață pe-atunci, și-mi purta el de grijă pentru mîncare, pentru culcare, — și era cu credință adevărată. Un om spătos, scund, cu niște ochi verzi, plini de bunătațe.

Dintru 'ntîi mi se părea cam sărac cu duhul; dar pe urmă am văzut eū că numai șfiala era de vină pentru încurcăturile lui. Pentru dînsul, tîrgul și armata fuseseră o minunăție ca aceea la început. Toată tinereta și-o petrecuse la ciobănie, în picla munților, cu buciul, cu oile. Cînd se însură, iacă și oastea; și mai trece un an, doi, iacă și războiul! Greū... Avea și-un copil. Și 'ntr'una se gîndia la oile lui, la nevastă și la fetiță, — și ofta. Cîteodată imi era și milă de el, cu toate că dela o vreme, după furtunile ce bătuseră, după Grivița, după toate, mi se făcuse inima ca de piatră...

„Ce ai, măi Botolan, de oftezi așa?”

— Ei, ce să am, domnule sublocotenent?

Mă gîndesc și eū că multe mai are de îndurat omul pe lumea asta!

— Ți-i dor de casă și de oi, bre?”

— Da, domnule sublocotenent, — și de fetiță, și de nevastă... Ce să fac? dacă așa-i, ticălos, sufletul meu!...

Și ofta, privind într'o parte.

În rătăcirile noastre de călăreți ușori, după bătaia vîntului și după zgomotele depărtărilor, nu mai aveam sălaș și hodină ca lumea. Șelele nu se mai luau de pe cai, oamenii se hodiniau, mincau, cu frinele trecute prin mînă și cu carabinele gata, alături. Unde mai puī că eram cu Rușii amestecați și ofițerii lor cei mari și mîndri se uitaū la schimbașii noștri de sus tare, din văzduh: niște sălbateci cari și-aū prins caii din ceairuri, aū încălecat și aū venit la bătălie!... Da' cînd a fost cea dintîi ciocnire a noastră la podul Vidului, cînd le-am arătat că după luni de înfrîngere a lor, noi am sfîrșit cele dintîi batalioane dușmane, spulberîndu-le, — atunci, he-he, atunci din *brate* și din frate nu ne mai scotiaū, din dragoste și băutură... Puține zile de dragoste însă, căci și după aceea tot noi făceam linia cea mai înaintată, sub plumbii uci-

gași, în calea bașbuzucilor, între mormăirile de nemulțămire ale sătenilor bulgari.

În toate rătăcirile astea necurmate și în hărțelile singeroase, Botolan avea grijă de mine ca de un frate mai mic. Într'o colibă pustie, într'o casă părăsită, într'o cărămidarie, într'o hrubă în pămînt, ori- unde cădeam, el venia cu brațul lui de fin, ori de pae, imi înjgheba patul, ca să pot dormi un ceas, două, mai pe moale. În opririle aceste apoi, după această dintîi grijă, nu rare-ori îl zăriam sfātuindu-se cu tovarășii și scofînd dintr'un fund de săculeț, ori de prin halaturile șelei, cite-o bucată de slănină, ori cite-o pasere cu gîtul răsucit... Mă ospăta cu mă privia lung cum minc, cu ochii lui verzi, plini de bunătațe. Eram subțirel pe-atunci, cu puī pe obraz cit este pe broască, și par'că-i era milă de mine. Pentru toată grija asta, cu șfială, abia îndrăznind, cerea și el o plată.

„Trăiți, domnule sublocotenent, ași vrea să trimet scrișoare acasă... să știe și Mărioara mea că încă n'am murit aici, prin străinătăți, în țara Turcului... Ea, săraca, zi și noapte s'o fi gîndind: cînd mă 'ntorc... Poate mă 'ntorc azi, poate mă 'ntorc mină... Dacă vede că nici veste nu-i mai vine, socoate c'am și murit!... Vai de capul ei! Ce crezi, domnule sublocotenent, ea-i femeie singură, cu griji, cu necazuri... Ce poate un cap de muere? Așa, mă gîndesc eū să-i trimet răspuns: să știe că eū is sănătos, ș'o duc bine, ș'am să viū cit de grabă acasă, dac' a da Dumnezeu...”

Într'un rînd, dupăce rămase mult pe gînduri, cu privirile duse, îndrăzni, cu glas încet:

„Oare mult o să măi stăm noi prin sălbătăciile astea, domnule sublocotenent?”

— Dă, bre Botolan, ce să-ți spun? Nicī eū nu știū... Cînd s'a sfîrși războiul!

— Cînd om răzbi pe Turc, domnule sublocotenent?

— Da, Botolane, cînd l-om răzbi...

— Hei, apoi atunci tot măi avem, domnule sublocotenent, că Turcu-i tare, ce crezi? Zicea și tătucu, și bunicu', că un Turc răpune și doi, și trei de-ai noștri... Da' a da Dumnezeu și tot noi om dovedi...

— Ție nu ți-e frică de dișii?

— Ei, de ce să-mi fie frică? Nu mi-i frică... Ziceașu așa bătrînii, da' acu i-am cercat noi și cu sabia, și cu carabina, ș'am văzut că tot om e și Turcul... Cît despre asta, n'am eș nevoe... Numaî de s'ar sfirși mai degrabă... Atita amar am și eș..."

Și cum privia în lungul cîmpiei pustii, cu iarba arsă, spre Dunăre, deodată ochii i se umplură de o lumină de jale, răsfrîntă parcă din cele din urmă lucriri ale asfințitului.

„Mă gîndesc eș, domnule sublocotenent, ce-o fi făcînd acu Profirița... E mititică, mititică, și bălae, și de-abia umblă în picioare... Și nici nu poate zice decît *mamă* și *tată*... Acu, cînd m'oiș întoarce, nici n'are să mă cunoască... Doar e vreme de cînd am pornit de-acasă... Poate staș acuma amîndouă pe prispă și Mărioara se gîndește la mine și se uită în lungul drumului..."

Așa, prin mult amar și necaz am trecut noi, pînă ce-a dat Dumnezeu și aș început hărțuiele din jurul Rahovei.

Bubuiră tunurile o zi încheiată, pînă că carabinele neînterupt, și toată vremea, pînă că căzu asupra cîmpiei pînza fumurie a înserării, escadroanele noastre se zbućumară prin vîntul morții, prin bombăniurile schijelor și prin bizuirile de albină ale gloanțelor. Flăcării noastre, alunghînd pilcuri de Turci, se aplecaș amenințători pe oblîncuri și dădeăș zbor cailor în vijelie; descălecările se făceaș cu o iuțeaș nemaipomenită prin rovine, prin tușuri, carabinele pîrîiaș sec, ca vreascuri, oamenii încălecaș iar și zvicniaș în larg cu răcnete prelungi, după contenirea căroră rămînea freamătul uriaș, greș, adînc, al galopului mulțimii.

Cu cernerea cenușei înserării în largul pustii al acelor locuri, se traseră pe dinaintea noastră și coloanele rusești în neorînduială, și rămasesrăm noi, ca totdeauna, în avantposturi.

O trudă grozavă îmi îngreuaș tot trupul. Simțiam fiori de frig cari alergaș pe sub piele, prin brațele amorteite, sub mantaua grea. Mergeam în pasul calului și puținii flăcări ai detașamentului mă urmaș tăcuți, ca umbre, prin întunecime. O casă pustie, la un colț de muncel, se deslușia abia înainte-ne: acolo mergeam.

În fund, întăriturile Turcilor, în Rahova, se tăiaș negre, puternic și foarte deslușit, pe slăbul abur luminos al amurgului, în asfințit. — După larma zilei, tăcerea care ne impresura părea a veșniciei.

În pasul liniștit, înăbușit al cailor, ajunsesrăm. Recunoscurăș casa și împrejurimile prin desigurile mărunte de mlașă, pînă la pilcul de sălcii care mărghina mlaștina din spre Rahova Turcilor. Postul vecin, al nostru, în dreapta, putea fi zărit, pe zare, dacă sentinela se lăsa pe vine. Soldații descălecară în tăcere, dosiră caii și le dădură grăunțe, își pregătiră armele, șoptiră abia auzit un timp, apoi tăcură, așteptînd.

„Măi băeți, să păziască doș spre zăvoiș, unul să rămie aici... Ceilalți cercați a dormi cum veți putea... Ce-a da Dumnezeu! La o nevoe, scurt în picioare; nici în somn să nu vă desceleștați degetele de pe armă..."

Trăiți, domnule sublocotenent, zise sergentul, așez eș totul... Loc de dormit este sub șopron... La o nevoe, măi curînd simțim... Aici, în easă, este un fel de pat, da-i de pă-

Moș și nepot: Regele Carol și Principele Carol.

mînt, domnule sublocotenent, ca vai de lume... Nu știu de te-î putea hodini!

— Punem un braț de fin, șopti Mitru Botolan, și eū mă culc colea, lingă perete, afară...

— Bine, puneți un braț de fin, șoptii eū; de-abia îmi simt trupul, de oștenit ce sînt. Așa... Da' băgați de seamă, măi băeți, purtați-vă, mă, ca totdeauna... La o nevoie, ca fugerul, și să dați cu toată nădejdea...

— Las' pe noi, domnule sublocotenent!.. "șopti Mitru.

Cimpiile, cetatea pieriseră în întunec, încremenite în tăcere; prin răcoarea aspră a nopții nici o filfiire de vînt nu adia. Numai un foc de pușcă se auzi departe, slab, singuratec, trist. Pașii oamenilor pe lingă pereții casei, afară, conțînă, șoaptele amuțiră; rămăseși singur, zdrobit de oboseală, între pereții goi, reci și afumați, pe patul de pămînt, de-asupra mațdărului de fin. Un timp fiorul, glasul tăcerii îmi țîri în urechi; apoi somn de plumb mă copileși.

Într'un tîrziū, poate după două, poate după trei ceasuri, deodată tresării și mă deșteptai, pe jumătate amețit: simțisem prin somn, în urechi, un buhui greū, afară, sub pereți. Nemișcat rămăseși sub manta, cu fața la perete. Mă gîndiam, cercind a mă dezmeteci: Ce să fie?... Vuetul s'a auzit de partea cealaltă, între ușa și fereastră par'că... Era liniște grea în juru-mi, nimic nu pătrundea de-afară. Dar tot nemișcat stam, cu urechea ațintită. Poate s'a întors afară, sub perete, în somn, Botolan... El zicea că se culcă afară, aproape de mine...

Dar deodată inima se izbi dureros în coșul pieptului. Incremenit, asudat rece, rămăseși cu ochii zgîiți în pata de lumină cenușie pe care o făcea lingă mine, drept de-asupra-mi, la o palmă depărtare de ochi, singura fereastră din peretele dela spate. În pata aceea, că'ntr'o fulgerare, zărisem o mișcare de umbre.

Toată ființa, în lăuntru, îmi tresărise, dar din locu-mi nu mă putusem clinti. Ca într'un fel de farmec incremeniam, simțiam cum incremenesc, și așteptam. — Nicî-un zgomot nu se simția, doar ceva ca 'n vis, în răstimpuri scurte, ca strecurarea vîntului în cercevele, ori clătirea unei ramuri, dar așa de slab, în tresăririi fără

legătură, care n'aveau nimic omenesc. Și jocul umbrelor dintru 'ntii grabnic, acum se domolise: părea o mină care se întinde și se retrage, marginea rotundă a unui cap care sta în cadrul cercevelelor o clipă, un tremur nedeslușit, o pată neagră apoi. Incordat, cu gura căscată, asudat și 'nfiorat rece, nu mă puteam clinti din locu-mi. Un zgomot mai deslușit, surd, mă cutremură, umbrele se șterseră de pe perete, pata cenușie rămase goală, ca taina unui ochi orb.

Eū tot așteptam, cu trupu 'ndurerat de încordare. Cineva tuși afară, lingă perete, — și farmecul deodată se risipi.

„Tu ești, Mitrule? strigai tare, și mă întorsei spre fereastră.

— Da, domnule sublocotenent, noi sîntem...

— Ce este? nu dormi?

— Nu, domnule sublocotenent... De-acu trebuie să deștept pe domnu' sergent... Văd că cei din marginea luncii nu mai mișcă... Mi se pare că le-au făcut felul *ăstia*...

Îmbrăcat cum eram, zvîcnii în sus și mă așezai în capul oaselor, la marginea patului de pămînt. Afară, prin întunec, porni mișcare domoală. Mă ridicai, făcui doi pași și deschiseși ușa.

„Ce-a fost, Mitrule?...”

Botolan îmi răsări înainte prin întunecime. Înspre șopron se auzia glasul înăbușit al sergentului.

„Asta a fost, domnule sublocotenent, răspunse soldatul, că au venit vre-o trei păgîni pînă aici... Mă mir cum au putut trece, cum s'au strecurat pînă 'ntr'acoace... Voiau să intre în bordeiū pe semne...

— În bordeiū la mine?

— Da, domnule sublocotenent!

— Ei, și ce-a fost? Țsta era zgomotul pe care l-am auzit?... A fost ceva în dreptul ferestrei... S'au dus?

— Nu, domnule sublocotenent, i-am prins eū și i-am omorit..."

Un fior ușor mi se strecură prin piept. Botolan mă prîvia liniștit și blind prin întunec. Făcui doi pași. În umbra ca păcura a peretelui, spre șopron, trei momii negre zăceau întinse la pămînt, alături.

„I-am zărit cum veniau cîte unul, și i-am

așteptat aici, în umbră... Și gata... Și-s bașbuzuci, domnule sublocotenent... șopti soldatul.

— Cum a fost, bre? cum s'a întâmplat? Nicî zgomot, nicî strigăt, nimic...

— Nu, domnule sublocotenent, ce să mai fac larmă?... Aū venit pe rînd... Am sărit celui dintîi în spate și l-am sfîrșit, și pe ceilalți i-am așteptat lingă fereastră... Ei veniau, mă credeaū de-ai lor prin întunerecul streșinei, și eū întindeam mîinile și-i apucam de gît, domnule sublocotenent... Și pe urmă, gata! Asta a fost... Doar voiaū să intre în bordeiū, să te omoare, domnule sublocotenent...

— Și n'a strigat nicî-unul...

— De ce să strige? N'a strigat nicî-unul..."

Prin noapte, cercam să zăresc mîinile soldaților, care, imîi inchipuiam, trebuiau să fie uriașe. El tăcea. Sergentul și doi oameni se strecurau ușor spre deșeu de sălcii.

„Și cum i-ai doborît tu pe tustrei, bre?”

— Uite-așa, domnule sublocotenent, i-am doborît!" răspunse moale soldatul.

Aveam simțirea aspră, ghețoasă, că am trecut printr'o mare primejdie; și cîteva clipe rămăsei cu ochii ațintiți în neștire spre trupurile necunoscuților cari zăceau la doi pași, cu fețele la pămînt, muți, fioroși, fulgerați năpraznic. Și un val de milă pentru mine, un val cald și pentru soldatul care mă scăpase dela moarte, imîi umplu coșul pieptului. El tăcea, nemișcat și gînditor, la o parte!

A doua-zî, cu detașamentul neștirbit, intrai în rînduri. În grabă făcui colonelului raportul, tot în grabă colonelul se opri în fața lui Mitru și-l privi cu luare-aminte, dădu poruncă pentru ordin de zi de vrednicie, — și tunul izbucnind, comanda trecu ca sfîrcuri de bice printre rînduri, cîmpia se umplu de ramăt mare și pinza noastră de oaste, sclîpînd din săbiu, amenințătoare și întunecoasă, porni zguduind pămîntul ars al cîmpiei.

Prin fumegarea luptei, la cel întîi popas, Botolan se apropie de mine și mă ținti cu ochii

lui verzi, rugători, fără să îndrăzniască a rosti vre-un cuvînt. Eū mă simțiam purtat spre el cu toată inima, cu dragoste:

„Ce-î, Mitrule? Iar țî-i dor de-acasă? Vre-o scrisoare, ceva, hai?”

— Da, trăiți domnule sublocotenent, o scrisoare... De-acu, dac' am scăpat și de acest necaz, pot să zic că mult pînă departe nu mai este... Și ast' noapte am avut un val... Cu primejdie a fost acela, domnule sublocotenent, da' acu a trecut... Ș'așa, acu gîndesc eū, domnule sublocotenent, să trimet iar răspuns Mărioarei, o leacă de răvaș: să știe că eū is sănătos, ș'o duc bine, ș'am să vin cît de grabă acasă, dac' a da Dumnezeu!..."

Mă privia zîbind, cu lumina-i de jale de-amurg în ochi. Șopti domol:

„Oare ce-or fi făcînd ele acu, acasă?... Fețița nu poate zice decît *mamă* și *tată*... Cînd m'oi întoarce, nicî n'are să mă cunoască..."

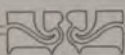
Și cum mă privia neclintit în șea, deodată avu o zguduire ușoară. Zimbetu-i crescū într'o fulgerare, se prefăcu în ris, ochii se lărgiră, și dintr'odată, fără nicî-un cuvînt, se plecă pe oblic, și-și îngropă obrazul în coama calului. Atunci, tresărînd cu un gemăt adînc, săgetător, băgai de seamă că timpla îi era singerată: un glonț rătăcitor venise, de unde?, un glonț rătăcitor venise, îi sfredelise timpla, și acuma, brusc, totul se sfîrșise. Acuma incremenise cu obrazul în coama calului blind și nemișcat, cu brațul stîng sub piept, cu dreptul în lungul trupului, spre pămînt.

Cutremurat de spaimă și durere, îi priviam și mă gîndiam la cele două ființe care-l așteptaū în munți, în fundul Moldovei, la Profirița lui mai ales, la fețița cu părul ca fulgul păpădiei, care abia umblă în picioare și nu poate zice decît *mamă* și *tată*. Și ca 'ntr'o izbire de vîfor, mă zguduî năvala lacrimilor!

Acu, și pe mormîntul lui crește iarba...

Așa ne-a spus nenea Cerceluș istoria soldatului Botolan.

Mihail Sadoveanu.

REGELE CAROL ȘI LIMBA ROMÂNĂ.

La 10 Maiu 1866 Mirele României, Principele Carol de Hohenzollern, chemat de glasul națiunii rostit prin cele 685.969 voturi ale plebiscitului dela 8 Aprilie, așteptat cu emoții și temeri, intră în Capitala Sa beată de bucurie că-l vedea sosit sănătos și frumos, căci — ca Făt-Frumos din povești — trebuise să treacă printre smei și balauri răi și vrășmași. Ajuns în fața sfatului țării, Domnul a spus cuvinte nemaî auzite pe acest pământ, vremi îndelungate băntuit de toate relele :

„Punînd piciorul pe acest pământ sacru, am și devenit Român. — Eu vă aduc o inimă leală, cugetări drepte, o voință tare de a face binele, un devotament fără margini către noua Mea patrie.“

Nici odată urechile Românilor n'au auzit făgădueli așa de solemne și cuvinte așa de sincere dela cei chemați a fi conducătorii țării lor.

Viitorul mare și fericit a dovedit înălțarea gîndurilor, adîncimea simțirilor și sinceritatea legămintelor cari au fost rostite în Dealul Mitropoliei din București la 10 Maiu 1866 prin graiul mișcat al Alesului națiunii. De-acolo acele cuvinte au mers răsunînd peste culmile munților, peste ărețele dealurilor și prin adîncul văilor în toate țînturile unde se gîndește, se simțește și se vorbește românește.

A voit Cel Prea-înalt, Dumnezeuul păzitor al neamului nostru, ca toate să meargă cu spor și în plin, țara și neamul să se ridice din ce era la 1866 la ce este în 1906. Așa s'au arătat roadele aduse de „inima leală, de cugetările drepte, de voința tare de a face binele, de devotamentul fără margini către noua patrie“, făgăduite la 1866 de Alesul națiunii.

Cu o stăruință încordată și cu o muncă de toate zilele, Alesul dela 1866 și-a urmărit deplina sa românizare. Mijlocul de căpetenie pentru a ajunge acest scop era natural învățarea limbii noastre naționale spre a avea astfel puțința de a înțelege toate manifestările scrise ale gîndirii românești din prezent și din trecut și a se înțelege din vii graiul cu orice român.

Învățarea limbii române a început-o Domnitorul Carol îndată ce s'a așezat în scaunul domniei. Spre a-l ajuta în această lucrare i s'a dat unul din cei mai mari dascăli ai vremii: răposatul A. Treb. Laurian.

O parte a limbii noastre — partea romanică — era ușor de învățat pentru Domnitorul, care știa bine franțuzește. Erau însă cu totul nouă pentru dînsul și străine numeroasele cuvinte slave, ungurești, grecești și turcești, pe cari le înțînina în tot

ce citia și le auzia din graiul vii al Românilor.

Laurian — după cunoscutele lui idei latinizatoare — își dădea silința să învețe pe Domnitor limba românească cit se poate mai ferită de toate acele cuvinte neromanice. Domnitorul vedea însă — cu cit înainta în cunoștința limbii și putea citi și vorbi — că limba vie și reală în trecut și în prezent se deosebește de cea pe care l-o arăta venerabilul Maiestru.

Domnitorul s'a pus deci sîngur pe studiul serios al limbii, citind pe scriitorii buni ai literaturii noastre și mergînd pînă la citirea Cronicarilor și a cărților bisericești. Această lucrare a urmat-o statornic ani îndelungați.

Astfel a ajuns Regele Carol la acea limbă românească bogată și la stilul energic și colorat prin întrebuințarea multor expresiuni vechi și populare, pe care de mai mulți ani îl admirăm în cuvîntările rostite în ocaziuni de mari sărbători.

Pentru a ajunge la acest rezultat a trebuit o muncă neînțetată și grea, pentru că limbii noastre îi lipsiau pe atunci aproape de tot mijloacele principale de învățare și folosire — o bună gramatică practică și un dicționar, în care să se poată ușor găsi cu siguranță forma și înțelesurile cuvintelor cu deosebitelile lor accepțiuni.

Regele Carol, cu răbdarea și stăruința obicinuită, a citit și a adnotat cărțile bisericești, cronicile vechi și scrierile cari au scris cea mai bună limbă. Și de cite ori avea trebuință să controleze înțelesul vre-unui cuvînt, pe care voia să-l fotosiască, îl căuta prin cărțile astfel însemnate, condus numai de memoria citirilor.

Orî cine a încercat astfel de căutări știe cit sint de grele și cit timp răpesc.

Mai pe sus decît oricine, Regele Carol simția zilnic din această cauză marea trebuință a unui dicționar național. Dicționarele român-german al d-ului Polizu ca și cele române franceze de Pontbriant și Costinescu erau lucrări cu totul neîndeslătătoare, fiind toate făcute în mod empiric fără exemplificarea scoasă din bunele cărți vechi și nouă. Dicționarul Academic făcut de Laurian și Massim nu era inventarul limbii românești celei viețuitoare, ci al unei limbi latino-române create de autori cu dorința de a înlocui în gura Românilor limba reală și națională, așa cum ne-au lăsat-o moșii și strămoșii. Asemenea lucrări foarte puțin puteau ajuta la învățarea limbii noastre pe Cel care nu o învățase de mic copil.

Regele Carol, simțind mai mult decît orî și cine

trebuința unui dicționar național românesc și văzînd că Academia pare-că nu îndrăsnia să facă o nouă încercare după cea atît de rătăcită din întii ani ai lucrării sale, a venit să dea Inusuși un nou impuls pentru făcerea acestei lucrări naționale atît de necesare.

La 23 Martie 1884 cuvîntul Regal a răsunit în ședința solemnă a Academiei Române înaintea cărturarilor neamului. După ce laudă publicațiile istorice ale Academiei, Regele continuă zicînd:

„Nu mai puțin însă trebuie să ne ocupăm și de viitor... de limba noastră, care s'a păstrat neatinsă în cîmpiile roditoare ale Dunării, în plaiurile mărețe ale Carpaților, aceste ținuturi încîntătoare, descrise cu măiestrie și în o limbă așa de curată de poetul nostru popular V. Alexandri. Ce sarcină mai dulce poate avea Academia decît a lua sub paza sa această limbă veche, pe care poporul o înțelege și o iubește? Menținem dar aceste frumoase expresiuni întrebuițate de străbuni și nu ne temem de cuvinte care au căpătat de veacuri împămîntenirea: Superflua non nocent.

„Ce limbă are norocul de a dispune de patru cuvinte pentru o însușire, care trebuie să fie mîndria fiecărui popor, care trebuie să fie scrisă pe steagul fiecărei armate: voinicie, vitejie, bravură, eroism? Să ne ferim însă de o îmbelsugare

de expresiuni moderne care, nepunînd o stavilă la timp, va instrăina poporului limba sa.

„Am fost îndemnat a rosti aceste cuvinte prin dragostea care am pentru frumoasa și bogata limbă română și fiind incredințat că dorința mea, îndrăznică a zice și a Academiei, nu va rîni înăea un pium desiderium.

„Supun dar la chibzuirea dvoastră, dacă nu ar fi folositor de a face un fel de Elymclogicum magnum Romaniae, conținînd toate cuvintele vechi, cari altmîntrelea vor fi pierdute pentru generațiunile viitoare: Verba volant, scripta manent.

„Spre a sprijini această întreprindere, pentru care patru, cinci, șase ani vor fi trebuincioși, pun în fiecare an modesta sumă de șase mii lei la dispozițiunea Academiei.

„Intr'adevăr, lucrarea aceasta este foarte întinsă, poate că nemărginită; să ne amintim însă cuvintele lui Horațiu: „Est modus in rebus, sunt certi denique fines" și sînt convins că opera Academiei, care își va ridica astfel sie-și un monument neperitor, va fi încoronată de o izbîndă fericită.“

Lucrarea s'a început îndată; ea a fost incredințată celui mai mare, singurul, filolog român de pe atunci — dlui B. P. Hasdeu. Nu „patru, cinci,

A. S. R. Princesa Maria cu prințul Carol și princesele Elisabeta și Maria.

șase ani", dar patrusprezece ani au trecut și lucrarea, nu să fi ajuns la sfârșit, dar de-abia era începută.

Greșeli s'au făcut, nenorociri au lovit și lucrarea nu s'a putut urni din loc.

Alți cinci ani au urmat, cu mari nădejdi la început, cu multe amărăciuni mai târziu. Marea lucrare națională, dorința vie din tinerețe a Suveranului, era tot neîndeplinită. Timpul curgea, cheltuelile curgeau și ele și lucrarea nu se făcea.

Regele Carol își perduse nădejdea de a mai învăța românește din mult doritul dicționar; îl voia însă pentru urmașii Lui. Principele moștenitor din copil se făcuse acum general și părinte. Fiii lui creșteau și ei, și pe masa lor de studii Unchiul albit nu le putea pune cartea limbii, în care să învețe a scrie și a vorbi frumos românește, a se înțelege cu copiii, ostașii, cu țara, cu neamul, care-l încunjură cu priviri calde de iubire și care trăsere auzind din gura lor vorbirea strămoșască.

Cînd va veni timpul să se scrie istoria acestei lucrări, se va vedea odată mai mult cită dragoste adîncă de limba noastră hrănește Regele Carol, cită stăruință, cită răbdare a trebuit să pună în multe bune cite s'au făcut și în multe cari nu s'au putut face. Nu mai vorbesc aici despre dărnicia neistovită și neobosită urmărită de douăzeci și doi de ani pentru această lucrare pînă acum fără noroc, și care va merge încă cîțiva ani înainte, sperăm, spre ajungerea deplină a scopului urmărit cu atita stăruință și cu atita dragoste.

Cînd cărturarii noștri cei mai de frunte stăteau pentru a treia oară încurcați greu înaintea datoriei de a da Regelui și neamului dicționarul limbii naționale, a răsunit de nou în Academie glasul înțelept și cumpanit al Suveranului glorios, care la 1866 a strigat că a devenit român punînd piciorul pe pămîntul Romănesc.

La 1 Aprilie 1905 a vorbit de nou Academiei Române despre limba romănească, rostind următoarele luminoase cuvinte:

„La temelia acestui templu se află limba, această duioasă limbă romănească, care Mi-a devenit indoit de scumpă din ziua cînd am auzit-o răsunînd pe buzele neuitatei Mele copile și de cînd, spre a Mea mîngăiere, urmașii Mei o grăesc în jurul Meu.

„Mînat de această simțire, am propus Academiei, acum 21 de ani, întocmirea dicționarului „Etymologicum magnum Romaniae”, avînd mai ales în vedere culegerea și păstrarea acestor cuvinte vechi cari, deși obîrșia lor este slavonă, grecească sau turcească, alcătuiesc originalitatea și bogăția limbii.

„Dorința Mea era ca Academia să scape aceste odoare amenințate a cădea în uitare, redîndu-le locul la care au drept, și să puie o stavilă la acest val de nepăsare pentru graiul bătrînesc, stîrbind totodată buruenile neologismului, care înăbușe limba strămoșască. Limbile își au într'adevăr viața lor proprie, care se desvoltă după niște reguli statornice, însă înfriirea scriitorilor de frunte și a academiilor asupra acestei desvoltări este de asemenea netăgăduită.

„De ce să ne ferim de aceste locuțiuni vechi cu obîrșie așa de curată ca aceea a liturgiei și a letopiseteilor țării, și cari nici măcar arhaisme nu sint, deoarece le înțilnim în limba bisericii și a poporului? Mult mai de temut sint aceste neologisme sterpe, cu formă și înțeles pocite, cari nu aduc nici o idee nouă, ci izgonec numai cuvinte curat romănești spre a le înlocui cu altele străine, cu înțeles absolut identic, ca spre pildă „avansare” în loc de înaintare, „voiaj” în loc de călătorie.

„Aceste parazite răutăcioase sint mii, numărul lor crește pe zi ce merge, și sfîrșitul va fi schilodirea limbii. Strecurarea lor o datorim în mare parte vieții politice, obiceiurilor apusene și educațiunii copilor în străinătate. Aceste înfriiri n'au fost totdeauna norocite, nu numai asupra limbii, ci și asupra moravurilor, cari au pierdut poate mai mult decît au cîștigat. Urmarea cea mai de plîns a acestei greșite îndrumări este șanțul ce se sapă între limba claselor culte și neprihănita limbă a poporului. Despărțenia aceasta trebuie dar cu orice preț preîntîmpinată ca o primejdie pentru neamul romănesc, a cărui unitate se întemeiază pe legea și limba sa.

„Știu că Academia și un mînunchiu de scriitori vrednici luptă cu o patriotică osîrdie spre a alunga această vătămătoare cotopire, însă rivna și silințele tuturor nu vor fi de prisos spre a aduce la bun sfîrșit această operă de însănătoșare.

„Iată pricina pentru care o grabnică dare la lumină a dicționarului este atît de dorită de Mine. Îmi dau sama de greutățile lucrării, de timpul ce cere, totuș cred că în acest lung șir de ani s'ar fi putut îndeplini în mare parte programul alcătuit. Dacă mai zăbovim, stîrbirea și schimonosirea limbii se vor întinde tot mai mult, iar îndreptarea va fi cu atît mai anevoioasă.

„Aștept dar cu nerăbdare ca Etymologicum să fie cit mai curînd pus în mina tuturor, avîndu-se grija ca întocmirea lui să fie cit de întregă, cu un număr de citațiuni bine alese, însă limitat,

spre a nu se innămoli lucrarea într'o prea mare întindere. Perfectiunea lui are mai puțină însemnătate decît ființa lui.

„Sînt incredințat că D-voastre veți întîmpina aceste mici îndrumări ce Mi-am permis a le așterne ca un semn al viei Mele dorințe de a vedea Etymologicum odată desăvîrșit, spre cîns-tea Academiei și folosul generațiunilor viitoare.”

Dela cuvîntările rostite de Timoteiū Cipariū la 1861 la inaugurarea Asociațiunii pentru cultura Românească în Transilvania și la inaugurarea Societății Academice Române în Bucursști la 1867, nu s'au mai rostit cuvinte de iubire atît de caldă ca ale Suveranului pentru limba românească, care a răsunit „pe buzele Neuitatei Principese Maria” și pe care acum „spre a Lui mîngăere, urmașii Lui o grăesc în jurul Lui.”

Cîți dintre noi toți, bogați sau oameni fără avere, cari am învățat a vorbi românește la sînul mamei noastre, cîți putem zice că simțim o dragoste alit de caldă pentru limba românească cit sînt mîrele Națiunii ales la 1866, înalbit acum în munca de 40 de ani pentru înălțarea țării și a Neamului.

Ca în multe multe, altele din marile interese

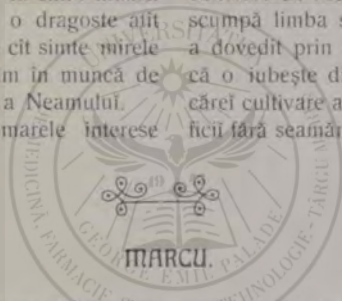
naționale, așa și în iubirea adevărată pentru limba românească Regele Carol poate fi luat de pildă de toți Români.

Astăzi este ziua Știlor Apostoi Petru și Pavel, marii luptători și biruitori ai lumii prin cuvîntul sfințului adevăr; astăzi este în toată România sâr-bătoarea cea mare a întregii tinerimi școlare. Astăzi se incheie anul, se dau premiile, se cîntă de miș și miș de glasuri tinere de argint, în toate școalele secundare din orașe, primare din orașe și din toate satele. Toți cîntă în cor, încunjuțați de emoția părinților cuvintele Poetului Alexandri, Imnul Regal:

Trăiască Regele
In pace și onor,
De țară iubitor
Și-apărător de țară!

Aceste cuvinte se cuvine să se rostieacă, din tot sufletul; cu recunoștință de toți aceia cărora le este scumpă limba strămoșească, pe care Regele Carol a dovedit prin fapte în timp de patruzeci de ani că o iubește din toată inima Sa adîncă, și pentru a cărei cultivare a muncit cu stăruință și a făcut sacrificii fără seamăn.

I. Bianu.

Cine l-ar mai fi cunoscut! Venise ca un străin, ca un călător prin lume, pornit cine știe de unde. Expresia adîncă a feții, privirea ochilor închisă, ca dusă pe gînduri, arătau că omul acesta a rătăcit mult prin lume, dus de un gînd ce nu i-s'a împlinit niciodată. Și era cu barba în vălurile ușoare de argint, multe vălurile, că era lungă barba, și cu fața lungită par'că de suferință. Numai din frunte, dacă te-ai fi uitat mult la ea, ai fi înțeles ceva din viața moșneagului. Că dacă te uitai mult la fruntea aceea, plină de brezde adînci, părea că te confundai și tu tot mai mult în gînduri, te coborîai în vremuri de mult trecute, și fi se umplea sufletul, — ca și lui — de o tristetă mare. — Cine să-l mai cunoască așa adunat de spate, cu cirja bătrînețelor în mînă, cu ochii cari vedeau într'alte lumi, cînd veni în satul răsirat de munte și se așeză într'o căsuță aproape de biserică.

Sătenii dinți gîndiră că-l o arătare, poate o stafie sau Dumnezeu știe ce, și nu cutează să se apropie de căsuța de birne, cu arcuți negre la pridvor, în care unii spuneau că șezuse popa cel bătrîn. — De popa nu le-ar fi frică la oameni, că el alungă doar' durerile necurate, dar popa cel bătrîn nu putea să fie. Acela a murit de mult, de vr'o patruzeci de ani nu-l mai știe nimeni de urmă. Nu știe nime unde s'a dus. Nicî preuteasa n'auzise nimic de el. Odată numai i-a scris, știe Dumnezeu, zice că de prin țara bulgărească. Cincispre-

zece ani de zile l-a tot așteptat. Cînd a fost într'al șas-prezecelea își mărită fata aci în sat după un fecior voinic, ea chemă pe popa cel nou, se griji cum li se cade creștinilor, mai ales la o preuteasă, — și închise ochii liniștită cu o singură dorință: să mai vadă încă odată pe popa Marcu. Dar el știe Dumnezeu pe unde va rătăci în largul lumii, Preuteasa nu s'a plîns o singură dată că popa a părăsit-o. Oamenii scoteau vești pe socoteala lui. Dar preuteasa rămînea ca de peatră la orice vorbe slabe, și numai gîndul părea că-l fuge departe, un gînd plin de durere. Ea singură știa inima lui Marcu și era mulțumită, era mîndră de bărbatul său, așa cum îl cunoștea, dar n'ar fi spus o vorbă legănată la nime pe lumea asta, unde-l Marcu, ce face de nu mai vine? Nicî chiar Zamfirii nu i-a spus, cînd fata se bocia de multe ori după tatăl-său ca după un mort. A trăit așa cu gîndul dus la el departe, și cu un dor ascuns adînc-adînc în sufletul ei, să-l mai vadă odată pînă a nu închide ochii. Dar nu i-a fost dat, și ea adormise, într'un oftat adînc, cu luminile ochilor întredeschise, ca și cînd nu i-ar fi murit de tot gîndul, că tot are să-l vadă încă odată, că tot va veni el, — mai tirziu poate, dar va veni! Și o îngropaseră cu cîns-tea convenită, cum i se cade unei preutese. A fost fată de-acî din sat, dar din oameni mîndri și grei la cumpănă, cînd era vorbă de vr'o treabă mai grea pentru sat.

Bărbatul ei, popa Marcu, era din satul vecin. Dumnezeu știe cum i-a venit lui să se facă popă, că nu era el făcut așa pentru preoție. A trăit mult ca fecior de sat, își cînta doinele dureroase, bătea ulițele chiuind de dragul seminului și al răcorii din văzduh; își arunca pălăria rotundă să se polească în poleiul de lună. Îi cîntau, îi frământau adine pădurile mari de brazi. Glasurile șoptite veniau ca din altarul întunecat al unei biserici depărtate, mari și pline de umbre.

De multe ori se opria în puterea nopții și asculta freamătul acesta neînțeles, care parcă-ți răscolește afund în suflet, nu te zgudue ci te năfoară, și fiorul acesta nu trece grabnic, ci ține îndelung și-ți creștește fruntea ca să te gîndești la ceva. Asculta ceasuri întregi și nu știa ce să creadă. Dar ziua următoare să fi fost așa de senin ca aripile de matasă albastră ale îngerilor, lui i se părea nespuse de trist și s'ar fi virit bucuros într-o peșteră, să stee ziua întreagă în birlog ca ursul.

Tatăl său Precupaș era diacon la biserița de lemn din sat, și ca om priceput în lucrurile sfinte, în molitve, dădu cu socoteala că băiatul său poate să fie ispitit de iele de stă așa cu nopțile de cap pe afară. Aștepta, fără să-l prindă un pîngeș de somn măcar, pînă ce se întorcea Marcu acasă, își opria aproape răsufierea, să nu crează băiatul că el nu doarme, și după ce băga de seamă că acesta răsufia regulat, se ridica în capul oaselor de pe scîndurile de brad ale patului, lua de pe poliță o carte cu păreți de lemn mîncat de cari, și se apropia sfios de patul feciorului său. Știa de rost molitva „pentru cel ce nu poate să doarmă” și o măcina într'un șopot molcom.

Marcu însă, cum nu era ispitit de nici un duh necurat, ofta ad'ne prin somn și nu se liniștia. Iar diaconul, bătrînul, gîndia așa: dacă nu-i putere de popă, nu-i și pace! Fără patrafir, numai din carte, nu plătește nimic. Și patrafir nu poți purta, dacă nu-ți dă Vlădica darul. Doamne, cit e de scump darul acesta! Numai cit nu-l poate lua ori și cine. Cit ar fi de bine să-l iee feciorul lui, Marcu! Doamne, cit s'a gîndit el la clipa cea mai fericită din viața lui, cînd Marcu ar citi Evanghelia din ușa bisericii.

Dar nu știa nici Precupaș de ce, cînd îl vedea pe Marcu așa dus pe gînduri, așa supt la față, parcă nu cuteza să-i spună o vorbă legănată. I se părea că n'are nici un drept să-i zică ceva, se simțea mai mic decît el cînd îl privia cu ochii aceia negrii, plîni de foc și de durere.

Diaconul Precupaș nu prea băga de seamă de unde-i vine neliniștea aceea a băiatului, dar mamă-sa, cu ochii ageri, neliniștiți ca o șopîrlă, ispitia toate cărările băiatului fără ca acesta să știe ceva. Vedeau cum el se înduioșază pînă la lacrimi, cînd privirile i se ațintiau asupra muncitorilor ce veniau îndobitociți de munca din breazda stăpînului străin, dintr'al patrulea sat. Aci acasă n'aveau pămînt să-l scurme, că erau numai dealurile stîlcoase, numai cetină întunecată se înălța în văzduhul limpede. Nu putea să-și deie seama, de unde moștenise el, Marcu, un suflet așa de simțitor, căci doar

crescuse cu aceia carl se îndoiau de spinare opintindu-se la robotă. Aceia parcă nici nu băgau de seamă adîncimea prăpastiei unde căzuseră.

Nu știa, dar simțea că se înalță peste toți feciorii de seama lui, îi întrece cu înălțimea gîndului și cu dorințele avîntate ale inimii. În nopțile senine, cînd fetele, cu obrazii fragezi ca de domnișoară, răsuciau firul moale de lînă, șezînd pe brazii tăvăliți lingă vr'o porțiță, se opăcia pe acolo și vr'un moș ce nu putea să doarmă. Și cum stetele scintea în albastrul întunecat, și pădurile de brazi fremătau prelung, se desptea amintiri vii în inimile bătrîne, și glasuri înăsprite povestiau fapte mari ce se petrecuseră odată aici în munți, povestiau oftînd cu jale.

Ceialtfi feciori ascultați ei, dar tot mai tare le sta gîndul la fetele bălane. Dar Marcu se încălzia, ochii i se umpleau de străluciri tăcioase și după ce mergea acasă, se zvîrcolia pe așternutul de fin, gema și nu putea să adoarmă. Se întuneca tot mai tare la față și la vorbă, de nu mai credea Precupaș în puterea molitvelor, ci așa dacă i s'ar face vr'un maslu.

Marcu știa să citească. În toate cărțile din biserică îi alergau ochii pe șire, de-ai fi gîndit că din veacul veacului tot diecel a fost.

Într'o căzanie veche, aruncată după un scaun în altar, Marcu află odată o cărticică de vr'o treizeci de foi, scrisă nu cu tiparul ci cu mina. Descălcirea scrisorii a mers cu greu, dar tot a mers. Mai ales că după ce-a citit cele dintîi zece șire, ar fi urmat cu buchizirea să fi știut bine că la tot șirul stă o zi. Aflase el acolo ceva, ce părea că simte de mult în adinecul sufletului. Dîntîi se înbușoră la față ca o fată mare pe care un străin ar fi văzut-o cînd o săruta drăguțul, apoi păli tot mai tare, cași cînd i s'ar găta răsufierea.

Maș o jumătate de an nu s'a deslîpît de cărticica aceea. Și cînd sara se plimba singur, fără dor de întîlnire cu feciorii și cu fete, i se părea că de pe munții bătrîni, lăcașul strămoșilor săi, îl mîngăie niște adieri ușoare, calde de vînt, ca răsufietul unui om ușurat de o povară.

În capul lui, fără învățătură, fără cunoștinți mari de lume, se închiegău niște judecăți nespuse de limpezi, și judecățile acestea erau chiar dorințele isvorite din adin-

Prinții Carol și Nicolae și principesele Elisabeta și Maria.

cul sufletul său. Judecățile acelea erau așa de hotărâte, așa de tare pornite înspre un gând, încât simția că dacă nu se vor îndeplini, viața lui se va nimici așa cum se sparge o băsică de săpun în văzduh, de nu mai rămîne nimica din ea.

Nu știa pentru ce, dar vedea el bine că nu va putea trăi ca ceilalți oameni din sat. Așa o viață, cum vede pe alții c'o trăiesc și umple de o durere nemărginită; dacă el ar fi osîndit s'o ducă, ar muri cu zile.

Știa bine că Mitruț din Vâlcea a stat patru luni la Blaj, și dacă mai sta două venea acasă popă gata. Dar n'a stat, că i s'a părut că domnii de-acolo vreau să-și bată joc de el, de nu-l lăsați nici să vie pe cite-o săptămînă pîn' acasă să-și mai vadă nevasta. Mitruț e așa 'ntr'o dată, și numai de gura tată-său s'a dus să se preoțiască.

Bine că nu i-a ajutat Dumnezeu.

Dar cu Marcu era alta. Știa el că-l alta. El pentru altceva s'ar fi dus acolo, și pentru preoție, dar mai ales pentru alta. Că slujba preoțiască o știa cași popa; de cînd fu de 9 ani cînta lîngă Precupaș diacul. Dar gîndia el că acolo va mai afla ceva.

De cînd prinse să citiască și văzu pe cărțile bisericesti „tipărită în Blaj la mitropolie” se gîndia mereu, că acolo trebuie să fie oamenii bătrîni, cu multă învățătură și știință. Cu cît creștea mai mare, i se întăria dorința de-a merge odată acolo să vadă și el ce-i în lumea asta mare. Că unde se tipăresc cărți așa de mari și așa de groase ca celea dela ei din biserică, trebuie să fie altă lume, nu așa ca la el în munte.

Dar mai ales de cînd dădu de foile celea scrise. Aflase de acolo ceva despre neamul nostru, despre biserică, despre niște războaie mari, chiar și despre Blaj aflase ceva.

Gîndul lui era hotărît acum!

Într'o după amiază și-a luat bita de corn în mînă și a pornit la Mitruț din Vâlcea să-i spună, cum s'ar putea mai pe ușorul să stee vr'o jumătate de an în Blaj?

Diacul Precupaș înlemni de bucurie cînd îi spuse Marcu de hotărîrea sa. Iacă, ce-a purtat el vecinic la inima lui și n'a culezat odată să-i spună băiatului, vine acum chiar el, diacelul cel tînăr, și spune hotărît ca un om mare.

„Tată, eu mă duc la Blaj, să mă preoțesc, de-mi va ajuta Dumnezeu!”

— Ți-a ajuta Dumnezeu, cum să nu-ți ajute, măi Marcule. Vezi bine că-ți ajută Dumnezeu.”

Și Precupaș și-a vîndut doi junci de doi ani să aibă „dumnia lui” de cheltuială, și nevasta alege hainele cele mai nouă, și cînd să plece, trei perechi de desagi se îndesați pe șaua de lemn.

Umbla acum în mînăstire la slujba de dimineața, asculta tîlc învățăturii creștinești dela doi călugări bătrîni. Se purta așa cum l-a lăsat Dumnezeu, cum a umblat în sat, cu itari, cu mincări de pînură, și cu o pâlărie rotundă ca un cuib de țarcă. Se uita cu sfială la dascălii bunți și duși pe gînduri, cari între șirele scripturii știa să țese așa de frumos firele trecutului dureros și al nădejzilor noastre în viitor. De multe-ori i se

părea lui Marcu în mîntea lui, că acești doi au trebuit să tipăriască și cărțile cele mari dela ei din biserică. Alți oameni măi înțelepți nu-și putea să-și ceară ei din lume această.

Într'o zi însă asculta cu ochi mari, cu deosebită luare aminte, la vorbele celor doi prieteni cari și ei erau la cursul cel scurt pentru preoție. Spuneau că la cursul cel lung ține școală cu clericii un dascăl cum nu s'a mai pomenit. E de tot tînăr, și așa vorbește de frumos, de tare și de cutezător! Spune lucruri să rămii cu gura căscată, nu alta. Știe tot ce a fost pînă acuma în lume. Istoria biblică-i nimica pe lîngă ce spune acela. I-așa grăiește, măi, de te furnică pe la inimă și te încălzește la suflet. Și-l ascultă clericii ca pe un proroc, iar după ce dată și iasă, ei se adună cete-cete și povestesc cite tref ceasuri.

Marcu nu se putu răbda: merse să-l asculte. Lui i s'a părut așa: că omul ăsta a căzut din cer și că fiecare trebuie să-și însemne bine ceea ce zice și învață, căci iar va pieri, nu peste mult.

Nu mai cit el, Marcu, nu-și putea însemna toate ce le spunea omul acesta, că nu înțelegea tot. Dar din vorbiri le își aduse aminte de celea ce citise în foile scrise, pe cari le-a aflat la ei în biserică. Ce era acolo despre noi, spunea și dascălul acesta tînăr dar' știa și alte fapte, cari lui nici prin mîntea nu i-ar fi trecut.

Nici nu le-ar fi crezut pe toate, dar dascălul ăsta minunat spunea că unu Șincai, și un protopop Maior au scris lucrurile acelea, că au fost oameni luminați și cu multă învățătură.

Ceva era sîntit pentru Marcu: un protopop nu poate să mintă, și foile scrise, de cari dase el, erau din cartea lui Maior. Nu înzădar i-a tremurat lui inima atunci și aîta vreme nu s'a putut deslipi de literile acelea încurcate.

Din ceea ce auzia și citia, în suflet i se strecura picur de picur credința în vrednicia neamului său, și tot strop cu strop se măria și durerea pentru ticăloșia în care a ajuns.

Dela fire era bun, se induioșa lesne, poate chiar de aceea n'a scăpărat nici odată vr'un gînd nou, luminos în capul lui. De aceea poate nu cuprinse nici odată rostul și ținta ce-o poate avea orice om în lume. El avea numai dorinți, dorinți mari, sincere ca sufletul lui curat, dar de multe ori nu-și putea da samă ce înseamnă aceste dorinți.

Alteia auzise, așa de mult se gîndise la trecutul neamului său, înc't cunoștințele lui, prinse fără nici o rînduială, i se grămădiau în mîntea, se întuneca una pe alta, și de cele mai multe ori vedea limpede numai atît: noi sintem dintr'un neam împărătesc, dar craiul nostru s'a dus de mult, cine știe unde și nu mai vine.

Tipicul și slujba mergeau de minune; la șase luni ar fi putut fi chirotonit. Dar o suflare de viață nouă, ca niște șoaapte pline de îndemn ce se lăsau din văzduh pe pămînt: dascălul acela tînăr; vorbiri și sfaturile aprinse ale clericilor, nu-l lăsa să plece. Și de multe ori cînd se plimba pe malul Tirnavei cu apă tulbură, șopotul ei părea că vrea să-i spuie ceva, ce el nu putea să înțeleagă, și se depărta și mai trist, pe cînd o boare

călduță mișca încet firele de iarbă de pe cîmp și-i răs-fira ușor pletele răslețe.

Totuși mai mult de-un an n'a fost chip să stea, căci diacul Precupaș era bolnav de moarte și nu putea muri pînă nu-și vedea feciorul popă.

Marcu merse în grabă acasă și se înșură așa pe ne-gindite, numai să se poată întoarce la vîlădicie să iee darul, ca să nu se chinue atîta bătrînul-său tată.

După cea dintîi slujbă a lui Marcu diacul Precupaș înălbi din ochii și fu dus pe veci din lumea asta.

Locul unde să preoțiască n'a fost satul lui, unde era popă, ci a nevastei, unde din pomenirea oamenilor nu-mai tot din lună în lună venia cite un preot din satele vecine să slujască.

Acî, în satul acela, răsîrat pe la poalele pădurilor de brad, l-au apucat pe popa Marcu vremile de răsîmiriță.

Cînd i-a venit cea dintîi stafetă, un cleric care-i spusese de adunarea cea mare românească, popa Marcu îl ospătă bine și-i dădu cal odihnit să meargă mai departe, iar el rămase adîncit în gînduri. Putea să vie acum craiul acela pe care i se tot părea lui că-l vede, dar se putea să fie iarăși numai o închipuire a lui. El nu avea încredere în dascăli, în oameni învățați, în puterea celor tineri. Din vîlmășagul celor ce auzise în sufletul lui rămăse chipul unui craiî ce va veni. Singur el ar putea să facă ceva, altul nu. Asta ar fi visul vieții lui, să vadă odată un craiî de-al nostru. Pînă cînd nu se va arăta acela, Marcu simțea că nu se va face nimic, mai ales că el nu va face nimic. Nu știe de ce s'a apuce ori cit de mult l-ar sfătui alții. Dar dacă ar veni odată acela, atunci i s'ar deslega par'că deodată și gîndul și minile.

De-aceea el și-a părăsit și satul, și nevasta, și țara, atunci cînd se ivi craiul. Satul era scutit de stînci și de păduri. Acî nu se putea face nici o pagubă, căci de-ar fi venit străînii, n'ar fi putut să jefuiască decît biserica. Chiar în ea ar fi affal numai un potir de sticlă și icoane cu sfinții strîmbi la gură și la picioare, și cu degete la mînă ca ghiarele de paseri. — Cu femeia a trăit el bine, dar nu-i prea purta grija. Fata Zamfira îi zăcea mai mult la inimă. Dar Zamfira-i o copilă încă, n'o paște nici o primejdie.

Cît a fost el de nepriceput, de tîrziu la judecată, așa se schimbă de tare, îndată ce simți că este cineva care dă poruncă, care stăpînește.

De vremea cît a stat în tabere deciteori își aducea aminte, mai tîrziu, i se umplea sufletul de lumină. Ca înșîniri de apă limpede ce improașcă la soare, ca în raze nenumărate de sulii de foc vedea atacurile pușcașilor de pe crestele de stînci ale dealurilor, îi lua vederea fulgerul lîncilor lucii, îi creșteau în auz uralele de învingere ale voinicilor, înaintea ochilor lui încremenia chipul craiului, și inima începea atunci să-l bată cu putere în piept, ochii i se înflăcărau și plingeau lacrimi ferbinți, ... domoale.

Însă amintirea vremilor acestora venia cu altă mai rar, cu cît mai des îl muncia un gînd înghețat, — ca o vedenie grozavă. — Gîndul acesta îi veni întîi ca o închipuire. I se părea de multe ori că se pornese furtună

mare, că gem vînturile ce îndoie pădurile bătrîne, și că printre brazii înalți aleargă ceva. Nu știe ce, dar pare că rămîne în urmă ca o coroană de craiî. Craiul, după care așteptase el atîta vreme să vie, i se părea că iarăși e răpît, e dus departe undeva.

Gîndurile acestea însă le putea el ținea și în frîu, și atunci nu știa mai mult decît ceea ce știa și alții: că nimic, nimic nu se 'mplinește din tot ce au visat odată cei ce se treziră la viață.

Și Marcu știa ceva mai mult decît aceștia: că nu se împlinește dorința lui cea mai mare, așa cum i-a rămas în sufletul lui nemeșteșugit și curat din învălmășala învățăturilor de odată: să vadă el un craiî de al nostru.

Și gîndul acesta era un gînd bolnav pentru sîracul pîrintele Marcu. Îl chinuia mai mult decît orice doruri înăbușite gîndul că el nu ar mai fi om, dacă nu l-ar legăna nădejdea că și-l va vedea împlinit.

Nădejdea care-l ținea era legată de omul acela care-și jertfise viața pentru o țintă cum nu se poate mai sfîntă. Și Marcu citia prin gazete că omul acesta, de care-i era mai drag ca de orice în lumea asta, bate drumurile fără de nici o izbîndă.

Dar popa Marcu era și creștin. Și cum era și preot nădăduia că totuși trebuie să se schimbe bătaia vîntului, căci doar el știe ce au făcut și de ce-s vrednici oamenii aceștia, la cari să nu le dea Dumnezeu atîta cît pot răbda. Se ținea creștin tare popa Marcu și nu-l lăsa nădejdea.

Se schimbă multe în lumea asta, căci unii oameni uită, alții umblă după negoțuri, și se încrușăază ca ștele cu tof, feul de lume, se nasc neînțelegeri pentru cutare și cutare lucru, și cei mai mulți își vîd de trebile lor, izbînd în ori cine li s'ar pune în cale.

Oamenii aceștia îi se par de multe ori niște dobitoace lacome și împungătoare.

Avea și Marcu grijile și necazurile lui, dar nu era slova din foî cît de puțină și cît de rar ar fi venit, spunînd ceva de soarta celui de care era așa de legat, pe care să nu o fi citit cu inima zvîcnind, cu ochii umeziți. Veniau însă rar înștiințări de acestea, se scria despre altele acum, și părea că amuse se lasă toate uitării.

Trecură anii după anii și nădejdea nu murise încă în sufletul lui Marcu. Într'o primăvară mergea popa la oraș să mai aducă pentru casă cite ceva. Era o zi mîndră și caldă, de asuda pîrintele în țăriș albi de lînă. Era voinic și acum, ici-colo cite-un fir de păr cîrunt se acățase prin barbă și prin plete. Mergea călare. — un căluț de munte, ce schimba repede din picioarele agere.

Pînă la țîrg e o cale bună, aî ce merge, dar cînd numeri peste patruzeci și cinci de ani, ajungi curînd, căci ai la ce te gîndi. Și pîrintele Marcu se gîndia la multe, că prin mult a trecut. Dacă ar fi știut că i se împlinește dorința, care nu i se urnia din suflet — ar fi murit în tîhnă, zicînd: lupta mi-am luptat-o, cursul l-am plinit. — Fata se va mărta ea, de asta n'avea mare grije.

În țîrg, doamne, ce învălmășală! Ce de lume tînără, cu haine înflorite. Ei fac piața să unduleze de capete. Că

bătării și oamenii cît decît mai în vîrstă, se dau ling'o șatră și mai închină să-și ușureze din păcate. Marcu n'a mai fost nici de patru ani la țîrg. Se căușește de cap în grabă, și se apropie și el de șetre. Nici nu avea ce căuta așa de dimineața în țîrg. Ce cumpără el, atîă și mai tîrziu.

Se răzîmă de șatră mai mult cu gîndul să se odihniască decît să bea ceva. Două păhărele însă totuși le dădu peste cap.

Dar acolo, la o șatră mai răsîrată de celealalte, oare pentruce se adună atîta lume? V'a fi vr'un comediant ceva, hai să meargă și el, tot n'are ce face.

Și Marcu pornește rîzbind prin mulțime și se tot apropie, și cu cît se apropie simte par'că i s'ar ridica ceva și iar s'ar lăsa pe inimă. Nu știa ce-i acolo, dar în răstimpuri se rupia peste capetele mulțimii cite-o undă din glasul larg al unui fluer. Pe Marcu undele acestea de cîntec îl făceau să se cutremure.

Abia cînd era de tot aproape îl veni în mînte ce e. De cite ori a văzut el la țîrguri orbi și alți neputincioși cari zic din fluer, ori din armonică, și unii mai cîntă și cu glas.

Marcu se apropie tot mai tare, pătrunde prin mulțime, lingă cel ce zice în fluer. Se uită trei clipe la el, cu ochii nemîșcați apoi pălește dintr'una și cade ca lovit de trăsnet.

Cei din jur îl ridică, îl spală cu apă și-l etrezece, pe cînt acela tot zicea din fluer, adus de spat'e-cum ședea, cu capul gol, cu barba mare, cu ochii ca două rugăciuni aprinse, neîmplinite.

Marcu se trezi, dar nu se mai uita la cel ce cînta în fluer, numai un zîmbet amar îl incremenise pe buze și pe față, ca la un copil idiot. Cînd să plece, se apropie sfios de cîntăreț și-i zice cu un glas rugător, aproape plîngînd: „Iartă-mă!”

Calul și l-a lăsat acolo unde l-a dus în gazdă și a pornit spre casă, cu pași mărunți, ca și cînd i-ar fi frică să meargă repede. Pe drum se opria de multe ori în loc, se întorcea cîțiva pași înapoi, dar după aceea pleca iar cîtră casă. Zîmbia sfios și clătina din cap nedumerit,

Acasă preuteasa, cînd a văzut că nu se poate înțelege cu el, cum era fată de-acî din sat, fără nici o carte, a gîndit că l-au întîmpinat iele, și cînd a băgat de seamă că nici calul nu e în grajd, se întări și mai mult în credința aceasta.

Dar calul peste trei zile veni singur acasă, fără șea, fără frîu, fără căpăstru.

Acum și Zamfira se lăsă după vorba mămii, că lucru curat nu e.

Marcu două luni de zile, iac'asa, cit a fost și el viu. Dar n'a știut ce-i de casa, nici de sufletul lui. Numai după vremea asta ochii începură să i se limpezească, zîmbetul de idiot să i se steargă de pe față, pufînd să se înțeleagă mai bine și cu preuteasa și cu fata.

Cînd sluji mai întîi, oamenii se minunară că necuratul are și asupra popii putere de nu l-a lăsat două luni să slujiască, dar mulțămia lui Dumnezeu, că pot să-i asculte iarăși glasul, c'avea un glas duios nevoie mare.

Dar o înseninare deplină nu mai putu vedea nimic,

la popa. Vorbă și făcea ceea ce trebuia, dar mai mult nimic, ci sta așa într'un loc, cu ochii perduți în gol, ca un fulgerat.

Cu cît i se limpezea mai tare gîndul, vedea mai deslușit că viața lui nu mai are nici un rost. Icoana pe care a purtat-o în suflet atîta vreme s'a zdrobit așa de dureros de grozav atunci în țîrg, cînd a văzut nebun pe cel de care era legată nădejdea vieții lui. Nu mai vedea nici o scăpare, nici o țîntă nu-și mai putea statori în mîntea lui. Era ca un copil, care avînd o jucărie frumoasă, la care a ținut nespus de mult, i-a căzut deodată din mînă și s'a ales nimicul de ea. Copilul stă prostît, se uită la hîrburi, și nu mai știe ce să facă, nici ce să zică pînă izbucnește 'n plîns.

Marcu nu era om cu prea multă învățătură. Ce a prins a sorbit tare, adînc, în sufletul lui, fără să răsfire și să judece mult.

Și astfel viața lui curgea fără de nici o țîntă. Din cînd în cînd se uita prin foaia ce premira.

Odată însă, cînd în gazetă, se cutremură în tot trupul, singele îi zvîcni iar în vine, acum după mulți ani de zile întîia oară, și în sara aceea a fost voios ca în vremile cele bune.

Veniau vestile de izbucnirea războiului între români și turci. Și se șcriau cuvinte calde, și se spunea că în toată clipa poate să se 'nceapă bătaia. Românii își puneau nădejdea în vitejia veche a poporului și în cuminența noului craiu tînăr, care venise să fie Vodă românesc după toată rînduiala.

Cînd sosi vestea că războiul e început și că trupele se adună de pretutîndenea, din cuprînsul cîmpilor și din munții falnici, Irați cu ai noștri, și că-și lasă oamenii casa și moșia, și că-i arde ceva la inimă să treacă odată Dunărea, popa Marcu luă în loc de cizme opincile cum purtase ca fecior, i-a dat în scris preutesei că-i lasă tot ce are, ei și fetei, și a plecat cu două pistoale în șerpar pe cărările munților, și a trecut în țară, fără să știe puî de om cum a trecut.

Ca nimeni să nu-l bănuiască, și-a tăiat barba de i-au rămas numai mustațile mari. A intrat în rîndul celor pe cari i-a văzut mai întîi trecînd Dunărea, și s'a perdut în mijlocul mulțimii românești.

A trecut vreme multă și preuteasa n'a știut pe unde umblă părintele Marcu. Ar fi dorit să afle; cum nu, că doar' nevastă îi era, dar de adus acasă n'ar fi vrut să-l aducă; știa ea bine că e izadar. Dacă are ceva pe suflet, las' să-și răzbune.

Dar l-a vr'o jumătate de an aû primit dela el carte lungă, lungă. Nevasta nu știa citi, dar ști afata, Zamfira. Și le spunea popa să nu spue la nime în lume pe unde-l poartă pe el picioarele.

„Apoi să vedeți voi, dragile mele, cumu-s eû acum! M'am schîmbat mult, tare m'am schîmbat. Cînd am venit, am trecut tot în puterea nopților munții, că ziua mă temeam să umblu peste tot locu. Cît eram eû de fricos pe-atunci, Mărie! Da dac'am trecut în țară, părea că mi s'o luminat de-odată sufletul; că auziam trîmbițe, auziam dobe sunînd marșuri, și o lume de om, știî o terbere. S'auzi Mărie, tot lume românească cît țî-a dat

Dumnezeu ochi să vezi, și tot limba noastră peste tot locul. Când am auzit eu că le comandă românește la cătane, ș'auzi tu, nu grăiesc numai niște bieți de căprari românește ca la noi, ci ghinării, maiorii, căpitanii — lumea toată.

— Când am auzit eu așa, mi-a ris inima de bucurie și-am prins nădejde. Am intrat între ei și-am trecut Dunărea. Vouă nici prin minte nu vă trece, că poate să fie atita apă în lume. Vezi că aici se adună toate ploile și toate pâraele de pe pământ. Am trecut în sunete mindre de muzici, doamne ce mai bande, și când făceau bandele ziceau feciorii cu fluerile ca pe la noi. Și când poposiașu vorbeau de Vodă, de craiul lor. Acum așa-s învățați de le zic la împărații lor Vodă. Spuneau că-i tare meșter la pușcat, și nește țigani mai negrii ca cei de pe la noi spuneau că nici glonțul nu-l prinde. Eu i-am tot ascultat. Mi se încălzia inima, și-abia așteptam să-l văd odată. Tu nu știi cum eram eu atunci: să-l văd, să văd un craiu de român. Apoi nu mi-ar fi păsat dacă mi s'ar fi infundat un glonț în piept. Dar am tot mers noi, și-am poposit și iar am mers, și Vodă nu ne ajungea. Unii spuneau c'a mers îi ainte să cerce locurile, să nu-și bage feciorii la moarte de geaba.

Dase niște vinturi reci, aveam haine subțiri, dar mie dedat ca'n munții noștri cu frigul, — nu-mi păsa. Și după vinturi venia ploaie dese, neguroase, în urmă încetară ploile și-au rămas numai negurile ca grămezi mari, mari de lină sură, ușoară.

Într'o dimineață s'a început asaltul. Mi-am adus aminte că-s popă, mi-am făcut o cruce largă, și în gând am deslegat de păcate pe cei ce vor cădea. O singură rugă, dorință făceam la Dumnezeu: să mă țină până voi vedea pe Vodă. Voi nu știți cit mă chinuia pe mine gândul ăsta: să văd odată un împărat de-al nostru.

Dar s'au umplut în multe rânduri văile de sînge, cădea oamenii săracii ca muștele și cei vii se înneacă în fum. Asurziam de șuerul gloanțelor și de bubuitul tunurilor.

Și nu mi-a fost dat să-l văd afară pe cîmpul de luptă. Că umbra prin alte părți, pe unde era primejdia și mai mare. Mi-a tot ajutat Dumnezeu, pînă ce am mers să luăm Grivița dela Turc. Acolo, cînd să urc pe

zid, m'a amețit ceva, și cînd m'am trezit eram cu alți betegi. Aici mi-a fost dat să-mi ajung visul vieții mele. Veni el, Vodă, lingă mine, îmi puse mina pe cap unde eram legat, m'a 'ntrebat de mă doare, și-a trecut ca o inchipuire măreață. Și-a venit și o femeie tină, o doamnă — care umbra ușor, pipăia ranele așa de moale, cași cînd ar fi avut fulgi de pene pe degete. M'a întrebat și ea „Cum ți-e, voinice ?” și-a trecut și ea mai departe, luncind ca o vedenie senină, luminoasă. Și-auziți, dragile mele, și-aici tot pe românește merg toate, de-ți crește inima, încit de ai avea un glonț în ea, îl aruncă afară. Cred că mulți raniți se tîmăduesc dintr'asta. — Acum mi-e mai bine, că chiar din spitalul acela vă scriu, mi-a fost spart capul, dar acum îmi trece. Fiți sănătoase, și să nu spuneți la pu de om ce s'a ales de mine.”

După scrisoarea asta Marcu se însănătoșase, dar trebui să zacă încă de multe ori în spital pînă s'a isprăvit războiul. Acasă n'a mai scris, că nici nu avea pentru ce să scrie.

În gemetele de durere a celor ce se chinuiau să moară, multe ori i se părea că aude un glas cunoscut, și în puterea nopții, cînd numai cei străpuși de junghieri oftă greu, iar ceilalți răsufiau pripit, i se părea, în răstimpuri de liniște, că aude un glas de fluer, ca un glas omenesc, vedea iar pe cel ce cîntase atunci la țig.

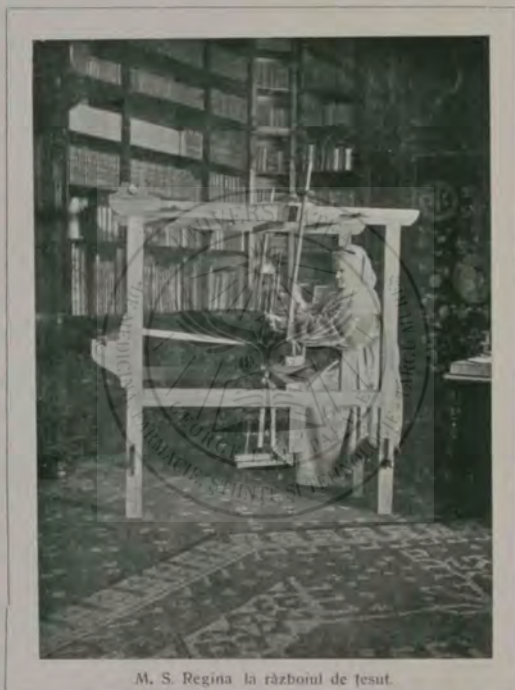
De multeori cînd se plimba singur prin curte, auzia plînsul de durere al fluerului acestuia. Atunci se cutremura, îi venia în minte

munții de acasă, vedea pe celce-i stăpînise odată și tot mai tare creștea în el dorul de pămîntul strămoșesc.

Anii treceau împănînd barba și părul cu fire de argint tot mai dese.

Cu cit se apropia bătrîneța, indoindu-i spatele, popa Marcu cădea tot mai mult pe gînduri. Ochii i se vedeau în gol, și se deslușea în inima lui încredințarea, de citeori auzia fluerul, că pînă ce nu va mai călca odată munții și dealurile pe unde umblase sub porunca celui ce murise nebul, pînă ce nu-și va lipsi obrazul rece și stîns de peatra țe care seșuse craiul într'o noapte, cînd s'a ținut un sfat mare, pînă atunci nu va putea să închidă ochii.

Moș alb ca oaia, cu barba lungă, proptindu-se în toiog

M. S. Regina la războiul de țesut.

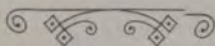
porni spre Ardeal. Și iată c'a venit în sat să nu-l mai cunoască nimeni.

După război, cu două cruci la piept, eșise din oaste și lăsase să-i crească barba. I se îngăduise apoi să îngrijiască el, ca preot, de răniții de pe cîmp și de prin spitale.

A venit așa de liniștit în sat. S'a adăpostit la căsuța lui, să stea numai peste noapte. El n'are nimic cu satul nici cu casa. Dimineață va pleca să-și vadă locurile scumpe, că-i bătrîn și somnul dreptilor îl pîndește. Pînă le-a vedea pe toate, poate să-l

ajungă în drum, iar după ce le va vedea și va sta gîndind de-asupra tuturor și le va săruta pe rînd, se va ruga de Dumnezeu să-l ierte, dacă n'a păzit totdeauna slujba, dar el atîta s'a priceput. Și-apoi se va mai ruga să nu-l mai pogoare de sus în vale, — și așa n'ar mai avea ce face acolo, — ci să-l schimbe aci într'un stan de piatră, să rămînă ca o rugăciune înălțată veșnic spre cer. — Și poate că brazil, în freamătul lor sfînt, vor șopti și ei rugăciunea bătrînului, iar părintele atotputernic îl va asculta.

Ion Agîrbiceanu.

PINDULUI.

— Ia nu te plînge, Pîndule,
La păsări și la nori,
Tu ai și astăzi codri verzi,
Și mindri lupători;
Ia nu te plînge, munte drag,
Așa de dureros,
Pe coaste-ți sună doinele
Ferbinte și duios!
— Eū nu mă plîng că doinele
Nu-mi sună lin pe culmi
Și nu mă plîng că n'am voinic
Și codri verzi de ulmi,
Dar uite, zău, de jale plîng
Că turmele-mi s'au dus
Și plîng că ciocirliile
Voiase-acuma nu-s:
Mai plîng că negrele furtuni
Frunzișul mi-l tot bat
Și voi rămîne pustii,
De floare despoiat!
— Nu e nimica, Pîndule,
Răbdat-ai tu nevoi
Și-ai mai văzul pe-atate culmi.

Și grindină și ploă;
Tu în necazuri ești albil —
Răbdare, munte drag,
Ca miine iarăși ți-or cînta
Prin codrii tăi de țag
Și clopote de turme mari,
Și dulci priveghietori,
Nu-î încă arsă fruntea ta
De trăsnetul din nori...
— Așa o fi, copilul meu,
Dar uită-te pe plaiu
Ruină-s toate satele
Și traiul nu mi-î traiu,
Căci multe păsărele-acum
Imi zboară peste mări,
Și mule-mi sînt dumbrăvile
Și crînguri și cărări!
Chiar și Români mi se duc
C'un dureros suspin,
Și 'n urmă singurel rămîn
Bătul de dor și chin!

15 Iunie, 1906.

Nuși Tulliu.

VOM AMBOSS.

Îmi plăcuseră mult *poveștile Peleşului* și cînd, mai tîrziu, am cutrierat munții, nu mai vedeam numai munți, ci și bîsmele lor regale. Mai tîrziu citii în Stejerișul Brașovului pe *Iehovah* — îl citiam cuiva, trîntit în iarbă, cu capul pe-o piatră: chipul din urmă, cum Ahasver cade mîntuit în clipita în care a descoperit pe Dumnezeu în dragoste, în facere — *das Werden*,

das Werden — l-am înțeles atunci mai bine decît ori cînd:

Gott ist ewig Werden...
Und sank in duftige Blumen, wie ein Reis
Das hin der Wind geschüttelt...
Im Werden, da ist Gott...

Fantazia și filozofia daseră aici mina.
Acum, mă întorc mai bucuros la *cugetă-*

rire unei regine, titlu eufemistic în loc de energicul titlu al ediției germane (1890) *Vom Amboss*: Scinteii și nicovală, idei și un creier care le scapără; o filozofie a vieții; numai filozofie și încă făcătoare de bine. Aș vrea să pot îndemna pe mulți s'o citiască.

*

Lumea este foarte rea; uneori ea nu te iartă nici pentru că ai murit (Pagina 6, maxima 2). Trebuia să mă trăiești, pentru că ea să aibă doritul prilej să nu-ți ierte încă, să te mă chinuiască. Viața este grea; ușoară este numai dacă te-ai șters din ea. (7, 5). Dacă cauți dar ușurința, fugi. Dar mai bine nu fugi, deoarece în urcarea ta în lume și dușmanul îți este de folos (8, 2). Poate mai de folos decât amicii. Dar ori cum, nu disprețui nici pe amici, nici pe dușmani, deoarece rareori poți să fii mai cuminte decât alții, adeseori poți fi mai cinstit și totdeauna poți să fii mai desinteresat (11, 2). Cercul cugetării se încheie: fii desinteresat și lumea cea rea te va lăsa cel puțin să mori nesupărat.

Lubește singurătatea! În adâncimea apelor peștii împrăstie propria lor lumină; și talentului îi priește adâncimea pustie, pentru că el trebuie să arză singur și pentru că n'are de unde să împrumute lumină. (14, 3). În mijlocul zgomotului trăesc cei ce n'au nevoie de talent; diplomații, produsul bucătăriei fine (4, 1) și gazetarii, muștele pentru cari nimic nu-i sfânt, (12, 5). Lubește singurătatea; numai în ea poți crea —, dacă ești făcut creator, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (18, 4): Singurătatea îți dă prilej să începi a sămăna cu Creatorul. Lumea n'o să te ierte, doar ea a răstignit pe Cristos, ea a otrăvit pe Socrate, ea strigă lui Phidias: „Hoțule!“ (11, 4). Tu taci și crează! Și crede așa:

Există numai o fericire:

Datoria,

Nuamăi o mîngăiere:

Munca,

Nuamăi o plăcere:

Frumosul (35, 3).

Fii fericit, mîngăe-te, gustă, dar — nu spera; dacă vine, prinde prilejul, dar nu spera; pentru că nădejdea este o oboesală, care are drept scop o decepțiune (35, 4); pentru că drumul către mormîntul nostru trece peste mormintele nădej-

dilor noastre (34, 3); pentru că este un păcat să-ți pregătești o decepțiune (33, 3); pentru că speranța, care te-a părăsit, pleacă să se facă cioclu, să-ți sape mormîntul (32, 1).

Sînt idei curajoase, bărbătești; ele vreau să te fericiască desfăcîndu-te de ce nefericește mai mult, de speranța amăgitoare.

Nu te teme însă, sfaturile acestea nu te vor frînge; puterea ta și-o vor cruța, pentru că ele nu sînt tot una cu propagarea nepăsării. Nepăsarea este o floare singuratică, fără parfum, care înflorește pe baltă (29, 3). Dacă ești nepăsător, ești de prisos; dacă ești așa, datoria, munca, frumosul nu te privesc. Dacă ești așa, nu mai citi nici cărți de felul acesteia, căci n'o vei înțelege!

Muncește fără a te „amuza“. Se amuzează numai cine este trist fără de vindecare și acela a cărui măduvă este secată: Cine este vesel, nu are nevoie să se amuzeze (120, 3). Nu te împodobi dar cu ușurința; fii numai vesel.

Pentru că poți fi. Lumea-i rea, dar, dacă o înțelegi, vei ști alege ce-i mai bun, ce produce veselie. Asta este grea, este foarte grea, dar încearcă-o: Ar trebui ca fiecare om să poată fi îndemnat să spună ceva interesant. Fiecare însă este interesant, cînd vorbește despre sine și despre ce a pățit el. (106, 1). Dacă nu ești creator, cel puțin întrebă, ascultă, iubește ca să poți întreba și asculta: numai așa poți învinge zeii sau soarta (102, 1); numai așa vei găsi veselia cuviincioasă.

Caută să fii astfel vesel, pentru că să nu ai niciodată nevoie de compătîmire, pentru că poate ești dintre cei ce nu pot să sufere compătîmirea (99,2). De aceștia sîntem mulți. Fiindcă simți, că aproapele tău are 'n sine bestia, îi ascunzi durerea ta, i-o ascunzi pînă cînd ea se face ca marmora (88, 1). Grea, rece. Veselia este o tristeță fără speranțe (91, 1). Caută-o, de dragul tău să o cauți, deoarece pentru sufletul nemulțumit tot ce se petrece este numai neplăcere, în vreme ce sufletul serios-vesel află pricină de-a se bucura ori cînd (97, 3).

Fii așa, și nu te gîndi în orice clipă la ce mai apoi are să fie. Vie orice, tu nu ești din tine, rămii cum ești, muncitor și vesel, știutor de datorie și vesel, gustînd frumosul și vesel. Pentru că dacă ești din tine, vei simți repede ce nimic ești. De aceea, zice nicovala regală: Or

ești credincios ori ești filozof; dacă ești credincios: Părinte, făcă-se voia ta; dacă ești filozof, zi: Natură, preamăresc legile tale, chiar dacă ele mă vor zdrobi (82, 1).

Și du-te așa înainte, tot înainte!

* * *

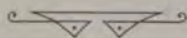
Ciți trecători zilnici pe lângă palatul regal din București! Ciți gânditori între ei? Ciți își dau seamă, dintre cei ce intră în el, că acolo îi așteaptă și judecata din *Vom Amboss*? Eu nu știu nimic din cum este acolo; îmi inchipuiesc că se petrec multe fapte serioase, că se rostesc multe idei bune printre forme care vor fi și mai adeseori zădărnicii lumești. Cînd es, unui laudă, leții critică. Pe aceștia îi aud și eu uneori, alteori îi citesc. Pentru toți așa scoate din aceiași carte

un aforism. Cel ce nu are intenția de-a fi cuiva amic, nu trebuie să se apropie de acel cineva. Aceasta este o regulă de bun simț, a cărei aplicare toți muritorii au dreptul s'o ceară. Dar pentru amicil regilor trebuie să se ceară ceva mai mult: „Ca să fii amicul unui principe, trebuie să fii liber de patimil, de ambiții, de egoism să ai divinațiune și să fii prevăzător — trebu, aproape să nu fii om.“

Ca să fii amicul unui principe, amic mult folositor lui și țării sale, trebuie să fii *supra-om*. În ce fel cresc *supra-oamenii* arată și multe pagini din *Vom Amboss*.

București, 22. IV. 1906.

G. Bogdan-Duică.

VITEJIA OSTAȘILOR ROMĂNI DIN AUSTRO-UNGARIA și ARMATA ROMÂNIEI SUB MARELE CAPITAN.

Între anii 1763 și 1775, s'au înființat pe frontiera Ardealului și a Banatului 3 regimente de grăniceri români.

Pentru fiecare din aceste regimente se militarizau un număr suficient de comune românești, ai căror locuitori învățau instrucția militară; iar în caz de război, aveau datoria a apăra granița hotărîtă fiecărui regiment.

Pe aceste vremuri, de tristă amintire, armata națională din țările românești dispăruse cu totul, iar neamul nostru de pretutindenți suferia cele mai umilitoare încercări ale soartei.

Înființarea acestor regimente trebuie să o considerăm ca o înviere a vitejiei strămoșești, căci prin această organizare zeci de mii de țărani români au scăpat de jugul iobăgiei și au avut prilejul ca să arate lumii calitățile ostășești ale românului.

Regimentul 2 de grăniceri români din Năsăud, cel mai vechiu regiment românesc, s'a înființat la 1763 și se compunea din 3 batalioane și o rezervă puternică pentru întregirea acestora. Pentru acest regiment s'au militarizat 44 comune curat românești.

La început s'au trimis ca ofițeri instructori, italieni și germani, cari cunoșteau limba italiană și latină, pentru a putea învăța și pricepe mai repede limba noastră.

Acești ofițeri, cu inimă curată, au recunoscut imediat origina latină a grănicerilor români și

au dat ca deviză acestui regiment „*Virtus romana rediviva*“, iar mai tirziu, cînd pentru apărarea frontierei s'a simțit trebuința ca să se înființeze 4 comune noi, acestea au fost botezate cu numele: „Salva, Romuli, Parva, Nepos“, ceea ce însemnează: că prin luptă, cu armele în mîni, strănepotii Romanilor nu mai pot peri (sînt salvați).

Aceștea au fost proorocii sfinte, cari, în ciuda dușmanilor neamului nostru, s'au îndeplinit cu prisosință.

În special căpitanul Conte Silviu Tannoli, italian, avea o dragoste mare de români și a compus mai multe „ode“ elogioase, în latinește, la diferite serbări ale acestui regiment².

Deși aceste regimente grănicerești au fost înființate numai pentru paza frontierei, însă mai tirziu, Austria avînd nevoie de luptători și recunoscîndu-se valoarea acestor trupe, ele au fost întrebuițate mai în toate războaiele dela 1788 pînă la 1848, — culegînd laude dela cei mai mari generali ai lumii.

Voi enumera pe scurt numai o parte din războaiele și luptele la cari au luat parte cele 3 batalioane ale regimentului 2 de grăniceri:

În anul 1788 s'au mobilizat, contra Turcilor, 3420 feciori din acest regiment și s'au luptat la Fălticeni, Botoșani și Baia-largă; iar în Maiul 1790 se aflau la Turnu-Roșu.

În Iunie (1790) au luat parte în bătălia dela

¹ Domnia Fațarioților.

² Vezi Istoria Regimentului al II-lea românesc grănicar Transilvan, de George Bariț, 1874.

Giurgiu, unde au scăpat de nimicire totală 3 batalioane austriace, cari erau înconjurate de Turci.

Pentru această faptă eroică, regimentul a fost laudat prin ordin de zi, iar bravii ostași români: Ion Botta, Despot, Bob, Dimitrie Șucă, Pintelie Holocea și Ivan Spiridon, au fost decorați pentru vitejie.

La 1791, regimentul s'a întors la Năsăud, lăsând pe cîmpul de onoare 1218 morți. Aceștia au restabilit în fața lumii numele și calitățile ostășești ale românului.

Acest regiment a luat parte apoi la toate războaiele contra revoluției franceze și s'a măsurat cu cele mai viteze armate conduse de Napoleon cel-mare.

În 1793, la 12 Decembre, la pădurea Hagenau, un batalion din acest regiment a fost laudat prin ordin de zi de generalul Wurmser și s'au decorat sub-oficerii români: Berariu, Itlu și Deveau.

La 3, 12 și 16 Septembrie batalionul I, din acest regiment luă parte la cucerirea unei redevute. Locotenentii Berariu, Itleua (foști sub-oficeri în 1793), luptă cu curagiu și Arhiducele Carol, generalissimul armatei Austriace, prin ordinul de zi dat la Hundsaugen, 18 Septembrie 1796, afirmă că: „întreg batalionul românesc s'a luptat cu mare bravură la apărarea cetății Limburg“.

Batalionul al II-lea din acest regiment a luptat în 1796 în Italia contra armatei comandate direct de Napoleon-cel-mare.

La bătălia dela riul Piave, la 30 Octombrie 1796, căpitanul român Petru Meheșiu a făcut minuni de vitejie cu compania sa, resistind dela 8 dimineața pînă la 2 p. m. la 2000 francezi, cari căutaŃ a trece acest riu; pentru această bravură a fost laudat prin ordin de zi de generalul ungar Liptai.

În zilele de 15, 16 și 17 Noembrie 1796, acest batalion românesc a luat parte în bătălia dela Arcole. Batalionul românesc a apărut cu îndărătnicie 3 zile, de dimineața pînă seara, podul contra vitejilor neîntrecuți, comandați chiar de Napoleon Bonaparte. Căpitanii români Meheșiu și Nemeșiu s'au distins prin curajul lor, îmbărbătînd pe soldați în românește cu cuvintele: „Nu vă lăsați, feciori“.

În aceste 3 zile sîngeroase a murit din acest batalion: Căpitanul Wagner și 135 soldați; căpitanii Meheșiu, Nemeșiu, locotenentul Bobu și 653 soldați au fost răniți; iar căpitanul Lange cu 45 soldați au fost făcuți prizonieri și peste cîteva zile, din cei răniți, au mai murit 260; astfel că apărarea podului a costat viața a 395 grăniceri români.

Această luptă extraordinară a fost dată ca exemplu prin ordin de zi de generalul Alvinczi

și chiar Napoleon Bonaparte, în raportul către directorat, laudă eroismul acestui batalion.

A fost dat dela Dumnezeu, că în lupta cea mai îndărătnică ce a susținut cel mai mare general al lumii, — ostașii grăniceri români să dovediască bravura lor.

Tot acest batalion a mai luat parte în 1797, în bătăliile dela Rivoli și Monte Baldo, unde la 16 și 17 a luat cu asalt două redute și unde căpitanul român Remeteanu, locotenentii Bolintu și Deveau au fost răniți.

Batalionul al III-lea din regimentul 2 grăniceresc, sub comanda maiorului român Bohaciū, în ziua de 16 și 17 Noembrie 1796, a luat parte tot la bătălia dela Arcole, însă la Albaredo, unde a cucerit un tun și un car de munițiune, lăsînd pe cîmpul de luptă: 12 morți, 44 răniți și 14 prizonieri.

În bătălia cea mare dela Rivoli, la 14 Ianuarie 1797, batalionul al 3-lea și al 2-lea din regimentul 2 grăniceresc s'au luptat cu atîta bravură, încît Principele de Reuss, mareșal, a dat următorul ordin de zi: „Mă simt obligat în puterea situațiunii mele a afirma că batalionul românesc (valachicea phalangi) din Transilvania, de sub comanda maiorului Bohaciū, împreună cu alt batalion românesc (alia phalange Valachica) de sub comanda maiorului Woestenradt, în bătălia dela Rivoli au dezvoltat virtuți militare din cele mai eminente, nu numai cînd au ocupat reduta cu asalt, ci și atînci cînd au înaintat, fără șovăire și cu curagiu, sub ploaia de gloanțe ce se arunca din redute. În special, laud pe maiorul Bohaciū pentru curajul și modul cum îmbărbăta soldații săi.

Görz, 17 Ianuarie 1797. Heinrich 15 Principe de Reuss, locotenent-mareșal de cîmp.“

În această luptă, batalionul al 3-lea a avut 13 morți; căpitanul Remeteanu și locotenentul Deveau grav răniți, împreună cu 37 feciori; iar 18 feciori au fost făcuți prizonieri.

Aceste aprecieri, rostite de un militar de valoare, probează că în grănicerii ardeleni curgea sîngele ostașilor lui Mircea și Ștefan și fără să vrei te gîndești la dorobanții marelui căpitan, cari în 1877, la Grivița, au probat că sînt demnii urmași ai acestor eroi.

În războaiele contra Franței, între anii 1793 și 1801, acest brav regiment a lăsat pe cîmpul de onoare încă 1534 de eroi; apoi a luat parte cu cînte la diferite bătălii contra francezilor între anii 1805 și 1814.

La anul 1851 s'au desființat regimentele grănicerești, pentru motive ce nu se pot expune în acest articol, și din acest regiment s'a format regimentul No. 50 de infanterie, cu reședința în Alba-Iulia și care și astăzi are peste 70 la sută de feciori români.

La 1852 s'a decorat cu mare solemnitate ba-

talionul I. din acest regiment cu medalia de aur, pentru credință câtră Impărat.

Acest regiment românesc s'a bătut cu vitejie în 1866 la bătălia dela Castel Nuovo, ocupind după patru asalturi Monte Veneto și a fost viū felicitat de generalissimul armatei Austriace Archiducele Albrecht, care a zis: „Acest regiment s'a purtat cu foarte mare bravură, pentru aceasta mă bucur din suflet și constat că merită să poarte medalia de aur ce o posedă“.

Iar la 20 Iulie același Archiduce, adresindu-se baronului Piret, comandantul Brigădeii, a zis: „Vă felicit, Domnule General, aveți o brigadă bravă și frumoasă. D-ta ai un regiment, carele pentru credință are drapelul batalionului I. decorat cu medalia de aur, unicul decorat astfel în toată armata, și sint convins că în momente decisive acest regiment eminent va fi tot așa de brav ca și predecesorii săi“.

Curajul ostașilor români se mai vede și din istoricul regimentului No. 31, al Marelui Duce Frideric Wilhelm de Mecklemburg Strelitz, care actualmente are reședința în Sibiiu. Acesta a fost înființat la 1741. — Pentru bravura sa la Kolin, în războiul contra Prusiei, s'a înființat cea mai mare decorație Austriacă, ordinul „Maria Theresia“. În istoricul acestui regiment, compus în majoritate de români (peste 65%), vedem cu mândrie numele vitejilor români căzuți pe cîmpul de onoare. Sint nenumărate izbînzile acestui regiment și ordinele de zi de mulțumire.

Dela înființarea sa și pînă acum acest regiment a luat parte la 178 bătălii, hotărînd de mai multe ori singur victoria.

Șease comandanți ai acestui regiment au fost decorați cu ordinul „Maria Theresia“ și în decursul acestor timpuri au murit din acest regiment 315 ofițeri și 16565 ostași.

Intiul regiment de grăniceri români ne-a dat pe bravul colonel român David Baron¹ Urs de Marginea, fecior de grănicer, care la Solferino în 1859, cu 10 companii, 2 plutoane de Ulani și 2 tunuri, a resistat apărînd cu curagiu timp de 5 ore și jumătate, poziția dela Medole, contra unei diviziuni întregi a armatei franceze, pînă cînd din două batalioane nu mai rămăsese decît o mină de bravi.

Importanța acestui fapt vitejesc se recunosc mai tîrziu, cînd apărură descrierile franceze asupra bătăliei dela Solferino, și cînd s'a dovedit ce succes ar fi putut avea armata franceză, dacă nu se izbia de această rezistență de fer și ce folos ar fi adus armatei austriace, dacă s'ar fi profitat de posesia Medolei și s'ar fi atacat flancul drept al armatei franceze ce era concentrată

la Nord Vest de Medole. Pentru acest fapt strălucit a fost decorat cu ordinul „Maria Theresia“ și, conform statutului acestui ordin, i s'a conferit demnitatea de baron Austriac.

În 1866, cînd armatele Austriace erau învinse, Dumnezeu a vrut ca tot acestui eroi român să i se încredințeze apărarea insulei Lissa, pe care a organizat-o cu pricepere și a rezistat 3 zile la bombardarea și atacurile întregii flote italiene; astfel că Tegetthoff, cînd a venit cu vasele sale, a găsit flota italiană istovită de puteri, lipsită de munițiuni și cărbuni și a repurtat cel mai mare și singurul succes din campania din 1866.

Numele acestui eroi al nostru va fi întotdeauna pomenit cînd se va sărbători această strălucită victorie.

Regimentul grăniceresc din Banat ne-a dat pe bravii generali români: Traian Doda, Teodor cavaler de Seracin și Mihail cavaler de Trapsa, ostași distinși și credincioși Impăratului, cari după ce s'au retras din armată au fost luptători devotați și sprijinitori ai poporului nostru.

În aceste momente de veselie, cînd întreg neamul românesc sărbătorește 40 de ani de domnie glorioasă a celui dintîi Rege al României, se cuvine să aducem prin osul nostru de admirație acestor eroi români, cari cu viața și eroismul lor au arătat lumii calitățile ostășești și puterea de viață a țaranului român.

Armata României la 1866 se compunea din următoarele unități:

- 7 regimente infanterie;
- 1 batalion vînători;
- 2 regimente de cavalerie;
- 1 regiment de artilerie cu două feluri de tunuri, cari se încărcău pe la gura țevei;
- 4 companii de genii; și
- 1 școală militară pentru ofițeri.

Armata activă număra: peste 1000 ofițeri, 20361 oameni de diferite arme și 2944 cai.

Afară de aceasta, din milițiile grănicerești, s'ar mai fi putut organiza o altă armată de 25.043 oameni cu 3030 cai, însă nu aveau organizate unitățile mari de comandament; lipsia armamentul trebuincios, muniția și serviciile auxiliare, cari sint absolut necesare la război.

Budgetul ministerului de război era de 35.982.887 lei vechi, sau 13.295.168 lei noi.

La 12 Maiu 1866, noul Domn al României A. S. Carol I., cu ocaziunea depunerii jurămîntului de credință, a dat următorul ordin de zi: „Ofițeri, subofițeri, caporalii și soldații!

„Cea mai sacră a voastră datorie este de a servi Patria cu ascultare nemărginită și devotament plin de credință.

Jurămîntul ce ați făcut astăzi, vă va aduce toldeana amînte despre aceasta.

¹ Colonelul David baron Urs de Marginea la Solferino și Lissa. Conferință de colonelul Francisc Rieger, tradusă de d-nul general M. Grozea. Brașov 1898.

„Sint deplin convins că fiecare din voi se va jertfi cu bucurie pentru Patria sa și că atunci cînd va trebui veți ști, dimpreună cu Mine, a apăra drepturile națiunii pînă la cea din urmă picătură de sînge.“

Aceste cuvinte prorocitoare ne arată credința și hotărîrea ce avea tînărul Domn, de a cucerii drepturile națiunii românești. La 16 zile după sosire, prin decretul dela 26 Maiu 1866, poruncește concentrarea întregii armate românești pe rîul Argeș lingă București, iar la 28 Maiu armata concentrată este pusă pe picior de război.

În această tabără de instrucții fierbea cel mai cald entuziasm; ofițerii din zorii de ziua pînă seara munciau fără preget spre a instrui și pregăti trupa pentru război, iar Tînărul Domn apreciază calitățile ostășești ale soldatului nostru și-și făurește planul de organizarea armatei viitoare.

Pe aceste timpuri România, avînd de creat în toate rîmurile de activitate națională, ajunsese la greutăți financiare; astfel că bărbații de Stat, cu durerea în inimă, au fost siliți să propună, prin jurnalul Consiliului de miniștri dela 1 August 1866, scăderea cheltuielilor din bugetul ministerului de război cu 3.158.270 lei noi și să reducă din efectivul armatei 7651 oameni și 1070 cai.

Dela această epocă se începe organizarea temeinică și rațională a armatei noastre, în raport cu puterea mijloacelor de care dispunea țara.

S'a completat armamentul infanteriei; pentru artilerie s'au adus tunurile cele mai bune sistem Krupp, iar pe zburătura lor, pe lingă cifra Domnitorului Carol I, s'au săpat în metal cuvintele: „Vis Nostra“, astfel că la începutul anului 1877 armata română avea 4 divizii active, compuse din 8 regimente de infanterie, 16 regimente dorobanți, 4 batalioane vînători, 4 regimente artilerie și 11 regimente cavalerie, numărînd peste 65.000 de luptători gata să moară pentru Domnitorul României și independența Țării.

La 10 Maiu 1877, Domnitorul României a dat următorul Înalt Ordin de zi:

„Ofițeri, subofițeri, caporalii și soldați!

În momentele grave prin care trece țara noastră, România întreagă are ochii tințiți asupra voastră; ea pune în voi toate speranțele sale.

În ora luptei, aveți înaintea voastră faptele bătrînilor oșteni români, aduceți-vă aminte că sînteți urmașii eroilor dela Racova și dela Călugăreni. Drapelul sub care luptați este în mijlocul vostru, însăși imaginea Patriei. Urmați-l dar vitejește și cînd laurii păcii vor reinverzi munții și cîmpiile României, Patria cu recunoștință va inseri numele bravilor ei apărători pe frontispiciul edificiului independenței române.

Ofițeri, subofițeri, caporalii și soldați!

Domnul vostru vă urmărește cu mindrie. El

în curînd va fi în mijlocul vostru, în fruntea voastră. Cauza ce vă este încredințată este sfîntă, cu noi dar va fi Dumnezeu, cu noi va fi victoria.“

Acest Înalt Ordin, model de elocință militară, zugrăvește credința și încrederea ce avea bravul căpitan în oștenii săi și în viitorul țării noastre.

Cu toate că dorul de luptă clocotia năpraznic în piepturile ostașilor, mîndrul căpitan, înfrîindu-și setea de glorie, nu a voit să trecă Dunărea odată cu oștirile rusești în condițiuni umilitoare pentru Sine și ostașii săi. Mai tirziu, Dumnezeu neamului nostru a vrut ca această mică și bravă oștire să scape din cea mai mare primejdie oștirea Impărăției rusești.

Bravura și înțeleapta conducere a marelui căpitan, vitejia și răbdarea soldatului nostru, s'au dovedit cu prisosință în toate luptele petrecute în acest război și cei mai celebrii scriitori militari au afirmat fără părtinire aceste calități.

Lumea întreagă ne-a cunoscut, și ca răsplată am obținut prin noi și sub conducerea căpitanului nostru independența și renumele vitejesc; astfel că am căpătat încrederea și nădejdea în viitorul neamului nostru.

Numai cine a trăit în timpul războiului poate mărturisii entuziasmul, sacrificiul și solidaritatea de care este capabil neamul nostru în zile de primejdie.

După războiul glorios, marele căpitan a continuat cu aceeași ardoare să munciască pentru mărirea și organizarea armatei noastre.

Țara a făcut sacrificii enorme bănești și astăzi avem: 34 regimente infanterie, 9 batalioane vînători, 1 batalion de grăniceri, 2 regimente de geniu, 1 batalion de geniu al cetății București, 17 regimente de cavalerie, 3 escadroane jandarmi călări, 12 regimente artilerie de cîmp, 2 regimente artilerie de cetate. Companii de pompieri, companii de jandarmi pedestri, școale militare pentru copiii de trupă, școale de fii de militari, școala militară de infanterie și cavalerie, școala pentru artilerie și geniu; apoi școala superioară pentru ofițerii de artilerie, pentru ofițerii de cavalerie și școala superioară de război.

Posedăm cîmpuri regionale de instrucție și școli de tragere pentru infanterie și artilerie.

Arsenalul, Pyrotechnia și Pulberăria sînt la înălțimea stabilimentelor similare din străinătate. Tot asemenea avem organizate toate serviciile auxiliare necesare armatei în război, ca: depozite de muniții, depozite de echipamente, servicii de subsistență și serviciul sanitar etc. . .

Infanteria este înarmată cu pușca Manlicher de 6.5 m/m, una din cele mai bune arme din lume; iar artileria este în curs de armare cu tunul cu tragere repede Krupp, model nou, ultima perfecțiune.

Capitala țării, inima regatului român, o avem

fortificată și păzită cu sute de tunuri, cum puțin cetăți se găsesc pe lume. De asemenea mai avem fortificații importante la Focșani, Nămoaloasa și Galați.

Bugetul ministerului de război, pe anul 1906, este de 44.549.000 lei; afară de aceasta, aproape în fiecare an s'a au mai dat pentru oștire zeci de milioane lei din credite extraordinare.

Armata română are în timp de pace 3700 ofițeri, 162.762 ostași și peste 17500 cai¹.

În acest număr se cuprind numai tineri încorporați pe termen de 3 sau 5 ani în armata permanentă și cu schimbul.

Numărul tinerilor înscrși în fiecare an, pentru serviciul militar, trece de 40.000 de feciori și dacă considerăm că la o primejdie mare am chema pe toți ostașii pînă la vîrsta de 36 ani, vedem că vom putea avea peste 500.000 de luptători.

Cifrele acestea arată puterea armatei române, după 40 ani de Domnie a Regelui Carol I.

Astăzi, cînd fiecare cetățean român este dator a apăra țara pînă la o vîrstă înaintată, puterea și starea sufletească a armatei este aceea a na-

țiunii, prin urmare idealul armatei se identifică cu idealul neamului nostru.

De aceia aprobăm din toată inima redestep-tarea conștiinței naționale în masele poporului, iar micii dorobanți sînt pilda cea mai vie de spiritul războinic al țaranului nostru.

Cine va vedea, la 10 Maiu, defilind înaintea mare-lui căpitan armata română precedată de acești copii de țărani, se va convinge de dragostea și solidaritatea sufletească ce există între Regele Creator și poporul românesc, reprezentat prin acești copii și ostași; iar dacă s'ar putea citi frămîntarea sufletului lor, li s'ar cunoaște rivna și dorința de a se jertfi pentru Rege și mărirea neamului nostru.

Astăzi avem cea mai mare oștire românească din cîte au existat vre-odată și putem privi viitorul cu liniște și siguranță, iar ca recunoștință să mulțumim lui Dumnezeu că în momente grave a trimis poporului românesc pe Acela, care ne-a adus aci.

Maiorul V. Verzea,
din artileria română.

De două luni, de cînd s'a au mutat acolo, nu pot să-și găsiască locul. Pusese războiul în odaia de culcare la stradă; mai puteau vedea un om, un cîine, o trăsură. Peste cîteva săptămîni nu le-a mai plăcut: Au schimbat-o cu salonul, trecînd înspre curte. Dar și aci li s'a urit. Neavînd însă decît două, au fost siliți să rămie așa. Totuși, pentruca să aducă o schimbare, și-au luat cite un jeț și l-au pus în sală. Acolo își petrec ceasuri întregi, amîndoi bătrînii, citind romane și gazete.

Dinsa, mai cu seamă, simte mult înstrăinarea. Trebuia însă. Fata îmbătrînia și cine ar mai fi luat-o? Noroc că s'a găsit și avocatul acesta, băiat bun, liniștit, fără viții. Și-apoi nepretențios: Ce le-a cerut? Să-i de-a casa și atîta; casă spațioasă, bătrînească, încăpătoare, casa ei de zestre, pe vremuri. Acolo s'a pomenit de copil, acolo a făcut nunta, acolo a trăit cu părinții pînă le-a închis ochii. Și acum, o trecea copi-

lului ei, și fiindcă lumea de azi e mai iute și mai ciudată, n'a vrut să le fie celor tineri spre greutate: Au luat cu chirie, alături, casa coani Smarandi, mult mai mică, dar mai nouă, fără grădiniță, fără un fir de iarbă să-ți înveseliască ochiul, fără o florică, să-ți descrețiască fruntea. Pămînt bătătorit, ca'n palmă.

Cîte nu faci pentru copii? Nu sînt vrednici să-ți treacă pe dinainte... Și s'a pornit, de la un timp, în șir, pe ploî. Și ei sînt siliți să stea ascunși în fundul jețurilor, pitiți în sălița pe jumătate întunecoasă, ca doi șoareci. După trei zile, el nu mai poate răbda chinul; își pune guler curat, cravata fumurie și ochelarii și pleacă spre club. Ea trece în camera de culcare. Deschide geamul: Casa vecinului îi ridică 'n față un perete de moloz, drept, sgrobuțos, înegrit ca o prăjitură uriașe, arsă. Niciodată n'a lovit-o așa drept în creier — zidul acesta, mormanul acesta dușmănos. Din toată casa, o singură ferestruică, un ochi de geam mititel, răspunde *dincolo*, în grădina copiilor: geamul dela cămară. Se duce repede acolo: par'că e o cadră de verdeață. Prin'rînsul vede tot, tot, tot: În

¹ În cartea colonelului Ionescu, apărută 1906, pag. 230, se vede că efectivul de pace al infanteriei noastre este de 125.196 oameni; restul pînă la 162.762 sînt celelalte arme și servicii.

fund, casa. Scara de piatră largă, cu cinci trepte. D'abia acuma vede că sînt cinci. Le-a coborît și le-a urcat de atîtea ori o viață întregă, și n'a știut niciodată cîte sînt. Ușa dela intrare — cu geamuri colorate — cum se făcea pe vremuri: triunghiuri imbinate, roșii cu verzi, cu albastre, cu portocalii. Doamne, cine-o fi spart unul? De sigur, slujnica. Ce ticăloasă! Dar burlanul dinspre stradă, pentru-ce s'o fi strîmbat? Adică n'o fi fost el strîmb dela început? Drept vorbind, nici nu ține în minte bine să-l fi văzut în ochi mai 'nainte... nici pe el, nici alte burlane. Acum îi vine în gînd să le numere: Cîte burlane sînt? Șase. Ce minune! Aû fost la casă șase burlane de tinichea roșie și ea să nu le știe?... Ochii îi gată, apoi, spre copaci. La poartă, doi paltini mari păzesc intrarea. Ce falnici! Toată lumea se minunează de ei. Cîți cerșetori, pe arșița lui Iulie, n'au poposit acolo, la umbra lor, la răcoare, împărțind cojile și oasele căpătate cu ciîni vecinilor! Cîte păsărele nu-și aveau cuibul în cei doi paltini bătrîni, dela care și-a luat rîmas bun, ea dela doi frați? Lingă tulpina lor scorojită stătuse de atîtea ori de vorbă cu logodnicul — odinioară — cînd, la plecare, îl conduceau cu toții pînă la poartă. Și, cînd icoana aceasta din trecut îi străbate gîndul, ea închide ochii și o gonește clipind. Vezi că, nu departe de cei doi paltini, vine mai încoace gardul grădini, și apoi și mai încoace, chioșcul umbrît de zorele. Amintirea paltinilor s'a legat deodată strîns cu amintirea chioșcului. E ceva mai nouă cea din urmă, cu cițiva ani mai nouă... Și acum, închide ochii de-a-binelea și-i strînge, și-î e rușine și-î vine să riză ca o fetiță de trei ani... Dacă ar avea o oglindă, ar vedea, de sigur, cum s'a aprins la față...

Ochiul acela de geam e împăenjenit de o plasă de sîrmă prea deasă. O să dea ordin s'o

ia de acolo. A auzit un zgîmof. Fuge.

Nu era nimeni.

Trece în salon; deschide geamul, se reazămă pe brațe și se uită în strada tăcută. E încă nor peste tot. Dar un nor mai luminos, mai rar, mai argintiū: o zi de lunie, cu aerul încropit, ca o bae bună.

Respiră mai mulțumită. Și-a gonit o parte din gînduri. Dar altele o fură pe nesimțite: Acum nu le vine mai nimeni. Din cînd în cînd, cîte-o cucoană bătrînă, de prin vecini, — Dumineca după biserică — se abate pela ei, pentru cafea. Le place la mulți cafeaua lor cu caimac, făcută pe 'ndelete, la spirt. Ce să mai cate la ei lumea? Toate aû un sfîrșit. Acum sînt doi bătrîni uitați. Și ce frumoși aû fost odată! Mai cu seamă ea! Nimic nu le-a lipsit: Avere, nume, *facton*, mătăsuri. Rivnia orașul. Fără îndoială, copiii n'au apucat așa vremuri. Ei ce vrei? Azi s'aû îmulfît avocații. Răsar ca ciupercile... Ginerele, bietul băiat! Altfel e bun, încolo!...

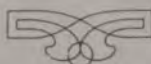
Cîte-odată, o apucă ceasul mesei tot pe gînduri. Și el întîrzie adesea la club. Asta n'o făcea niciodată, cînd erau *dincolo*, în casa lor.

De cîteori, seara, trompetele îndepărtate ale cazarmilor nu și-aû amestecat plînsul *stingerii* în frămîntarea gîndurilor ei. Ar sta acolo, la geam, zi și noapte. Casa e prea mică; o inecă.

Fiecare clipă îi fură din obraz petale din bujorul sănătății, îi albește părul, pe care și-l piaptănă din ce în ce cu tîmplele mai îngrijite, cu cărarea mai dreaptă la mijloc. Ba încă, dela o vreme, și-a scos rochile din tinerete, pline de dantele, și le poartă prin casă. Cunoscuți vād schimbarea ei, o găsesc mai albă la față, mai frumoasă, mai întinerită, și-și zic în treacăt:

„Cum se cunoaște că e fericită, că a scăpat de grije!“

I. A. Basarabescu.

DIN VIAȚA REGINEI CARMEN SYLVA.

I.

Pe malul Rinului.

În anul 1649, un conte Frederic de Wied, întemeiază, pe malul Rinului, cetatea Neuwied pentru adăpostirea protestanților prigoniți în Europa. Un descendent al acestuia, pentru meritele sale, a fost ridicat la rangul de Principe al S-tului Imperiū. Și tot acolo, pe malul ispititor al Rinului, trăia în veacul trecut o pereche tinărară și fericită: principele Herman de Wied cu soția sa Maria. Principele nu era războnic înverșunat, ca predecesorii săi, ci moștenise mai mult comorile sufletești ale străbunei sale Maria Luisa Wilhelmina de Wied, născută contesă de Sayn-Wittgenstein-Berleburg, scriitoare și artistă în muzică și pictură.

Herman de Wied renunțase de timpuriu la viața strălucită pe care i-ar fi asigurat-o gradele sale politice, spre a trăi în pace în castelul său Neuwied, îndeletnicindu-se cu cercetări științifice de tot felul și cu minuirea iscusitului său penel.

Soția sa, care pentru frumoasele sale însușiri sufletești era supranumită „Zina Rinului”, dăruiește principelui, în ziua de 29 Dec. 1843, o fiică, careia regina Prusiei, Elisabeta-Luisa, și marea ducesă Elena Mihailovna i-au fost nașe, dându-i numele:

Paulina-Elisaveta-Otilia-Luisa.

Principesa Elisaveta și-a petrecut copilăria și o parte din tinerețe aci pe malul Rinului, atit de scump ei, în castelele Neuwied și Monrepos, la umbra copacilor seculari.

Părinții — mai ales mama — cu toată dragostea nespūsă ce aveau pentru fiica lor au hotărât s'o crească după legile celei mai aspre pedagogii, cea ce amări și întunecă mult copilăria micii principese.

Ea-și aduce cu durere aminte de pedepsele adeseori nemeritate, ce ori care guvernanta avea dreptul să-i administreze. Cu toată asprimea crescătoarelor, Elisaveta răminea însă veselă și vioaie, afar' din cale sprintenă și neastimpărată, așa încit ai casei o porecliseră „vijelie”.

Spre marea fericire a Principelui, care își doria un urmaș, la 22 Aprilie 1845 se născu micul Wilhelm de care principesa se legă cu toată căldura sufletului ei iubitor. El îi fu mai tirziu tovarăș la jocuri și la învățătură, rămânind apoi

nu numai cei mai buni frați, dar și cei mai buni prieteni.

La vârsta fragedă de 7 ani pentru Elisaveta Wied începe însă a se înoda lanțul încercărilor și al suferinții. În Noembrie 1850 principesa Maria născu un al doilea fiu, pe Otton, care veni bolnav pe lume și în cele mai grele suferințe trudi o viață amară de 12 ani, amărind și zilele celor din jurul său.

În anul următor, — spre căutarea sănătății principesei Maria și a fiului Otton, — familia de Wied petrece câteva luni în Bonn, de unde amindoi bolnavii se întorc mai bine. În 1852, după reîntoarcerea principelui Herman, — care, bolnav și el, făcuse o călătorie la Cuba în America, căutind o climă mai priincioasă —, familia principiară se așeză pentru 2 ani la Paris, unde principesa Elisaveta, totdeauna sirguitoare, urmează diferite cursuri.

La vârsta de 10 ani ea are deja un caetel cu versuri defectuoase, bine înțeles, ca formă și ritm, dar cari vestiaū că pădurea și privighetorile de pe malul Rinului aveau a crește o poetă la umbra și cu cîntecile lor. Iar cind poeta a fost crescută, drept recunoștință față de bunii ei prieteni și sfătuitori, și-a iscălit scrisul cu numele lor.

Carmen e cîntec; iar Sylva pădure;
Ea însăși măreață își cînt' al său cînt.
De nu mă nășteam la umbra ei dragă,
Mi-ar fi struna mută și n'aș fi ce sînt.
Căci eū dela paseri din crînguri și ramuri,
Povești minunate știu asculta;
În suflet pătrunsu-mi-a mormurul dulce...
Pădurea și cîntul sînt liniștea mea.

Aceste versuri din fruntea volumului „Liniștea mea” („Monrepos”) ne spun taina frumoasă a numelui de scriitoare ce și-a ales principesa Elisaveta.

La 12 ani, mica zîna, cum o numiau la Neuwied, era foarte înaintată: vorbea și scria fără greșală englezește și franțuzește, cunoștea multe opere din aceste două literaturi, iar la pian cînta toate simfoniile lui Beethoven. Un an mai tirziu, însuși prințul Herman luă asupra-și creșterea și învățămîntul fiicei sale,

De educația ei religioasă se îngriji principesa. Mamă, care-o învață să creadă și să ierte, să iubiască și să ajute pe de aproapele, învățăturii pe cari de bună samă le stăpînia inima sa înainte de-a le fi învățat.

La Monrepos, în ziua de Rusalii 1860, principesa Elisaveta fu confirmată, iar iarna următoare, după moartea regelui Wilhelm IV., era s'o petreacă la curtea din Berlin.

Acî făcu cunoștința principelui Carol de Hohenzollern. Nicî unul nici altul nu bănuiau însă ce le pregătia viitorul. Dar după cîteva săptămîni dorul de-acasă o readuse la Neuwied, unde mai ales fratele Otton o aștepta cu nespusă nerăbdare. Micuțul bolnav nu mai avea mult de trăit. După o groaznică agonie își dete sufletul nevinovat, la 19 Februarie 1862.

După 2 ani, pe cînd principesa se afla la curtea din Petersburg, se stînsese și principele Herman de Wied și o ceață de jale se lăsă asupra castelelor cernite de pe malul Rinului.

În iarna anului 1863, principesa Elisaveta părăsise întîia dată pragul sărbătorilor și petrecerilor, luînd parte la un bal dat la Baden-Baden de marele duce și marea ducesă de Baden. Înaltă, mlădioasă, albă și rumenă, cu ochii de cicoare, cu părul negru inelat, era frumoasă și atrase privirile tuturor. Fu mult încunjurată, dar acest succes nu-i făcu nici o impresie. Ea nu iubia lumea, zgomotul și strălucirea, era prea îndrăgostită de liniștea codrului și de glasul privighetorilor.

În 1866 principele Wilhelm de Wied ia parte la războiul Prusiei cu Austria. Tovarășul său bun, Anton de Hohenzollern, rănit în lupta dela Koenigraetz, muri în 5 August 1866. Principesa Elisaveta, aflîndu-se în vremea acea la Ragaz, unde înfilnia adesea pe Moltke, auzi mult vorbindu-se de vitejia fraților Hohenzollern.

Moltke aprecia în chipul cel mai măgulitor inteligența, capacitatea și toate însușirile principelui Carol, care primise coroana ce i-o încredinșaseră Principatele-Unite Române, prevestindu-i un viitor strălucit. Principesa asculta cu admirație și se bucura de izbînzile celui cu a cărei familie era în strînsă legătură de prietenie.

Trei ani după proclamarea sa de domn al României, Carol de Hohenzollern făcu o călătorie în Germania spre a-și revedea părinții și

rudele. În cursul acestei călătorii auzi mult și frumos vorbindu-se de principesa de Wied, pe care o cunoscuse la curtea din Berlin, căreia îi deduse chiar mină de ajutor într'o zi, cînd vîoiaie și sprintenă, ca întotdeauna, era mai mai să lungece la vale pe treptele palatului.

În urma sfaturilor date de Frederic, moștenitorul Prusiei, Carol se hotărî să ceară în căsătorie pe principesa Elisaveta. Aprobata și de Împăratul Napoleon III., la întoarcerea sa din Paris se cîori în Colonia, unde la un concert petrecu mai multe cîsurii cu principesa pe care a doua zi, spre mare mirare a acesteia, o și peți. La 17 Oct. se logodesc și în aceeași zi principele Carol scrie pe albumul miresei fericite:

„Dragostea se răsplătește cu dragoste.

Vino înspre poporul tău cu aceeași dragoste, cu care-ai venit înspre mine și atunci nu va mai bate numai o inimă cu credință pentru tine, ci milioane de inimi se vor înfrăți cu cea una; ar eu voi fi fericit, căci tu nu ești numai a mea; un popor întreg are drept la dragostea ta; un popor întreg te privește cu nădejde și încredere și-ți va răsplăti iubirea cu iubire.“

La 15 Noembrie, în capela castelului, perechia primi binecuvîntarea bisericească, fiind de față regina Augusta, membrii ambelor familii, trimișii extraordinari ai Franței și Rusiei și reprezentanții Neamului românesc.

Mindră și fericită era principesa de-ași putea urma alesul într'o patrie nouă, dar i-a fost și jale să-și părăsiască casa părintească, maica și fratele iubit... Rinul și pădurea cu păsărelele, prietenii dragi și neuitați. I-a fost grea despărțirea de pămîntul strămoșesc... A știut însă s'o mîngăie și s'o despăgubiască poporul român, Dunărea, pădurile și cîntăreții de pe malurile Peleșului!

II.

Pe malul Dunării.

„Voi merge unde vei merge; voi rămînea unde vei rămînea; poporul tău, e poporul meu; Dumnezeu tău e Dumnezeu meu; voi muri unde vei muri și acolo vreați să mă îngroape.“

Aceste cuvînte ale sfintei Scripturii au fost urzeala cuvîntării țînute mirilor în ceasul sfînt al fericitei lor căsătorii; ele au pătruns adînc, rămînînd de veci în sufletul tinerei principese.

La 18 Noembrie, își lăsă țara și neamul spre

a-și urma soțul, pe care, finăr, frumos, bun, înțelept, viteaz și cu inimă curată, nu putea decît să-l iubiască și să-l cinstiască.

După un scurt popas la curțile din Viena și Pesta, perechia domnitoare coborî Dunărea cu vaporul spre Țara Românească. La Turnu-Severin, principesa Elisaveta călcă pentru întâia dată pe pământ românesc, în noua ei patrie de pe malul Dunării. Primirea ce li se făcu aci fu din cele mai călduroase și tot așa la Calafat, Islaz, T. Măgurele și Zimnicea.

În 24 Noembrie, la 9 ceasuri dimineața, vaporul se opri la Giurgiu, unde mulțimea aștepta dela revărsatul zorilor, unii chiar din ajun. La sosirea Alt. Lor, poporul vesel și însuflețit arunca cu căciulile 'n văzduh, iar strigătele de „hura“ și „trăiască“ nu mai conținea.

O deputație de doamne oferă o frumoasă diademă Domniței care, după ce le mulțumește călduros, își ia rămas bun și se urcă în poștalionul, la vederea căruia nespuse i-au fost și urmirea și plăcerea. O trăsuriță ușoară, toată numai flori, trasă de 8 călușei iuți ca focul, minai de doi surugii în port românesc, împodobiți și ei ca și caii cu flori și panglici tricolore. De-o parte și de alta a poștalionului, călăria flăcăi din diferite districte, și ei în port țărănesc, avînd în mînă, fiecare, cîte un brăduț împodobit cu beteală. Așa au mers pină la gara Giurgiului. Eră ca în basme de frumos și minunat.

După un drum de un cîas și jumătate, în buibutul tunului și 'n strigăte și urări de binevenire, trenul domnesc se opri în București la gara Filaret.

Primirea de aci fu mai strălucită și mai călduroasă de cum și-ar putea-o închipui cine n'a fost martor.

Senatul, Camera, înalta societate cu primarul și prefectul în frunte, întîmpinără pe A. Lor, urîndu-le bun sosit și norocire.

Principele Carol scria părinților că supușii săi i s'au părut de astădată mai însufleții chiar decît cu trei ani înainte, cînd il primiau pe dînsul singur.

După un Te Deum ținut la Mitropolie, cortegiul se îndreptă spre palat. Aci, o deputație de doamne oferă Doamnei în numele întregii capitale o diademă de briliante cu mărgăritare,

pe care principesa o primi cu condițiunea ca aceasta, cași acea primită la Giurgiu, să rămînă în tesaurul coroanei. La rîndul său, oferi capitalei o sumă considerabilă, din al cărei venit aveau să se inzestreză în fiecare an 4 fete sărace din Iași și 4 din București. A doua zi luă parte la deschiderea sesiunii legislative, iar pe la 'nceputul lui Decembrie, deplin restabilită după un ușor pojar, asistă și la inaugurarea Universității.

Necazurile mărunte, pricinuite de politică și altele... i-au turburat, dar prea puțin, fericirea, care ajunse la culme cînd, în 8 Septembrie 1870, cerul îi dăruî o fiică. În bisericiuța dela Căroceni fu botezată principesa Maria de Hohenzollern și toată suflarea s'a bucurat cu părinții de nașterea ei.

Fericirea de-a fi mamă se răsfrîngea în prievire, în ființa întregă a Doamnei, iar cînd nigerasul a înginat pentru întâia dată numele ulce, Carin-Syl va aleargă ca fermecată la peană și așterne pe hîrtie strigățul inimii:

Dă-veste vînt de sară:
Copila-mi zise „mamă“!
Cîntăți, dragi păsărele,
Norocu-mi fără samă!

Nebună! Sînt nebună
De-atita fericire,
Pe buze-mi saltă inima
Și-mi ride 'ntreaga fire!

Și mult era dulce și duioasă copilița domnească și mult îi era dragă țara în care născuse. De cînd a 'nceput a vorbi, știa dela crescătoare și nemțește și englezește, dar mai drag și mai drag îi era să vorbiască românește.

La Sinaia, unde A. Lor își strămutaseră reședința de vară, era lumina și bucuria schituului; cu ciripitul ei drăgălaș descreșia toate frunțile și minunat o prindea, cînd, în cămășuță țărănească, cum îi plăcea să se poarte, își legăna păpușa cîntîndu-i cu glas dulce:

„Frumoasă copiliță, spune-mi de unde vii“.
Dumineca și sârbătoarea, conta în biserică cu călugării și se 'nchina la toate icoanele. Ți-era mai mare dragul s'o privești.

N'avea încă trei ani, cînd însoți într'o primăvară pe principesa-mamă la Neuwied. Curînd însă, i se făcu dor de Peleş și de Dimbovița

și de multeori se ruga frumos să se 'ntoarcă în țară, „la casa ei, la București“.

Crăciunul acestui an (1873) fu sărbătorit ca niciodată. În sala Ateneului s'au adunat sute de copii săraci și orfani cărora, în jurul unui pom de Crăciun, domnitorii le-au împărțit haine și bani.

Principesa Maria le mai dedia și jucării și se juca cu ei ca cu niște frați. Frumoasă și bună în rochița ei albă, numai aripioarele îi lipsiaū ca s'o poți lua drept un îngerel...

Dar nu le fu dat părinților nici țării să se bucure de așa comoară.

În Dumineca Floriilor copila se 'mbolnăvi de scarlatină. Toate îngrijirile au fost zadarnice. În Joia mare sufletul alb ca fulgul se 'nălța pe-o rază, sus la Dzeu... Fu înmormintată în grădina palatului dela Cotroceni — iar nefericita ei mamă rămase, cu sufletul îndurerat, în veci nemîngăiată.

Nu mai cu scrisul și-a putut amorți durerea cea fără de margini. Ba s'ar părea chiar că această durere îi smulge cele mai duioase și mai de săvirșite versuri. În versuri își chiamă copila, o leagănă, o desmiardă, îi vorbește și după multă zbuciumare zadarnică, pleacă capul cu resemnare și se mulțumește s'o revadă fie și numai în vis și închipuire:

Adeseori privirea spre ușa ta închisă
Îndrept, purtînd nădejdea că s'ar putea să vii,
Cu pași pripiți, zglobie, cu fața rumenită,
Să-mi mai aduci din cele pierdute bucurii.

De-ar fi să fie numai o umbră trecătoare
Și totuș al meu suflet pustiū, întunecat,
S'ar lumina pe-o clipă de dulcea fericire,
Ce umbra ta, drag înger, pe-o clipă i-ar fi dat

Și dacă tu din ușe mi-ai face semn cu mîna
Că trebuī să te 'ntorci, c'asa e voia Lui,
M'aș mîngăia că totuși mi-a 'ngăduit norocul
Să mai revăd aievea comoara ce pierdui.

În Iulie 1874, Doamna Elisaveta, atinsă și fizicește de zdrobitoarea lovitură a sorții, se 'mbolnăvește greu. După o cură la Franzensbad și citeva săptămîni petrecute în Englitera, într'un orășel la marginea mării, se întoarce la Sinaia și în Octomvrie cade din nou bolnavă și mai primejdios. O amorțeață a picioarelor o

osîndește a petrece iarna într'o desăvirșită ne-mișcare.

Sufer cu bărbăție și resemnare și abia în primăvara anului 1876 e de tot vindecată și poate primi mai cu voie-bună pe mama sa, însoțită de cea mai veche și singura guvernantă care-i fusese dragă, Dra Lavater. În August, suveranii ar fi dorit să petreacă pe principesa de Wied înspre casă, dar mersul îngrijitor al afacerilor din Orient îi împedecă.

În Aprilie 1877 războiul izbucnește și pe cînd Domnul Carol se luptă vitejește la Grivița și la Plevna, Doamna luptă să-și vadă toți rănii la adăpost, îi îngrijește și-i mîngăie, îi îmbărbătează cu vorbe bune și-și cîștigă din partea supușilor dragostea și recunoștința și numele sfînt de „mamă“ a acelor îndurerăți. Cunoșcînd mai de-aproape însușirile bune și frumoase ale supușilor săi, o dragoste neperitoare se plămădește între Doamnă și poporul ei viteaz.

Un sergent, invalid bătrîn din Dolj, care avusesse parte să-i simtă mîna pe fruntea n'ferbită și s'o vadă șezînd pe dunga patului în spitatul improvizat de ea la Cotroceni numai pentru rănii români, povestea cu înduioșare, cine știe pentru a cîta oară: „Mult era frumoasă și bună și mîloasă, Maica Regina! Și nu se fălia ea, mîi fraților, nici atituca! (și arăta virtu degetului). Cînd intra pe ușă, gîndiai că intră maica Domnului și dacă te ținea ea de mînă, nu ziceai nici două de ț-ar fi tăiat doctorii și brațele și picioarele...!“

La 14/26 Decembre, în mijlocul exclamațiunilor și-a strigătelor însuflețite se 'ntorc în capitală, Domnul Carol învingător, iar Doamna mîndră de soțul iubit și fericită că-și împlinise și ea, alături de el, o sfîntă datorie.

În amintirea și drept recunoștință pentru jertfele aduse, pentru îngrijirile date răniiilor, văduvele, mamele și soțiile oficerilor aduc principesei Elisaveta o statuie, care o arată pe ea însași stîmpărînd setea unui rănit. Doamna, arînc mîșcată, le mulțumii, recunoscînd că fără de ajutorul lor n'ar fi putut face cea ce a făcut și încheie astfel:

„Statuia aceasta, să fie dar monumentul tuturor femeilor române cari ca și eroii noștri și-au făcut datoria față de patrie.“

După războiul Doamna cade din nou grea bolnavă și pleacă în străinătate spre a se căuta, în vara anului 1879. Toamna se 'ntoarce restabilită la București. În Iulie, însoțită de Domnul Carol, cercetează părinții și rude în Germania. În această călătorie se hotări și adoptarea principelui Ferdinand ca moștenitor al tronului României.

În 1881, frumoasa lună Mai aduce Doamnei flori și cîntece și-i împodobește creștetul cu coroana de Regină.

Proclămarea României de Regat și a principelui Carol de Rege, fu sărbătoare mare și sfîntă pentru neamul românesc și serbările din capitală și din întreaga țară au fost ca 'n povești.

Durere, M. S. Regina n'a putut gusta în pace atîta bucurie și mulțumire sufletească, căci în iarna anului 1881 suferințele trupești o doboară și abia în Februarie 1882 începe a se simți mai bine. În primăvara viitoare, atînsă de friguri M. S. se așază pentru cîteva luni la Genau. De-atunci se încep legăturile sale cu Felibri. Trei ani după întoarcerea Reginei la Sinaia, la 25 Septembrie 1883, se inaugurează castelul Peleş în care, de acum înainte, Carmen Sylva avea să petreacă mare parte a anului, scriind și lucrînd cu o harnicie fără pereche.

Acestei harnicii datorăm între multe altele, și evangelia manuscrisă, în care pe 60 de fețe fru-

mos zugrăvite sînt scrise cele 12 evanghelii și pe care M. S. a dăruit-o Mănăstirii Argeș, începută de Neagoe Basarab, sfîrșită la 1526 de Radu-Vodă și restaurată la 1886 de Carol. I.

În 1888 Carmen Sylva e premiată de Academia franceză pentru volumul: „Pensées d'une Reine“, iar în Martie 1890 citește basmul său: „Visul unui poet“ la Academie, căreia îi dăruie un exemplar scris și ilustrat de mîna sa. În anul următor e numită prezidentă de onoare a „Societatea Bibliofililor contemporani din Paris. În același an, sănătatea M. Sale, întotdeauna șubredă, e din nou primejduită și o silește să plece în străinătate pela începutul verii. Trei ani de zile a rămas Regina departe de țara care era acum a ei, dar în toamna anului 1894, dorită și mult așteptată, se întoarce sănătoasă la Sinaia, sosind pentru a boteza pe al doilea copil al Al. L. R. principele Ferdinand și principesa Maria, pe mica principesă Elisaveta. Tot în acest an se serbă cu mare strălucire nunta de argint a M. Lor.

De acum înainte, neaua cărunteții se lasă încet pe frunțile încoronate ale Regelui și Reginei și, deși îndurerăți de pierderea multor ființe scumpe, ei mină 'n mină, iubiți de poporul întreg, încunjuțați de vrednici nepoți și strănepoți, trăiesc în liniște, bucurîndu-se de viață și lucrînd mereu pentru poporul și binele țării.

A. T. Maior.

CRONICĂ.

Coperta acestui număr este reproducerea cusăturii lucrute de D-șoara Hortensia Cosma pentru exemplarul ce se va prezenta M. Sale Regelui Carol.

Avînd în vedere acel sentiment firesc de frățietate care ne-a unit totdeauna cu durerie și bucuriile Românilor din Regat, — am socotit de-o datorie a noastră să serbăm și noi în biserica aî cărei slujitori sîntem marele praznic al Țării românești.

Am crezut mai potrivită trebuințelor noastre o înfățișare a celui trecut, a cărui învățatură noi — cei ocrotiți de alte legi și porunci — nu o cunoaștem. Am prins deci într'o scurtă schiță momentele mai de însemnătate din istoria unitară a neamului nostru, făcînd astfel din acest număr al revistei o cărticică de povești și îndemnuri.

Adresăm—după cuviință—prinosul nostru de cînte și dragoste aceluî domnitor viteaz și înțelept care a intrupat năzuințele vremii sale.

Ca să mai lămurim icoana sufletului nostru în aceste clipe de sărbătoare, — nu e nevoie. Toate gîndurile și nădejtile se știu.

* * *

Numărul de față al revistei noastre este ultimul care apare în Budapesta! După cinci ani de trudă, — în cari am reușit să creăm un organ de propagare a străduințelor noastre culturale, — am izbutit astăzi să curmăm acea situație paradoxală de-a propovădui cele mai

românești îndemnuri, — din virtuțile unuia mediu atât de străin de noi.

Acum ne întorcem acasă. Peste clipele de nedumerire ale începutului am trecut. Cărările de înaintare ale muncii noastre ne sînt pe deplin lămurite, și începem noul period de muncă cu conștiința încrederii și puterii pe care îi-o trezește sentimentul întoarcerii la vatra ta.

Numărul viitor al revistei va apărea la *Sibiul* unde se mută redacția și administrația noastră la începutul lunii Septembrie.

UN AN DE LUPTĂ. S'a împlinit anul decînd revista „Luceafărul” și-a înființat institutul de arte grafice și de editură. Scopul ce l-a urmărit a fost cel de-a înlesni o mai intensivă propagandă culturală și cel de-a lărgi activitatea literară a celor grupați în jurul revistei, prin editarea de cărți bune. Cînd am văzut primele coloane de plumb eșite din mina spornică a culegătorilor români și cînd s'a'au pornit virtelnițele mașinii de tipar, ni se părea că începem o viață nouă. Ne legănam în cele mai altruiste visuri de izbîndă. — Zilele unui an sînt însă multe și pentru noi a'au fost tot atîtea vieți din greu trăite, a căror hărnicie, ascultînd povata înțeleaptă a lui Seneca: *Singulas dies singulas vitas puta*, se cade să o examinăm în cîteva rînduri. — Experiența unui an ne-a dovedit că obștea cărturărească dela noi nu înțelege încă însemnătatea unei mișcări literare, pric, urmare nu-i dă nici sprijinul așteptat de cei idealisti. Aceasta e cauza că din cele cite făgăduiam în numărul din Iulie 1905 al revistei noastre, n'am putut împlini decît o parte.

Cea mai norocoasă dintre făgădueli a fost editarea scriitorilor grupați în jurul „Luceafărului.” Aproape întreaga literatură de dincoace, în cursul anului trecut, se mărginește la volumele editate de noi. Dările de seamă din ziarele și revistele noastre — ba chiar și străine — dovedesc îndeajuns valoarea acestor volume, cari unora dintre autori le-a asigurat un nume statornic în literatură, de pildă Dlor Octavian Goga și I. Agirbicean. Și dacă publicul n'ar stăru în credința că sărăcia e o condiție de viață pentru un artist, ci ar arăta un interes mai vădit, cumpărînd mai cu spor cărțile de literatură frumoasă, atunci am fi putut împărtăși pe autori de un oarecare venit după munca lor. Așa, însă, n-a fost cu neputință a retribui osteneala multora dintre scriitorii, iar idealismul încă își are hotarele sale.

Biblioteca scriitorilor străini am început-o cu *Iliada* lui Omer. Ne-ar plăcea dacă desfacerea acestui prim volum ne-ar face cu puțință să continuăm cu *divina Comedie* a lui Dante, tradusă de d. G. Coșbuc și cu *Faust* a lui Goethe, tradus de d. I. Gorun. Continuarea unei asemenea biblioteci ar însemna o adevărată renaștere a culturii noastre literare.

În locul bibliotecii teatrale, pe care am pus-o în vederea publicului, am pornit *Biblioteca Copiilor*, de care

aveam lipsă mai urgentă. Continuarea ei fiind mai ușoară, nădăjduim o deplină reușită.

Înșirarea aceasta de fapte e suficientă pentru a se convinge orișicine de hărnicia noastră și pentru a ne face vrednici de sprijinul publicului, care în viitor sperăm să ne dea mai cu drag mină de ajutor întru desăvîrșirea gîndurilor noastre.

Neamul Românesc. În clipe de senină împăcare cu soarta vitregă din trecut, în clipe de mulțumire cu nădejile ce le putem urzi pentru viitor, cum sînt zilele acestui an jubilar, pe lingă sărbătorirea vredniciei, se cuvine să stăruim și asupra scăderilor și greșelilor, ce stau stavilă în calea înaintării și închegării neamului nostru. Mărturisirea sinceră a păcatelor e un semn de căință, iar canonul să ne fie îndreptarea lor. Să ne uităm deci fără sfială drept în fața lor și pocăindu-ne să ne străduim a mîntui măcar pe pocăzîții de ele.

Pomenim adeseori și cu mîndrie un nume: Neamul Românesc. Îl pomenim fără să-l cunoaștem, cei mai mulți, în ființa lui întregă din trecut și din prezent. Vorbim neîncetat de unitatea culturală a acestui neam fără să ne dăm seamă că tocmai cunoașterea lui, în toate manifestațiunile vieții, e singura cale spre această unitate.

Unitatea unui neam e reprezentată prin conștiința lui națională înainte de toate, iar această conștiință e chemată la viață mai ales prin cunoașterea trecutului propriu și prin cunoașterea deaproape, din prezent, a celor ce sînt de-un neam și vorbesc o limbă.

Trecutul cu faptele lui trezește în noi cultul străbunilor și mindria de urmași ai lor. Mai e și un povățuitor pățit al vieții de astăzi. Iar cunoașterea din prezent a celor de-un neam, deșteaptă interesul față de frămîntările vieții românești de pretutindenți, care pe lingă conștiința națională desăvîrșește și comunitatea de interese. Această incopciare a traiului de ieri cu cel de azi, face cu puțință limpezirea viitorului; ea ne călăuzește pașii spre ținta finală: visul unității noastre.

În vederea acestui viitor, dela care ne așteptăm vîrsta de aur a zilelor noastre, astăzi s'a pornit o mișcare românească în toate țărișoarele locuite de Români. Și ca această mișcare să fie încununată de izbîndă, trebuie să ne desvîțăm de păcatele nepăsării și ale desorientării.

Revistele literare cari admit naționalismul în

artă sînt reprezentantele acestei mișcări, care a dat literaturii un nou avînt, îmbogățind-o cu opere de adevărată valoare artistică. În timpul din urmă, această mișcare încearcă a cuceri și alte țărîmuri ale vieții românești prin revista *Neamul Românesc*, condusă de dl N. Iorga. Această individualitate revoluționară în preminerea și îndreptarea culturii noastre e o fericită intrupare a unității noastre naționale. Cunoșcător al trecutului și-al prezentului, e cel mai acrig deșteptător al conștiinței de rasă, cum a fost și Eminescu. Revista d-sale îmbrățișează, în cadrele-i deocamdată strîmte, viața românească de pretutindenii, silindu-se a fi oglinda credincioasă a intereselor tuturor Românilor.

Echoul acestor străduințe sfînte pătrunde însă anevoie, fiindcă cele mai multe suflete și astăzi sînt amortite, dorm somnul letargic al nenorocirilor noastre din trecut.

Să ne oprim numai asupra Românilor din Ungaria. Un vlăstar de neam, de altfel mîndru de individualitatea lui, își scutură în viat pletele strămoșești și privește din oîmpul mîndriei neînțelegătoare hărnicia și pörnirile bune ale celorlalți Români.

Mîndria se razimă pe-un trecut apropiat, în care cei dela noi au aprins făclia culturii și-a deșteptării naționale. Lumina minților și entuziasmul inimilor de aici au trezit la viață întreg românismul. Pentru aceste fapte slavă și închinare se cade înaintașilor vrednici. Urmașii de astăzi însă ar trebui să le urmeze pilda și cu o indoită hărnicie să caute a îmbogăți cultura românească, răspîndindu-o pînă în păturile largi ale poporului, care și azi poartă jugul rușinos și umilitor al analfabetismului. Cei cari desmormîntă tainele trecutului, dovedindu-ne origina împărătească, cei cari scriau gramatică și dicționare, s'au gîndit prea puțin la țărînime. Și greșala lor a fost prea puțin îndreptată de urmași, cari în toate privințele sînt numai *urmași*. N'au nici dragostea de muncă, nici acel sfînt entuziasm pentru învățătura a celor vechi. Abia sînt în stare să urmărească cultura românească propovăduită azi de cei din Regat, cari ne-au luat de mult făclia din mînă și de a cărei lumină nu vrea să știe. Cei mai mulți stăruie și azi în credința falsă că România e o țară înapoiată în cultură și moravuri, de la

care noi n'avem nimic de învățat. Aruncăm piatra fără să ne dăm seama că lovim tot în noi înșine, descoperindu-ne ignoranța. Această judecată e moștenită și se mai menține adinc înrădăcinată în sufletele oamenilor, fiindcă nu cunosc Regatul, sau cunosc numai părțile lui slabe. Cunoștințele din tren cu frații din Regat și cunoașterea pribegilor flămînzii ce exploatează năvitățile și ospitalitatea noastră, nu sînt suficiente pentru a-ți formula o părere asupra unei țări. Precum fals și rău e să ne luăm după cetele interne, cari se manifestă mai ales în viața politică. Munca pozitivă a vieții culturale și științifice de acolo trebuie să ne atragă luarea aminte, ca singurii cari ne pot da o icoană adevărată a înaintării, și a luminării, ce trebuie să ne cucierască.

Expoziția generală română din acest an e un prilej binevenit pentru a ne căi de credința noastră falsă, văzînd progresele României în toate ramurile. Nu putem sfătui îndeajuns pe toți ca să aducă această jertfă românismului; să meargă la București, pentru a-și premeni sufletele și a-și lumina mințile.

Cum cunosc urmașii de azi pe frații din Bucovina, Basarabia și Macedonia, nu mai e nevoie să amintim, fiindcă țărișoarele aceste românești par' că sînt risipite pe alte continente. Iar dacă ne întrebăm, cum ne cunoaștem pe noi înșine, pe cei ce stăm sub ocrotirea coroanei Sf. Ștefan, atingem călcîiul lui Achile al „mîndriei“ noastre. Să se întrebe fiecare dintre noi, cum cunoaște trecutul nostru, cultura noastră și viața românească din toate părțile Ungariei și să răspundă. Sîntem siguri, că puține răspunsuri vor fi fără remușcări de conștiință și puțini cei cari nu vor trebui să roșiască.

Cititorilor dăm în acest număr toată istoria Românilor, știînd bine cît de puțin e cunoscută. Prin aceasta credem a sărbători mai potrivit și mai demn, aici la noi acasă, domnia de patruzeci de ani a primului Rege al României.

Înțelepciunea și hărnicia acestuia să ne serviască de pildă, căci numai astfel va sosi și vremea Românilor în această țară. Numai prin muncă conștientă și cultură largă ne vom răsculpăra visurile legănate în cîntecile noastre, atunci numai:

Toată țărîna gîliei desrobite
Și munții toți și-adincurile firii
Vor prăznuî din pacea lor urnite

Infricoșata clip' a premeririi,
Cind suflet nou primește intrupare
Și 'n strălucirea razelor de soare
El hărăzește vremii 'mbătrînite:
Vestmintul nou, de nouă sârbătoare . . .

Iar pînă la această nouă și mare sârbătoare să înălțăm o rugăciune pentru iertarea păcatelor noastre și pentru cei vrednici de azi și din trecut, cari au făcut cu puțință sărbătorirea acestui an.

Octavian C. Tăslăuanu.

Zilele trecute a fost ales de secretar administrativ al „Asociațiunii”—în locul dlui O. Goga demisionat—dl Octavian C. Tăslăuanu.

La adunarea generală ce se va ținea în Brașov, la 21 Sept. st. n., va fi alegerea secretarului literar. Din acest prilej în numărul viitor al revistei noastre ne vom ocupa mai pe larg cu viitoarea organizare a „Asociațiunii” menită să deschidă nouă cărări de muncă acestei societăți culturale.

*

Cel din urmă tribun al lăncerilor noștri din „patruzeci-și-opt”, Axentie Sever, moșneagul uriaș care își dăpina bătrînețele la Brașov, s'a desfăcut zilele aceste din rîndul celor vii. . . . Pentru tineretul nostru de astăzi bătrînul de 86 de ani, cu strălucirea războinică în ochi, cu încrețitura îndărătnică a sprîncenelor era o vie aducere aminte a acelor vremi de vinjoșie și demnitate, — de cari noi, cei de astăzi, sintem datorî să ne dăm cit mai des seamă.

La groapă!-aū petrecut lacrimile acelor moșnegi de prin sătulețele Tirnavei, cari aū fost tovarășii voiniciei lui de odinioară, cîntea întregii suflări românești din țara pentru care a luptat, și înjurăturile urite ale gazetarilor ovrei cari stăpînesc presa ungurească.

Ca un semn al vremii noastre mai amintim că la îngroparea bătrînului eroū, glorioasa armată împărătească, — pentru care Axente cu feciorii lui a luptat la Alba-Iulia și pe cîmpiile Ardealului — nu a avut îndrumare să tragă baremî o salvă de pușcă, drept cinste, drept recunoștință . . .

—
In „Sibenbürgisch-Deutsches Tageblatt” (Beilage zur Nr 9915) din 4 August a. c. d-șoara Eleonora Borgia publică novela „Die Tote” de M. Sadoveanu.

Din volumul de poezii al dlui sublocotenent N. Vulovici, intitulat *Vitejești* (Samitca, Craiova, 1906), re-producem una dintre cele mai reușite:

RĂVAȘUL

flăcăilor dela 26 Rovine cătră A. S. R. Principele Carol

Îfi scriem azi, Măria Ta,
Flăcăii din Rovine . . .
Și să ne ierți . . . că de 'ndrăznim
E că ni-e drag de Tine!

Noi Te-am văzut numai pozat
Colea 'n Abecedare . . .
Așa cum ești de mititel
Și 'n toale militare!

De-o fi rezel, cu noi să mergi,
De moarte nu ne pasă,
Te-am apăra, flăcăii toți
Din douăzeci-și-șasă! . . .

Și de-om pieri ne-om mîngăia
Că Tu prin foc, năvalnic,
Peste mormîntul nostru-adînc,
Pe murg'ai trece falnic.

Și-om tresări cînd, glorios,
Ne-ai săruta Tu steagu —
Iar popa ne-o citi la cap
'Nălînd spre cer toiaгу. . .

Măria Ta! măcar că 'n mîni
Oțelul ruginește,
Dar dorul vitejii 'n piept
Lă noi mai aprig crește.

O, cum am vrea să ne 'mbătăm
In foc, de praf de pușcă . . .
Și să privim cum fulgerat
Vrajmașu țarna mușcă!

. . . S'ajungi Măria-Ta cărunt!
Te aibe 'n pază Sfinții.
Și-atunci cu-ai noștri fii să lupți
Cum s'aū luptat părintii!

Iar visului cel strămoșesc
Să-i dai infiripare:
Să duci hotaru nostru 'ngust
La vechile hotare.

Și cînd vei trece pe ogor
Sărim și noi tot leatu,
Să stăm in rînd și să strigăm:
— Trăiască Împăratu!

Redacția și administrația:
Budapesta, str. Molnar 10.